

הגאון מקוטנא

הגאון מהרימלוב

ובנו

הגאון מטשעבין

שליט"א

הגאון מבערזאן

מאת

הרב אברהם יצחק ברוזמברג

תכן הענינים

הקדמת המחבר

הגאון ר' יהושע טרונק מקוטנא

ט	פרק א. שנות נעוריו ונשואיו
	פרק ב. ראשית רבנותו
יד	(שרענסק, גומבין, וורקי, פולטוסק)
יז	פרק ג. רבנותו בקוטנא
לה	פרק ד. קשריו עם גדולי דורו
מט	פרק ה. יחסו לא"י
סג	פרק ו. הפוסק והמשיב
עה	פרק ז. אחרית ימיו
פא	פרק ח. מתורותיו

הגאון מהרימלוב בעל „כוכב מיעקב" זצ"ל ובניו

הגאון ר' דב-בריש ווידנפלד ממשעבין שליט"א

הגאון ר' שלום מרדכי שכררון מברזאן

קיב	פרק א. אבותיו
קטז	פרק ב. ילדותו ולמודיו
קיח	פרק ג. נשואיו
קכא	פרק ד. תקופת חייו לפני רבנותו
	פרק ה. נעשה רב

(פוטוק, יזלוביץ, בוטשאטץ)

קכט	פרק ו. הרבנות בברזאן
קמג	פרק ז. הרב מברזאן כחסיד
קנט	פרק ח. הפוסק של הדור
קסו	פרק ט. המשיב של הדור
קפו	פרק י. אחרית ימיו
קצה	פרק יא. ספריו
קצז	פרק יב. מתורותיו
רג	

תמונות בתוך הספר

מצבת זכרון

לנשמות הקדושים שנרצחו בידי הנאצים בשנות השואה

ר' מנחם ב"ר מאיר יהודה עפטרייכר

וזוגתו גאלדע בת ר' אהרן מתתיהו

נספו ד' סיון תש"ד במונקאטש

אברהם ב"ר חיים שעהן

וזוגתו לאה בת ר' שמואל חיים

נספו כ"ט אייר תש"ד בסעלליש.

כולם אנשים כשרים, יראי ה', ושומרי תורה ומצוה אנשי חסד
וצדקה, יפיי-נפש ובעלי-רוח נדיבה.

תהי נשמתם צרורה בצרור החיים ויהי זכרם ברוך לנצח.
וה' ינקם דמם הנקי.

הקדמה

ספר זה, ה"כ"א שבסדרה „מגדולי התורה והחסידות“, מכיל מונוגרפיות על ארבעה גדולי ישראל. שלשה מהם הם בני דור אחד שחיו ופעלו בקהלות שונות שבפולין וגליציה והשפיעו על בני דורם ונשארו לנצח כדמויות נעלות ונשגבות, והרביעי יבדל מהם לחיים הוא גאון דורנו ישיש טיפוס נעלה מדורות שעברו שחי עמנו ת"ל בתוככי ירושלים, בעל מדות נעלות והקים ישיבה על שם אביו הגאון בעל שו"ת „כוכב מיעקב“ בירושלים אחרי שעלה ארצה מגלות סיביר ובוכרה בשנת תש"ו, הוא הגאון המפורסם רבי דוב בעריש שליט"א וויידנפעלד מטשעבין בעל המחבר שו"ת „דובב מישרים“ ג' חלקים, יחלימהו ה' ויאריך ימיו ושנותיו.

הראשון מן השלשה הוא ר' ישראל אליהו יהושע טרונק מקוטנא (תקפ"א—תרנ"ג) גאון וחסיד שכהן כרב בקהלות שונות בפולין במשך יותר מחמשים שנה. השפעתו היתה לא רק על הקהלות שבהן שמש כרב אלא בכל ארצות מזרח אירופה: פולין, גליציה, ליטא ורוסיה. חכם בהיות העולם ומקובל על כל יודעיו, אישיות מוסרית שאין כדוגמתה. יצוין הדבר: בשעה שבנו הגאון ר' משה פנחס נתקבל כרב בקהלת ויסקיט וירד מעל שלחן אביו שהיה במשך שנים רבות סמוך עליו, פנה ר' יהושע'לה לאנשי קהלתו בקוטנא בבקשה שיפחיתו ממשכורתו מאחר שהוצאות ביתו פחתו מעתה. הגאון מקוטנא היה בדורו „המשיב“ לכל אלה ישפנו אליו בשאלות חמורות. רב אחד מאנשי דורו כותב בהספדו עליו שקבל ממנו מאה תשובות להלכה. הגאון מקוטנא הוא מראשוני החולמים על שיבת ציון ובהיותו קרוב לשבעים שנה יצא יחד עם חתנו הגאון ר' חיים אלעזר וואקס מקאליש בעל שו"ת „נפש חיה“ לבקר את הארץ הקדושה. הוא הביא אתו עשרת אלפים רובל, סכום עצום לפי הזמן ההוא, שקבל מאת הנגיד הידוע קושמירק כדי להקים בתי מגורים בשביל אנשי ירושלים. הגאון מקוטנא היה אישיות מרכזית ביהדות פולין במשך יותר מחמשים שנה.

ר' יעקלי וויידנפעלד (ת"ר—תרנ"ד), גאון בתורה וחסיד, הסתופף בחצרות אדמו"רים: צאנז, וזיטשוב והוסאטין. מנעוריו התפרסם

כעילוי ומתמיד ואחרי שנתקבל כרב בקהלת הרימלוב בהיותו אברך צעיר כבן כ"ה שנים, נעשה ל"משיב" והרבה רבנים פנו אליו בשאלותיהם, כפי שרואים בספרו שו"ת "כוכב מיעקב" שיצא לאור שנים רבות אחרי פטירתו. היה גם ראש ישיבה שיסד בקהלתו הרימלוב בשנת תרכ"ה ומגדולי תלמידיו היו האחים הגאונים: ר' פישל ור' מאיר אריק ועוד. אחרי פטירתו בשנת תרנ"ד השאיר אחריו שלשה בנים גדולי תורה: הגאון ר' יצחק שמלא את מקומו כרב בהרימלוב, הגאון ר' נחום שהיה רב בדאמבראווע בעל שו"ת "חזון נחום", ויבדל מהם לחיים הצעיר בין בניו הגאון ר' דב בעריש שליט"א שהקים את ישיבת אביו כשנתקבל לרב בקהלת טשעבין בשנת תר"פ. הישיבה התקיימה עד שנות השואה והרבה תלמידי חכמים יצאו מתוכה. בשנת תש"ו כשזכה הגאון מטשעבין לעלות מגלות סיביר ובוכרה לארצנו הקדושה והגיע לירושלים שוב הקים את ישיבתו "כוכב מיעקב" תחלה בשכונת קרית שמואל ירושלים וכעת ליובל המאה הוקם הבנין החדש של ישיבה זו לשם ולתפארת בשכונת תל-ארזה.

ר' שלום מדרכי שבדרון (תקצ"ה—תרע"א), גאון אדיר וחסידם של האדמו"ר מבעלז, זדיטשוב וטשורטקוב. היה קרוב לחמשים שנה רב בקהלות שונות בגליציה. נתפרסם בעולם הרבני על ידי ספריו החשובים שנדפסו בחייו: "משפט שלום" על חושן משפט, "דעת תורה" על יורה דעה. אחרי פטירת הגאון ר' יוסף שאול נתנזון מלבוב בשנת תרל"ה נעשה הגאון מברזאן ה"משיב" לכל רבני דורו ומכל קצוי העולם פנו אליו בשאלות. תשובותיו נדפסו בששה חלקים "שו"ת מהרש"ם", קצתם בחייו.

הגאון מברזאן היה בעל זכרון נפלא, היה כבור סוד וכמעין המתגבר ולא שכח כל ימיו מה שלמד פעם. דרך לימודו כל ימי חייו, מנעוריו ועד פטירתו, היה שבכל יום למד ארבעה דפים גמרא עם הראשונים בעיון, מלבד שמונה עשר דפים גמרא בלי עיון. העמיק בכל ספר מהראשונים שנדפס בימיו כמו אור זרוע, האשכול ועוד. במקום אחד בספריו הוא רשם שארבע מאות פעמים גמר את כל ארבעת חלקי שלחן ערוך וכל מי שמעיין בספריו "דעת תורה" על או"ח שיצאו בדפוס ע"י נכדו הרה"ג ר'

שלום מרדכי שבדרון שליט"א מירושלים, מבין שאין זאת גוזמא שלמד ארבע מאות פעמים כל חלקי שלחן ערוך. הוא היה גאון יוצר, כפי ביטויי של מרן הרב קוק זצ"ל, לא רק בקי בכל חדרי התורה שבכתב ובעל פה בש"ס בבלי וירושלמי, פוסקים ושו"ת ראשונים ואחרונים, אלא ידע לנצל את בקיאותו כדי להמות מילתא למילתא ולהוציא פסק דין ברור ולהראות מקורו בש"ס ופוסקים. נתקיימה בו ברכתו של הגאון והצדיק ר' שלום מבעלז זצ"ל שברך אותו "שלימודו לא יהיה אצלו כמונח בקופסא אלא שיוכל להשתמש בלימודו להלכה". גם ספרו על התורה "תכלת מרדכי" הוא יחיד במינו. הגאון מברזאן מביא כמעט בכל סדרה רעיונות מן "מורה נבוכים" וספר "העקרים" ביחד עם ספרי דרוש וחסידות ומימרות חסידיות ששמע בעצמו מפי גדולי החסידות שבמחיצתם הסתופף. על ספריו נתחנכו דורות של רבנים וגדולי התורה. "הרב מברזאן" חרות על לבו של כל רב ומורה הוראה בישראל.

את החומר לספר זה אספתי מתוך ספרים ומפי אנשים שונים. על הגאון מקוטנא, מלבד החומר שבספריו ומפי אנשים שונים, קבלתי גם חומר בכתב מאת ידידנו ר' אהרן שלמה אלברג נ"י איש קוטנא, כעת בתל-אביב, שאביו היה מבאי ביתו של הרב מקוטנא.

את החומר על הגאון מהרימלוב ומשפחתו אספתי מתוך ספרים ודברים בעל פה מפי חתנו של הגאון מטשעבין שליט"א הרה"ג ר' ברוך שמעון שניאורסון שליט"א לפנים ראש ישיבת לובאוויטש "תומכי תמימים" בלוד, וכעת ראש ישיבת "כוכב מיעקב" בירושלים.

את החומר על הגאון מברזאן אספתי מתוך ספריו שהמציא לי נכדו הרה"ג ר' שלום מרדכי שבדרון שליט"א מירושלים.

יעמדו על הברכה ידידי היקר העו"ד ר' ישראל גן צבי נ"י שהואיל לעבר על פרקים אחדים של הספר, ידידי היקר ר' אליעזר לביא נ"י הואיל להשאיל לי ספרים לצורך עבודתי זו, וכל מי שעזר לי באסף החמר לספר זה, יתברכו ממעין הברכות.

אברהם "צחק ברומברג

הגאון רבי יהושע טרונק מקוטנא

תקפ"א—תרנ"ג

פרק א

שנות נעוריו ונשואיו

ר' יהושע'לה — כך קראו אותו בפולין, — נולד בפלוצק בחדש כסלו שנת תקפ"א.

אביו ר' דוד היה מתלמידי הגאון בעל "ישועות יעקב" מלבוב ומחסידי היהודי הקדוש מפשיסחא.

על אמו של הגאון מקוטנא הצדיקת מרת דבורה מסופר: בילדותה נתיתמה מהוריה ופרנסה את עצמה כדוכנאית בשוק. דודה האלמן העשיר ביקש לקחתה לאשה, אבל היא לא נשאה את נפשה לעשר, אלא לבעל תלמיד חכם. כשאספה סכום כסף מעמידתה בשוק ימים ארוכים בשרב ובצינה והיא הגיעה לפרקה זה מכבר — באה אצל הרב דמתא, אל ר' לייבוש חריף, הראתה לו את סך הזהובים שקבצה ביגיעתה ובקשה כי יזמן לה בעל תלמיד-חכם. ר' לייבוש השיב לה שמכיר הוא בפלוצק יהודי בא בימים במקצת, תלמיד חכם גדול, והוא עוסק במלמדות. עני ואביון האיש, אך למדן מופלג. נוסף לכך אלמן הוא ומבורך בבנים ובבנות ופרנסתו מצויה אך בדחק.

שאלה הנערה דבורה: "האם באמת תלמיד חכם גדול הוא אותו מלמד עני?" — "כן, בתי — השיב לה ר'

לייבוש — תלמיד חכם מופלג הוא. — אם כן — אמרה
היתומה — מסכימה אני.*

וכך נישאה לר' דוד הקשיש ממנה בשנים הרבה.
ומנשואין אלה נולד הגאון ר' יהושע מקוטנא. היא היתה אשת
חיל, עסקה במסחר ופרנסה את בעלה וילדיו. כשנולד להם
הבן קרא לו אביו ר' דוד בשלשה שמות: ישראל, אליהו,
יהושע. ישראל — על שם הבעש"ט, אליהו — על שם הגאון
מוילנה, יהושע — על שם הגאון בעל "פני יהושע". ולשם
הקיצור קראוהו יהושע-לה. ידידו וחברו של ר' יהושע-לה
הגאון בעל "אבני נזר" מסוכטשוב, חתנו של הרבי הזקן
מקוצק, היה רגיל לומר כי אביו של ר' יהושע-לה היה אדם
גדול והרגיש כי בנו נוצר לגדולות ולכן קרא אותו בשמותיהם
של שלשה מגדולי ישראל. בהיות הילד בן שנתיים לקחה
אותו אמו ללבוב כדי לבקר את אביו ר' דוד שישב אז
בישיבת הגאון ר' יעקב אורנשטיין בעל "ישועות יעקב".
דמותו של בעל "ישועות יעקב" נחרתה במוחו של הילד
הקטן וגם לעת זקנותו היה רגיל הגאון מקוטנא לספר שהוא
עוד זוכר את צורת פניו של בעל "ישועות יעקב", שראהו
בשחר ילדותו.¹

כמנהג הימים ההם בהיות ר' יהושע-לה בן שלש
התחיל ללמוד ב"חדר" תורה ומפרשים וכשהגיע לגיל שש
למד כבר גמרא וכתב בעצמו חידושי תורה שלו. מורו
ומדריכו של העילוי הצעיר היה אביו ר' דוד. ר' יהושע-לה
היה מתמיד גדול וכששמו לפניו לחם וחמאה, מעולם לא

* טרונק בספרו פולין.

רצה לבטל את זמנו למריחת החמאה על הלחם, והיה אוכל את הלחם יבש, אלא אם כן מרחה לו אמו את החמאה על הפת. אכילתו היתה בחפזון כדי שלא לבטל את זמנו מן הלימוד. וכך נעשה בקיא בש"ס ופוסקים, וכל ארבעת חלקי השלחן ערוך היו שגורים על פיו. הוא קבע לעצמו בכל שבת לעבור על שתי מסכתות: שבת ועירובין, כמאתים וששים דף גמרא. "העילוי" הצעיר היה ילד שעשועים של כל הלמדנים שבפלוצק².

בהיותו כבן אחת-עשרה מת עליו אביו, אבל אמו הצדקנית השגיחה עליו והוא המשיך ועסק בתורה בהתמדה. עוד בילדותו יצא שמו על פני פולין כולה כעילוי גדול ומשפחות עשירות חזרו אחריו לקחתו לחתן. כבן ארבע עשרה התארס ר' יהושע-לה עם בת גילו מרת פריבה בת הרב ר' חיים בן הרב הגאון ר' יהודה מראוויטץ. אבל ר' חיים לא זכה להכניס את בתו לחופה עם "העילוי" כי כמה שבועות לפני החתונה חלה והלך לעולמו.

מרת פריבה אשתו של ר' יהושע-לה — היתה מיוחסת בת עשירים מופלגים. אמה, מרת ראצע, היתה נכדתו של ר' איצלה פלוצקר אחד מאדירי הגבירים היהודים בפולין דאז. אביו של ר' איצלה ר' שמואל לוסקא, היה "טובע" מטבעות כסף וזהב למלכי פולין. ופעם אף נידון למוות משום שנמצא גרעון במשקל הכסף שקבל מבית המלכות ליציקת המטבעות. הוא ניצל מהמוות בדרך נס. ומסרת במשפחה יוכל אותו מעשה לא אירע לו אלא משום שישב כל ימיו

על התורה ועל העבודה ולא הספיקה שעתו לפקח על עושי המלאכה ולכן נמצא גרעון בחשבון הכסף.
אחד מאחיו של ר' שמואל לוסקר כתב ספר קבלה ידוע והיה כל ימיו נע־ונד.

הסבתא ראצע היתה הדמות המרכזית בנהול העסקים ועקרת־בית במלא מובן המלה. שמה מופיע במקום־כבוד בספר היוחסין של המשפחה*).

אחרי החתונה נשאר „העילוי“ סמוך על שלחן חותנתו מרת ראצע שש שנים ועסק בשקידה בתורה.

מאביו ירש ר' יהושע'לה את הזיקה לחסידות והיה נוסע פעם בפעם אל הרבי הזקן מקוצק. פעם שהה ר' יהושע'לה בקוצק יותר משלשה חדשים והרבי מקוצק שהיה רגיל להדריך את כל אחד מחסידיו על פי דרכו קרא את ר' יהושע'לה לחדרו ואמר לו: „אם כולם יעסקו בחסידות מי יפסוק שאלות? עתה עליך לחזור הביתה ולעסוק בתורה ונראה מה יצא ממך“. הרבי מקוצק הכיר באברך הצעיר שלגדולות נוצר להיות בעתיד רבם של כל בני הגולה ופוסק הלכות, ולא רצה שיבטל את זמנו עם חסידים בקוצק. ר' יהושע'לה שמע לקול רבו, חזר הביתה והשקיע את עצמו כולו רק בתורה. חברו וידידו הצעיר הגאון מסוכוטשוב היה רגיל לספר שחותנו הרבי מקוצק העריך מאוד את ר' יהושע'לה כגאון ובקיא בכל חדרי תורה. ובעיקר מצאה חן בעיני הרבי מדת האמת שבו שאיננו נושא פני איש. וכשנתקבל ר' יהושע'לה כרב

בקהלות שונות שבהן היו מחסידי קוצק, היה הרבי מקוצק שואל מפי חסידיו לשלומו של הרב הצעיר. אחרי מות הרבי מקוצק לא סר למשמעתו של שום "רבי", אבל נשאר "חסיד" כל ימי חייו. ובתשובה משנת תרמ"ו לרב אחד מו"ץ בראדום בדבר מקוה חמה בשבת³ הוא כותב: "...שמעתי מגאון אחד אשר גם הה"ק מוהר"ש זצ"ל מק' בעלו הנהיג כך", ועל פי זה הכשיר את הדבר.

בקהלת פלוצק בהיות ר' יהושע'לה אברך צעיר בתוכה, כהן בשעתו הרב הגאון המפורסם ר' חיים אורבך מלונטשיץ בעל "דברי חיים" וגם הוא העריך מאד את הגאון הצעיר ובכל פעם השתעשע אתו בדברי תורה והלכה. כבר בתקופה ההיא בהיותו צעיר לימים תפס ר' יהושע'לה עמדה חשובה בחיי הקהלה בפלוצק. באותו זמן נסה הפרנס הידוע ר' שלמה זלמן פוזנר מוורשה לחולל מהפכה בחיי המוני היהודים העניים על ידי העברתם לעבודת אדמה למען יתפרנסו מיגיע כפיהם. למטרה זו קנה אחוזה במחוז פלוצק והושיב בה יהודים לעבוד בשדות. שם האחוזה היה "קוכארי". וכדי למשוך את היהודים לעבודת אדמה יסד ר' שלמה זלמן גם ישיבה באחוזה ההיא והזמין את הגאון הצעיר ר' יהושע לבקר אצלו באחוזה. הוציאו אל השדות והראה לו כיצד יהודים עובדים אדמה וגם לומדים תורה בשעות הפנויות מעבודתם*.

3 שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' י"ט.

* גלבר, "היהודים והמרד הפולני עמ' 21.

פרק ב

נעשה רב

הרבנות בשרענסק, גומבין, ורק, פולטוסק

בשנת ת"ר בהיותו כבן תשע-עשרה נתקבל כרב בקהלת שרענסק ליד משיכנוב וישב שם שבע שנים בכבוד ובמנוחה. בשרענסק יסד ר' יהושע'לה ישיבה והוא עצמו היה ראש הישיבה. משיבה זו יצאו הרבה תלמידי חכמים בפולין. בפרק זמן זה היה רגיל ר' יהושע'לה להפגש עם הגאון המפורסם ר' אברהם משיכנוב שהיה מזדמן לעתים קרובות לשרענסק ואף שהגאון משיכנוב היה קשיש ממנו, העריכו מאד¹.

בשנת תר"ז נתקבל ר' יהושע'לה לקהלת גומבין במקומו של הגאון הצדיק ר' שרגא פייבל דנציגר שעבר אז לגריצא. בגומבין ישב בתחלה במנוחה ובכבוד ולידידיו בשרענסק כותב ר' יהושע'לה משנת תר"ז: "אודיעכם כי באתי בעזרת השם יתברך לשלום וכו' ותהלה לאל אנשי העיר קבלו אותי בכבוד ואני יושב פה בהשקט ושלום ואקוה שאוכל לישב בה בהשקט על התורה ועבודה כמאז"². כאן בגומבין התחיל לכתוב ולענות תשובות לשואליו. מאותה תקופה נשארו שתי תשובות³.

1 "ישועות מלכו" קרית ארבע ט' ע"ב, "ושמעתי מהגאון מוהר"א זצ"ל אבד"ק טשכונאוו שהקשה כן".

2 מכתב שנדפס בספר "יבין דעת" תרצ"ב בפיעטרקוב.

3 האחת לתלמידו החריף המופלג חכם לב מו"ה חיים מרדכי (נדפסה ב"יבין דעת" לקוטי שו"ת סי' ז' משנת תר"ז). תלמידו זה הוציא אח"כ את ס' הכריתות לר"ש משאנץ עם הערותיו והיה ידוע כת"ח גדול. והתשובה השניה להרב ר' יצחק מויכלון משנת תר"ח (שם סי' כז).

אולם לא ארכו לו ימי השקט והשלום בגומבין, כפי שקוה. מחרחרי ריב עוררו מחלקת נגדו והתחילו לרדת לחיו. לא הועילה גם התערבותו של רבם הקודם הצדיק ר' שרגא פייבל, שזה לא מכבר עזב את גומבין, ובא במיוחד מגריצא להשקיט את המחלקת ולהשיב את השלום על כנו. בסוף שלש שנים לשבתו שם נאלץ ר' יהושע'ל' לעזוב את גומבין ועבר לוורקי בשנת תר"י.

את תגובתו למחלקת שעוררו נגדו בגומבין הביע ר' יהושע'ל' לפני אנשי סביבתו במלים אלו: "הגמרא אומרת על רבי עקיבא "כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים מ"ט ע"ב) לפנים כל "עם ארץ" שרצה לקיים את המאמר הנ"ל השתדל לקחת לבתו חתן תלמיד חכם והיה מקצר ימיו כדי לקיים "ואנשכנו כחמור". בדורות האחרונים במקום שכל אחד לוקח לו הביתה חתן תלמיד חכם שהחזקתו עולה בדמים מרובים וכדי לקמץ בהוצאות החליטו לצאת ידי חובה בדרך חדשה ובאופן אחר: כל עמי הארץ שבעיירה משתתפים בקבלת רב תלמיד-חכם ומענים אותו בכל מיני יסורים כדי לקיים את המאמר הזה של חז"ל".

בוורקי נתפרסם כגדול הדור והתחילו לפנות אליו בשאלות מכל קצוי פולין מאותה תקופה נשארו ממנו תשובות שונות⁴.

בוורקי גר אז הצדיק רבי מנחם מנדיל קליש בנו של הצדיק ר' יצחק קליש. הוא היה ממעריציו של ר'

4 "ישועות מלכו" סי' לא משנת תרי"א, "יבין דעת" סי' ט, י, יב, יד, טו, יז, יח, כ, ועוד משנים תרי"א—תרי"ג.

יהושע'לה והיה רגיל לבקר אותו בכל רגל לקיים מאמר חז"ל "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל"*. לאנשי שלומו היה אומר "כל זמן שר' יהושע'לה מכהן כרב אצלנו אני ישן במנוחה כי כל עניני הקהלה מתנהלים כדת וכדין". חסידי וורקי בכל מקום בפולין היו נוהגים כבוד רב בר' יהושע'לה ותלמידי חכמים שביניהם היו רגילים לבא במחיצתו לשוחח בדברי תורה. הגאון הצדיק ר' בעריש מביאלה בנו של הגאון ר' אברהם מטשיכנוב, מחשובי חסידי וורקי, היה גם הוא מבאי ביתו של הרב ר' יהושע'לה. עם הצדיק ר' מנדל מוורקי בא אח"כ בקשרי חתון.

אולם גם בוורקי לא ישב ר' יהושע'לה זמן רב כי העירה קטנה היתה וענייה ולא יכלה לפרנסו אלא בדחק. וכעבר שלש שנים לשבתו שם הוזמן לכסא הרבנות בקהלת פולטוסק. כאשר נודע הדבר להצדיק ר' מנחם מנדל בא ובקש שישאר בוורקי ואם מועטת פרנסתו מוכן הוא להוסיף לו על משכרתו מכיסו. ר' יהושע'לה לא נאות להצעתו של הצדיק מוורקי ובשנת תרי"ג עבר לפולטוסק. שם נולד לו בנו יחידו הרב ר' משה פנחס. כשהגיע בנו לפרקו נשא לאשה את בתו של הגאון ר' אברהם מאיר אבד"ק ביאלאבזוק. שהיה בנו יחידו של הצדיק ר' ישעיה מפראגה וחתנו של הצדיק ר' יצחק מוורקי. בחתונה השתתף האדמו"ר ר' מנדל מוורקי כדוד הכלה ור' יהושע'לה אמר אז לר' מענדל מוורקי "אני מוסר לכם את בני יחידי בגוף ובנפש", ובנו זה באמת הצטיין כצדיק ותלמיד חכם⁵. בפולטוסק ישב כשמונה שנים מתרי"ג עד תרכ"א.

הרבנות בקוטנא

בשנת תרכ"א נתקבל ר' יהושע כרב בקוטנא וכאן נתפרסם כגאון ומשיב דבר הלכה לכל הפונים אליו. ועל שם הקהילה הזאת נתפרסם בעולם היהודי בשם "ר' יהושעל'ה מקוטנא", וכל מה שהתהוה בעולם הרבני התורתי היה קשור עם שמו של ר' יהושעל'ה. מלבד התשובות להלכה שהשיב לרבים היה גם "שר המסכים", וכל רב או מחבר שרצה לפרסם ספר בדפוס בא אל ר' יהושעל'ה לקבל ממנו את הסכמתו. ועל מאות ספרים שנדפסו בתקופה זו בשנים תרכ"א-תרנ"ג עד שנת פטירתו, מוצאים את הסכמתו.

כשהוציא הגאון הצדיק ר' גרשון הניך ליינר מראדזין את ספרו "סדר טהרות", עשה הספר רושם גדול בעולם הלומדים. ואף שחלקו עליו על הצדיק מראדזין בשל חבורו זה שעשהו כדוגמת הגמרא, נתן ר' יהושעל'ה את הסכמתו לחבור זה יחד עם הגאונים ר' יוסף שאול נתנזון מלבוב ור' יצחק אלחנן מקובנא. ובהסכמתו זו משנת תרל"ו הוא כותב: "ודברתי עם הגאון המחבר נ"י פה אל פה בכמה ענינים וראיתי שהיטיב לעשות וכו' ואמינא ליה יפוצו מעינותיו הוצה כי בלא ספק חיבור זה יועיל מאד להלומדים מסכת זו אשר רובו הוא כספר החתום והחבור הזה הוא לתועלת גדול". ולאנשי ביתו אמר הגאון מקוטנא: "אינני יודע מה רוצים ממנו, הלא לימודו חד וחלק, קולע אל השערה".

בשנים הראשונות לרבנותו בקוטנא נתעוררה שם שאלת ילדי דלת העם שגדלו ללא תורה וללא דרך ארץ

וללא יראת אלקים. הילדים האלה היו עזובים לנפשם והיו שולחים ידם בגנבת פירות מדוכני המוכרים והיו לנים בחורבות עזובות עד שנחטפו לצבא הצאר ושם נאנסו לשמד. עמדו פרנסי הקהל של קוטנא על תקלה זו והתחילו לשקוד על תקנתם של ילדי ישראל, עיבדו תקנון ונגשו לרכוש חברים כדי ליסד בשביל הילדים עלובי החיים הללו תלמוד תורה מתוקן כדוגמתו בערים הגדולות שבמדינה, ואשר גם לימוד הכתב וחשבון נכנס בתכניתו, אולם קמו מתנגדים ליסוד תלמוד תורה כזה מבין החסידים מחשש מינות. אלה ואלה באו אל רבה של קוטנא להציע לפניו את טענותיהם. אלה טוענים נגד ומנסים להשפיע על הגאון להביאו מלתת הסכמתו למוסד החדש שעתידיים חניכיו לצאת לתרבות רעה. ולעומתם טוענים אלה שאין להזניח את הילדים העניים וצריך לחנכם לתורה ודרך ארץ ושיהיו לאנשים יודעי קרוא וכתב ומוכשרים לעסוק במסחר ובמלאכה ויתמעטו העבריינים והפושעים ביניהם. הויכוח היה סוער בין שני הצדדים ונמשך זמן רב, זה פוסל וזה מכשיר, זה אוסר וזה מתיר, עד שהגאון מקוטנא פסק את פסקו לטובת התלמוד תורה והוא היה הראשון שתרם סכום הגון ממשכורתו לכלכלת המוסד ועינו היתה פקוחה עליו כל ימי כהונתו *).

מפורסמת היתה קוטנא בלומדיה אולם היו בה גם עמי ארץ לא מעטים ואלה בידוע ששונאים לתלמידי חכמים וטופלים עליהם כל מיני חטאים ופשעים. מעשה בבעל בית אחד מעמי הארץ שבא לפני הרב והתחיל לספר לו * אסף אלברג. מפי ר' וולף ליב הכהן שימנוביץ.

על הבחורים הלומדים שהם רק למראית עין יושבים בבית המדרש והרב חושב שהם שוקדים על התורה ועל העבודה ובאמת אינם אלא מבלים זמנם במשחק קלפים ובקוביות ושאר משחקי הריקים והפוחזים. הרב הקשיב לדברי השטנה והמתין עד שהלה כלה את כל דברי קטרוגו על הבחורים הלומדים ואז פתח ואמר: "שמע נא ידידי, הנך מכיר את השוליה של פלוני הסנדלר ושוליה של פלוני החיט שמוניחים מלאכתם ומבלים שעות ביום ובלילה במשחק הקלפים? ולמה זה לא עלה על דעתך לבוא בטרוניא עליהם שמבטלים ממלאכתם ומועלים בבעליהם המפרנסים אותם? אלא מאי, שלבך אינו כואב על אלה שבטלים ממלאכתם, אלא על אלה שלומדים תורה. אל תהא עינך צרה בהם ואל ירע לבבך, שלומדים הם הרבה ומשחקים מעט. יהי חלקנו עמהם. מי יתן וירבו כמותם".*

בשנות שבתו בקוטנא נעשה ר' יהושע'לה האישיות המרכזית ביהדות התורנית בפולין. כל רב צעיר שנתקבל בקהלתו בא לקוטנא לקבל מאת הגאון הדרכה בלמוד תורה ובהנהלת קהלה. כאשר הרבי ר' יחיאל מאיר מאוסטרובוצי נעשה לרב בצעירותו בסקרנוביץ בא אל הגאון מקוטנא. שאלו הגאון: "במה אתה עוסק?" השיב: "הנני לומד מסכת חולין עם תלמידים". שאל אותו הגאון מקוטנא: "מה חידשת?" אמר לו: "פלפול על דברי התוספות הראשונים שם שמביאים בשם הלכות א"י שנשים אינן שוחטות מפני שדעתן קלה". כאשר שמע הגאון מקוטנא את הפלפול נתמלא כעס ואמר: "תלמיד חכם שכמותך מתוך האוסף של אלברג.

יתעסק בדברים שאינם מעלין להתפלפל על דעה נדחית ממשנה מפורשת". התנצל האברך הצעיר ואמר: "גם הרבי ר' יונתן מפראג בעל "כרתי ופלתי" ו"תומים" גם הוא מתרץ את התוספות", הפסיק אותו הגאון ואמר: "אילו הייתי אני בזמנו של ר' יעקב עמדין לא הייתי מתנפל על הרבי ר' יונתן בדבר "קמיעות" אלא בענין זה. היתכן שגדול כמותו יתעסק בפלפול לתרץ דעה נדחית ע"י המשנה" ¹.

ואז הגאון מקוטנא אמר לו חידוש שלו על דברי המגן אברהם בהלכות ציצית אור החיים סי' ח' ס"ק ט' "קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים כדי שלא יברך לבטלה" מקשה המגן אברהם: "ולא ידענו מאי קאמר וכו' מה שאין כן כאן דנתקנו הציצית כהלכתו אקממה אחזקתייהו כמו מקוה שהמשיכו לתוכה מ' סאה שאין צריכים לבדקה בכל עת שטובל בה". ותירץ הרב מקוטנא ש"חזקה" מראה לנו שהדבר קיים, אבל בציצית שהתורה אומרת "וראיתם אותו" ז"א לראות את הציצית בעין, אין מועילה חזקה, כי על ידי חזקה אפשר רק לדעת את הדבר אבל לא לראות.

הגאון מקוטנא היה מפורסם כחכם ופקח במילי דעלמא וכל דבר קטן או גדול מצא לו מיד סמוכין בש"ס. בחתונה של נכדתו שלח הזמנה להצדיק ר' וואלף מסטריקוב וכתב בהזמנה "הכלה נכד הרב מקוטנא". ר' וואלף שהיה ידוע כחכם הלשון כתב שירים וגם הצטיין כמדקדק, כשבא לחתונה שאל את הגאון מקוטנא מדוע כתב בהזמנה "הכלה נכד" השיב לו הגאון מקוטנא: "הגמרא (במגילה י') על

הפסוק "וקמתי עליהם והכרתי לבבל שם ושאר נין ונכד" אומרת "שם זה הכתב, שאר זה לשון, נין זה מלכות, ונכד זו ושתי" ואם ושתי היא נכד גם הכלה יכולה להיות נכד². על דבר פקחותו של הגאון מקוטנא מסופר הרבה. מעשה בחזן שוחט ובודק שבא לשבות בקוטנא, אחרי שהתפלל בבית המדרש לפני התיבה נגשו כמה מ"בעלי בתים" אל הרב לדבר בענין קבלת החזן שו"ב. אמר להם הרב מקוטנא: "אלה שהחזן שו"ב מצא חן בעיניהן יכנסו אלי במוצאי שבת קודש ונראה מי הם ואז נחליט". במוצאי שבת נכנסו לבית הרב בעיקר "עמך", חייטים וסנדלרים וכיוצא באלה והביעו את דעתם שהם מרוצים מן החזן ורוצים בו כחזן שו"ב. אמר להם הרב מקוטנא כך: "בתורה מסופר כשבני ישראל היו במדבר, רצו הרבה דברים: בשר, מים ועוד דברים, מדוע לא רצו גם חזן? אלא התורה מספרת כשבני ישראל היו במדבר "לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך" (דברים כט, ד) "זאת אומרת לא היו צריכים לא חייטים ולא סנדלרים וממילא לא היה מי שירצה חזן³."

פעם בסעודת פורים היה הרב מקוטנא קצת בגילופין ואמר לאנשי סביבתו: "אספר לכם עובדא אחת, לפני כמה שבועות בערב כשישבתי ולמדתי לאור הנר נגמר פתאום הנר ואני לא רציתי עוד לישון, מה עשיתי? ירדתי מביתי לרחוב ופגשתי ביהודי. שאל אותי היהודי מה אני מחפש וכשספרתי לו נתן לי תיכף נר וגפרור". וגמר את דבריו: "מי היה יכול להיות היהודי הזה, אם לא אליהו הנביא?"

ולמחרת שמעו אנשי סביבתו איך שאמר הרב מקוטנא, לעצמו כמה פעמים: "יהושע'לה שוטה! מי בקש ממך כל כך הרבה לדבר!"⁴.

ואף על פי שהגאון מקוטנא היה שקוע ראשו ורובו בד' אמות של הלכה היה נותן דעתו על המתרחש בעולם ומדי פעם בפעם היה שואל ומשוחח ומתעניין במאורעות הזמן. ר' אהרן שלמה אלברג נ"י מקוטנא וכעת בתל-אביב מספר מה ששמע מפי אביו אשר היה מבאי ביתו של הרב מקוטנא וממקורביו, וזהו הספור:

הגאון מקוטנא היה נוהג מדי יום ביומו באשמורת הבוקר כשכל העיר עדיין נמה את שנתה, לצאת מביתו ולשווח בחוץ. יום אחד בטיילו כך לבדו לפני עלות השחר בא לקראתו ר' סנדר ליב ראש חסידי גור בקוטנא, שחזר זה עתה מנסיעתו לאלכסנדר אל האדמו"ר ר' חנוך הניך הכהן. לאחר הושטת היד לברכת "שלום עליכם", פנה הרב אליו ואמר: "סנדר ליב, מה נשמע בעולם על דבר המלחמה?" הימים היו ימי הפולמוס בין רוסיה לתורכיה וערב המלחמה בין שתי המדינות הללו, הרב מקוטנא שהתעניין במאורעות העולם חשב שסנדר ליב אולי מביא עמו מן הדרך חדשות, אולם סנדר ליב שהיה חסיד מובהק והיה מלא וגדוש חסידות ששאב מרבו באלכסנדר השיב: "חשבתי שרבנו ישאל אותי על חידושי חסידות אשר שמעתי מפי הרבי מאלכסנדר, ולא על עסקי הגויים ומשחקי הדמים שלהם והשתוללותם כי מה לנו ולהם". רבי יהושע

עזבהו לנפשו ולא ענהו דבר. הרב מקוטנא לא זלזל בנעשה בעולם בין האומות, כי ידע לבו והרגיש שגורל ישראל וארץ ישראל תלויים באלו.

בדבורו עם תלמידי חכמים היה שנון מאד. פעם בא אחד מבעלי הבתים עם חתנו שהיה סמוך על שלחנו והציגו לפני הגאון באמרו: „חתני בקיא בסדר נזיקין בש"ס עם כל המפרשים“, שאל הגאון מקוטנא את האברך הצעיר „מה זאת שעבודא דאורייתא?“ נדהם האברך לשמוע השאלה הפשוטה. ראה הגאון מקוטנא את האברך במבוכתו הוסיף ואמר: „התזכור מה אומר האונקלוס על הכתוב „ואת הנפש אשר עשו בחרן“ (בראשית י"ב ה') „וית נפשתא די שעבידו לאורייתא“ אם הנך במדרגא כזאת אוכל לדבר אתך דברי תורה“⁵.

הד קול מן המצב בזמנו על היחס של הפולנים ליהודים שומעים אנו מתורותיו. בשכלו הבהיר ראה כבר אז לפני תשעים שנה ויותר את שנאת הפולנים ליהודים למרות שיהודי פולין יושבים ביניהם כבר מאות בשנים. „צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו?“ אומר בעל ההגדה, וכאן שואל ר' יהושעליה מה הקשר לנאמר לפני כן שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו?“ אלא פעמים אנו חושבים שהגויים שאנו יושבים בתוכם הם טובים ומדברים עלינו רק טובות וזה מכניס בלבנו ספק אם אמנם בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו. לכן בא בעל-ההגדה והביא ראיה מלבן הארמי שהציג את עצמו

לפני יעקב אבינו שהוא כולו טוב „ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי“ (בראשית ל"ה כ"ח) ובכל זאת התורה מעידה עליו „שבקש לעקור הכל“ ומכאן ראייה שגוי אף שמדבר בפיו טובות על ישראל, בלבו הוא שונא ישראל.

ידע הגאון מקוטנא לדבר עם כל איש ואיש לפי רוחו ומהותו. פעם נסע הרב מקוטנא ברכבת. בקרון אחד עמו נסע יהודי אחד חפשי שישב ממולו ובהתנהגותו גרם הרבה צער לרב, עד שהרב לא יכול להבליג עוד והעיר את אזנו על כך. האיש העז פניו כלפי הרב באמרו שאין צריך ללמדו וליסרו ועוד הוסיף בהתפארות שהוא בעצמו מוצאו ממשפחה מיוחסת והוא נכדו של רב גדול בישראל „אם אמנם מוצאך ממשפחה מיוחסת כזאת — השיב הרב מקוטנא לעומתו — הרי בוודאי דבר זה עצמו מחייב אותך, ודאי למדת פעם פרשה חומש ופרק תנ"ך, נאמר על אדוניה בנו של המלך דוד „ולא עצבו אביו מימיו“ (מלכים א' פרק א', ו), אדוניה, שהיה ממשפחה מיוחסת כזאת והיה לו אב מפורסם כמו דוד המלך, לא נתעצב אל לבו, לא היה איכפת לו כלל וכלל שהוא מבזה את אביו על ידי מעשיו הבלתי מהוגנים. ולעומתו אנו מוצאים אצל יוסף כאשר עמד לעבור עבירה — לפי דעת מאן דאמר — מיד הופיעה לפניו דמות דיוקנו של אביו יעקב, כלומר נזכר באביו במוצאו ויחוסו ונמנע ממעשה עבירה. הרי לפניך דוגמא של שני בנים לאבות מפורסמים. שניהם בעלי יחוס אבות, אולם בשעה שאצל האחד מחייב אותו יחוסו להתנהג כראוי וכיאות שלא להביא בזיון על עצמו

ועל אבותיו, הרי השני אינו מרגיש כל חובה לשמור על כבוד מוצאו ויחוסו. ומה כי יתפאר ביחוס אבותיו? ⁶ הרב מקוטנא לא גרס את ההבדל בין יהודי פולני לליטאי, ואת הפתגם הידוע „כל ליטאי יש לו צלם על לבו“ היה מבאר: „הליטאי החריף אינו מפחד מכל דבר קשה ושהוא מתלבט בו, הוא מטיח עצמו בהתלבטותו באורך וברוחב, שתי וערב, עד שהוא מוצא פתרון להתיר את הקושי“. כשהציעו לו חסידים מקהלתו שיכריזו איסור על חמאת עכו"ם וזה דבר התלוי במנהג, לא שמע להם ואמר: „הסנדלר הזה שעובד מעלות השחר עד מאוחר בלילה ביחד עם השוליא שלו — מהו עיקר אכילתו? קצת תפוחי אדמה מרוחים בחמאה, בשום אופן לא אסכים לאסור חמאת עכו"ם, שלא לקפח את הסנדלר הזה“ ⁷.

פעם ישב הגאון מקוטנא בחבורה בסעודת מצוה, לאחר שהמסובין היטיבו לבם במאכל בקשו לרוות צמאונם. אמר הגאון מקוטנא בדרך צחות: „מלכתחלה אין חובה מוטלת על בעל הבית להאכיל את אורחיו, אולם בדיעבד משהאכילם חייב הוא גם להשקותם כדין שלם ישלם המבעיר את הבערה“. הגישו שתיה אבל הכוסות היו בצמצום, ואף שבעל הבית אסף את הכוסות מבתי שכניו כמו שהיה נהוג בעירות הקטנות בכל זאת לא הספיקו בשביל כולם ונאלצו לחכות איש לרעהו עד שגמרו לשתות. אמר אחד האורחים לשכנו על אשר זרזו לרוקן את כוסו: „אתה רוצה לעשותני גרגרן, שכך שנו רבותינו ז"ל“ „השותה כוסו בבת

אחת הרי זה גרגרן" (ביצה כה: פסחים פו:). הדברים הגיעו לאזניו של הרב מקוטנא אשר ישב בראש השלחן. פנה אל המדבר ואמר: "לא דיקת בדברי רבותינו ז"ל. הם אמרו "השותה כוסו", אבל אתה שותה מכוס אשר חברך מחכה לה". ואגב דבור הוסיף ואמר: אינני יודע למה טפלו על אחשורוש כי מלך שוטה היה, והרי לא היה אלא חכם מחוכם, שלסעודתו הכין כלים מכלים שונים די הצורך בשביל כל אורחיו כדי שלא יצטרכו לחכות איש לרעהו. ולכן היתה השתיה אצלו כדת אין אונס... להאיך בשותים להריק כליהם בשביל אורחים אחרים.

פעם נסבה השיחה על המשנה (גיטין צ) "בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו". שאל הרב מקוטנא: היתכן! הלל שברוב ענותנותו לא הקפיד אפילו כשהטרידוהו בערב שבת עם חשכה בשאלות של הבל, יפסוק להלכה שיש לגרש את האשה על ענין קל כזה אם הקדיחה פעם את התבשיל?

"אלא — הוסיף הרב מקוטנא — אם נדקדק היטב בדבריהם של חכמינו ז"ל יתברר לנו הענין. ישנן שלשה סוגי נשים ביחסן לבעליהן:

הסוג האחד: אם קרה לאשה מקרה תקלה והקדיחה את התבשיל הרי היא מגרדת מה שקלקלה ונוטלת את המקולקל לעצמה ולבעלה היא שומרת את החלק הטוב שלא נשרף, כדי שלא ירגיש בקלקולה, זוהי הטובה בנשים.

הסוג השני: היא אינה דואגת כל כך לשלום בעלה ומודיעה לו על קלקולה אבל מפיסת אותו ואומרת: בוא

ונחלק בינינו חלק כחלק מהשרוף והטוב. והוא מתרצה לה ואינו רוגז עליה ואוכל את חלקו עמה יחד, זאת היא אשה בינונית.

והסוג השלישי: אם קרה לה המקרה הרע מגרדת ולוקחת לעצמה את הטוב ומשאירה לבעלה את הקדחת... ימלא הוא את כרסו מזה שהקדיחה. זוהי האשה שאין לחוס עליה, כשם שהיא אינה חסה על בעלה, ומגיע לה גט פיטורין⁸.

הגאון מקוטנא הבין לרוחו של כל אחד ואחד. פעם בא רופא מתבולל אליו בשאלה: רבי! מה עלי לעשות, בני הגיע ל"בר מצוה" ביתי ידוע כבית מתבוללים ולא נשאר בביתי כלום מיהדות, בני לא יניח תפילין אפילו יום אחד, מה עלי לעשות לבר מצוה שלו? "למדהו קריאת שמע" ענהו הגאון מקוטנא, "וכי יחבוש כובע לראשו?" התריע הרופא המתבולל, נאנח הגאון ואמר: "מה לעשות? מוטב בגילוי ראש מאשר לא כלום!"⁹.

פעם באה אשה אחת אל הרב מקוטנא בשאלה, התרנגולת נשחטה בשביל ילדה החולה ואין בה מרה ליד הכבד. הרב מקוטנא פסק שתלקק הכבד ושאל אותה אם מרגישה טעם מרירות. "אוי רבי! מר לי מר" ענתה האשה, "אם כן — ענה לה הרב — התרנגולת כשרה"¹⁰.

מעשה בשו"ב אחד מקהלת דובזין הסמוכה לגבול גרמניה, שראוהו ביום הושענא רבא יושב במשרד ראש העיר בגלוי ראש וכותב בקשה. החסידים שבעיר הרימו

רעש ודרשו להעביר את השו"ב ממשרתו. הביאו את הגאון מקוטנא לדובזין ובאו והעידו עדים כשרים שהם בעצמם ראו את הדבר ואיך אפשר לאכול משחיטתו של "עבריין" כזה. הגאון מקוטנא כששמע את הטענות צוה לראשי הקהל והעדים לצאת ונשאר ביחידות עם השו"ב ואמר לו: "אבקשך מאד לספר לי הכל ברור, איך קרה הדבר ואל תעלים ממני דבר". נאנח השו"ב וספר לו את המעשה: יהודי נתין רוסיה אחד הסתבך כאן בדובזין על יד הגבול ונאסר בשעה שרצה לחצות את הגבול ולפי דיני הממשלה נגזר לשלחו חזרה כאסיר ברגל עד מקום מגוריו וחיו תלויים לו מנגד. כדי לקיים מצות פדיון שבויים הלכתי לשר בית הסוהר והצעתי לו שאתן בשבילו כתב עירבון שאמציאהו אל מקום מגוריו. השר רצה להשתמט ממני באמרו שיום ראשון היום אין לו מן הפקידים שיכתבו לו כתב עירבון, ואז אמרתי שבשבילי טוב יותר לכתוב היום מאשר מחר שיום טוב אצלנו שמיני עצרת ושמחת תורה, הלכתי בעצמי למשרד ראש העיר וכתבתי בגילוי ראש את כתב הערבון כדי להציל יהודי ממאסר, כששמע הרב מקוטנא את דברי השו"ב קרא את ראשי הקהל ואמר: "אם כן יהא חלקי עמו תבא עליו ברכה שהציל יהודי ממאסר ואין שום עילה להעביר אותו ממשרתו"¹¹.

הוא לא היה רגיל לתת "קבלות" לשוחטים ולא "הורמנא" לרבנים, ורק לעתים רחוקות מאד יצא מגדרו זה. ר' מענדיל ווייל שו"ב מלודז (נכדו של הגאון ר' משה

אהרן זילברברג לפניו רב בקוטנא ובסוף ימיו (בירושלים) נסע לקוטנא לקבל "קבלה" מאת הרב מקוטנא, אבל גם לו לא נתן "קבלה" אלא מכתב קטן ובו הוא כותב: "מן הראוי היה לתהות על קנקנו ולסמכו במיני שחיטת עופות למען אבותיו היקרים. אבל מפני הגדר שעשיתי שלא לתת קבלות אינני יכול לצאת מגדרי וכבר סמכו הרב הגאון המפורסם ר' אליהו חיים אבד"ק לאדז וזה מספיק בשבילי". ובאמת עם המכתב הזה נסע להרב מלאדז ונתקבל שם כשו"ב¹².

הרב מקוטנא היה רגיל לאמר שיעורים לפני כמה בחורים טובים ילידי קוטנא ואחד מתלמידיו שהתפרסם בעולם הרבני בפולין היה הגאון ר' מאיר דן פלוצקי מילידי קוטנא והיה אח"כ רב בדווארמ, אוסטרוב מאזוביעצק ונתפרסם ע"י ספריו "כלי חמדה" על התורה ו"חמדת ישראל" חידושים בש"ס. הרב ר' מאיר דן מביא בספריו "שמעתי ממורי הגאון המובהק מקוטנא זצוקל"ה" (כלי חמדה בראשית ועוד).

דרכו היה לכנות לכל מי שנרחק מחיי המסורת שהוא "חלוש" ולא חס ושלום שהוא "פושע ישראל" או "רשע". אחד מבאי ביתו, מתושבי קוטנא שהיה יהודי מודרני וסטה מדרכי המסורת, בכל פעם כשנכנס היה ר' יהושעל'ה שואל אותו: "מדוע הנך כל כך 'חלש'?" מתחלה חשב האיש שהגאון מתכוון לשאול אותו מדוע מצב בריאותו חלש וענה לו שמצב בריאותו תקין. אבל הגאון לא הרפה ממנו ושוב שאל אותו מדוע הוא כל כך

חלש, עד שנודע לו מפי אנשי ביתו שבמושג „חלש“ מתכוון הגאון לא למצב בריאותו אלא למצב יהדותו. קהלות רבות פנו אל הגאון שיקבל עליו עול הרבנות בקהילותיהם, אולם הוא לא רצה לעזוב את קוטנא שהיה חן המקום עליו, אף שהוא בעצמו היה רגיל לאמר כשהיתה דעתו בדוחה עליו שקוטנא איננה עיר והא ראייה מן הפסוק (מלכים ב' ב') „וישבו מארץ ישראל נערה „קטנה“ מקשה הגמרא (בחולין ה' ע"א) „וקשיא לו קרי לה נערה וקרי לה קטנה? וא"ר פדת קטנה דמן נעורין“ כלומר קטנה מן העיר נעורין, ומדוע הגמרא לא מתרצת „נערה דמן קוטנא“. אלא שמע מינה קוטנא איננה עיר בכלל“.

הגאון ר' יהושעל'ה מלבד גדלותו בתורה ובצדקות הצטיין כאישיות מוסרית, היה שונא בצע ולא ידע צורת מטבע, מעולם לא היה לו כיס של מעות. את כל משכורתו מסר לזוגתו הרבנית ולפעמים כשהיה מונח על שלחנו שטר כסף ור' יהושעל'ה כדרכו היה שקוע בלמודו היה לוקח את השטר של כסף וכורך בו את הטבק כדי לעשן.

ומעשה שהיה: כשנתקבל בנו ר' משה פנחס לרב בקהלת ויסקיט פנה ר' יהושעל'ה בבקשה לראשי קהלת קוטנא בהצעה שיגרעו לו ממשכורתו כי עד עכשיו בנו יחידו היה סמוך על שלחנו והיו הוצאותיו מרובות וכעת די לו במשכורת קטנה¹³.

בשנים האחרונות לימי חייו היו באים אליו יהודים עם פתקאות כמו ל„רבי“ והיו מביאים לו „פדיונות“ שהגיעו

לסכומים גדולים, אבל הוא לא נהנה מהם אלא חלקם לצדקה.

ספר לי החסיד ר' שלמה קאליש נ"י מירושלים שפעם אחת היה אצל הרב מקוטנא ובא יהודי מעירה הסמוכה לקוטנא ונתן לו פתקא והתלונן לפניו שבנו ילד קטן חלה במחלה אנושה מאד והרופאים מתיאשים ממנו. שאל אותו הגאון מקוטנא: "בן כמה שנים הוא הילד?" ענה לו היהודי שהוא בן שש ולומד בחדר תורה עם רש"י וגמרא, קם הגאון מקוטנא מכסאו ואמר "מה? ילד שלומד תורה הם מיאשים, אסור להתיאש!" והבטיח לו שהילד יבריא ממתלתו וכן היה.

בשנותיו האחרונות רצו החסידים להכתירו בכתר "רבי" אבל הוא סרב לקבל עליו עול אדמורו"ת ולחסידים יעץ לנסוע לגוסטינין אל הצדיק ר' יחיאל מאיר ליפשיץ חברו מימי קוצק. הצדיק מגוסטינין הזהיר את כל חסידיו מקוטנא שבשובם לעירם ילכו לקבל ברכת רבם מקוטנא והיה רגיל לומר "מי שאינו מחזר על פתחו של הגאון מקוטנא הריהו כעובר על פתחו של בית המדרש ואינו מנשק מזוזתו"¹⁴.

פעם בא אליו בעל מלאכה עני ובקש שיתן לו מכתב-המלצה לבעל בית החרושת יהודי כדי שיקבלהו לעבודה. הכיר בו ר' יהושע'לה שבעל מלאכה זה הוא תלמיד-חכם, נתן לו מכתב המלצה ואמר לו בעל-פה: "למען השם יקירי! בשעה שתדבר עם בעל בית החרושת

לא תוציא מלה מפיו שאתה בן תורה כי דבר זה עלול לגרום לך רק רעה. יהודי דתי וגם בן תורה אינו מעלה בעיני החרשתנים שלנו וזה פשט הגמרא (פסחים קי"ג, ע"א). „פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא ולא תימא כהנא אנא וגברא רבא אנא” — פשוט נבילה בשוק וקח שכרה ואל תאמר כהן אני ואדם חשוב אני”. כי אם תאמר שהנך כהן ואדם חשוב, זאת אומרת יהודי תלמיד חכם ואפילו אתה הפועל הכי טוב והמוכשר ביותר, יתיחסו אליך כאל בטלן לא יצלה ולא יתנו לך עבודה”¹⁵.

אל הגאון מקוטנא באו פעם לדין תורה בני אדמו"ר אחד שנפטר וכל אחד מהם רצה לרשת את מקום אביו ולהקרא „רבי”. אמר להם הרב: התורה מלמדת אותנו (שמות כ"ח מא) „והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אותם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי”. אם כבר משחו את אהרן אז ממילא בניו אחריו הם משוחים וקדושים! למה היו צריכים למשוח אותם? מכאן גם אם האב קדוש אין הבנים קדושים בזכותו אלא הם צריכים משיחה מיוחדת כדי להיות קדושים.

ושוב מעשה: פעם בא אליו בעל בית וספר לו שאחד מפקידיו בבית מסחרו התאהב בבתו והיות שהוא יודע שאני לא אסכים לשידוך זה לקחת אדם פשוט לחתן לבתי, טוען הוא שהוא מוחל על הנדוניא. ענה לו הגאון מקוטנא שאין לו אימון גדול בבחורים שמתאהבים בבנות עשירים ושטוענים שאינם רוצים נדוניא והביא ראיה מן התורה —

פרשת מסעי. בנות צלפחד נצטוו שלא להנשא אלא לבני שבטם כדי לקיים „ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה“ (במדבר ל"ו ז') דהיינו שהרכוש שלהם לא יעבור לשבט אחר, ואם רק בשביל טעם זה הרי ישנה עצה טובה מזו שהבנות תנשאנה לבחורים שיתאהבו בהן ויסכימו לשאת אותן בלי נדוניא ובאופן כזה הנחלות תשארנה בשבט אביהם. אלא נראה מזה שאין התורה מתלהבת משדוכים כאלה בלי נדוניא ולכן למדה אותן התורה „לטוב בעיניהם תהיינה לנשים“ (במדבר לו,ו) אפילו כשתנשאנה מתוך אהבה „לטוב בעיניהם“ צריכים בכל זאת לדאוג שהנדוניא תשאר בשבט אבותם. מכאן שלחתנים שאינם רוצים נדוניא אין לנו אימון גדול בהם¹⁶.

היה בעל זכרון נפלא וציטט ספרים רבים שראה אותם רק פעם אחת בחייו. היו לו ידיעות בהיסטוריה וכשהתעוררה הבעיה של אפשרות מציאת התכלת בזמן הזה אחר שהוציא האדמו"ר ר' גרשון העניך מראדזין את ספריו „פתיל תכלת“ ו„עין תכלת“ כותב הרב מקוטנא בתשובה אחת „הנה אין ספק שבזמן אמוראים היתה תכלת וצבעו בו ציצית, גם בימי אביי ורבא לבשו תכלת כמפורש במנחות מ"ב ע"ב דאביי שאל לרב שמואל בר רב יהודה „היכן צבעיתו לה“ והוא השיב לו, אלמלא שהיו עוסקים בצביעות תכלת“ (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' א) וכן בתשובה אחרת „אין ספק שבימי אמוראים גם בימי אביי ורבא היו צובעים ומטילין תכלת על כנפי בגדיהם וכו' ולפי

הנראה נגנו בימי אחרוני האמוראים וזה היה בימי רבינא האחרון שנפטר בשנת רל"ד לאלף החמישי" (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' ב).

ובתשובה אחת הוא כותב "הדבר פשוט שאינו כן כמבואר בדברי הרשב"א ב"משמרת הבית" ואין להפליא על מהרי"ק ורמ"א שלא ראו דברי הרשב"א במשמרת הבית כי לא נתפרסם בימיהם בדפוס, אבל אנו שזכינו לראותם נראה ודאי כדברי החכם "צבי" (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' ס).

היתה לגאון מקוטנא גם הבנה בדקדוק שפת עבר וכותב לנכדו ר' חיים אברהם בשנת תרמ"ג "על דבר התנצלות שלך שכתבת עתיד במקום עבר שכן מצינו במקרא בכמה מקומות שנכתב עתיד במקום עבר, דע לך כי לשון תורה לחד ולשון חכמים לחוד, כי ריבוי אחר ריבוי לפי קבלת חז"ל היא למעט, ומיעוט אחר מיעוט היא לרבות, ולא יתכן שידבר איש לרעהו וישתמש בלשונות הללו". (ישועות מלכו כתבים סי' י"ב).

ופעם שאלוהו מקורביו: "מנין לרבינו הידיעות בחכמות החיצוניות?" ר' יהושע'ל'ה אשר אהב לתת לכל דבר הסבר טבעי, השיב "בהיותי ילד קטן התארחתי פעם בביתו של העשיר ר' שלמה זלמן פויזנר מורשה, אבי היה מלמד בבית זה — והציעו לי משכב בספריה, לא יכולתי להרדם ועינתי בספרי ההיסטוריה ומאז הדברים נחרתו במוחי" ¹⁷.

פרק ד

קשריו עם גדולי הדור

הגאון מקוטנא היה מקובל על כל גדולי דורו
הגאונים וגם הצדיקים והתידד אתם.

קשרי ידידות אמיצים היו בינו ובין "חידושי הרי"ם"
מגור, על אף ההבדל הרב בשנים שבין שניהם. "חידושי
הרי"ם" היה קשיש מידידו הגאון מקוטנא בעשרים ואחת
שנה. הגאון מקוטנא רגיל היה כל אימת שנודמן לורשה,
לסור לביתו של חידושי הרי"ם לשוחח עמו, והיה שוהה
שעה ארוכה אצלו בשיחות בעניני דאורייתא וכנהוג היו
מתוכחים ביניהם.

גם בספריו מביא הגאון מקוטנא את ה"חידושי
הרי"ם" ומתיחס אליו בכבוד ובהערצה "וראיתי לדודו הגאון
זצ"ל בתשובת הרי"ם" (ישועות מלכו ח' יו"ד סי' ל"ט)
ובתשובה אחת הוא כותב "ולדברים אלו עוררני זה ימים
רבים כבוד הגאון החסיד מו"הר' יצחק מאיר ז"ל" (ישועות
מלכו, ח' אה"ע סי' ל"ז). ובדבר מצות מכוונה כותב הגאון
מקוטנא אל הרב מקאנין "בדבר אשר חדשים מקרוב באו
ללוש מצות על חג הפסח על המאשין, חלילה לנהוג כן!
אחרי שזה ערך לשלושים שנה שאסרו אותם כל גדולי
ישראל שבמדינתנו ובראשם הגאון המנוח אבד"ק טשעכאנוב
והגאון ר' יצחק מאיר זצ"ל מגור עם הגאון ר' מאיר ז"ל
אבד"ק קאליש חתום על איסור ולא היה אף אחד ממדינתנו
פוצה פה להקל על כן אני אומר לאנשי קהלתכם, אחי!

חדלו לכם להבדל מאחיכם, גם כי על פי הדין אחר שהגדולים אשר במדינה זו אסרו את המאשין וכו' וכמעט כל אנשי המדינה אשר במדינה זו קבלו עליהם את האיסור, אסור להקל" (ישועות מלכו או"ח סי' מ"ג). ובתשובה אחרת כותב: "ידע ידידי כי בשנת תרי"ז דברתי בזה עם הגאון המנוח מו"ה יצחק מאיר ז"ל (ישועות מלכו יו"ד י').

פעם בא אל חידושי הרי"ם לפני ראש השנה. כדרכם בקודש הפליגו בויכוח בסוגיה בהלכה ונתחלקו דעותיהם וכל אחד מהם הגן על דעתו. לבסוף קרא הרב מקוטנא מתוך אי הסכמה לחידושי הרי"ם: "איהר זייט שוין ראש-השנה דיג, כלומר, כבודו כבר שרוי במצב רוח של ראש השנה הממשמש ובא, ומאחר שכבודו מרחף בעולמות העליונים על פי דרך החסידות אין דעתו פנויה לגופה של הלכה. ה"חידושי הרי"ם" חייך למשמע דבריו אלה של ידידו הצעיר ונפרדו מתוך ידידות. אולם כשיצא התחיל הגאון מקוטנא לשקול בדעתו את דבריו שהוציא מפיו כלפי הרי"ם והרגיש כי הקל בכבוד ידידו הקשיש ממנו בשנים "הגאון החסיד" כפי שרגיל היה לכנותו, ועבר עבירה מפורשת של בזוי תלמיד חכם. מיד חזר ובא לביתו של הרי"ם, חלץ את נעליו ונכנס אליו כנזוף בפוזמקיו ובקש סליחה ומחילה על פליטת הפה שהפליט שלא במתכוין. החידושי הרי"ם חבק את ידידו הצעיר הושיבו והרגיעו באמרו כי שום דבר עלבון או בזיון לא שמע מפיו. מאז נתחזקה ידידותם ביתר שאת.

פעם נסע הרב מקוטנא ביחד עם החסיד הנודע ר'

יהודה מאיר ליפסקר אל החידושי הרי"ם לשבות שם שבתם, בליל שבת ישב הרב מקוטנא בין חסידי גור ליד "השלחן" של הרבי. בשבת בבוקר נכנס הרב מקוטנא פנימה אל חדר הרבי ושהה שם שעה ארוכה ויצא כולו נרגש ונרגז. כשנכנס החסיד ר' יהודה מאיר ליפסקר להפרד מן הרבי אמר לו הרבי: "האם כבר שמעת איך התנהג הרב שלך עמי? התוכחנו בדברי תורה ופתאם אמר לי הרב מקוטנא: "איני יודע מה אתם מדברים אפשר הנכם כעת בשמים?" אבל הוסיף חידושי הרי"ם הזהירו לכם שלא תפגעו בו, כי הוא כולו תורה! אילו היה ביכולתי לעשותו לחסיד! אבל ענין החסידות דורש מתינות וזאת אין לו". וכשיצא ר' יהודה מאיר ליפסקר ראה את הרב מקוטנא עומד אצל הפתח בפוזמקיו לרגליו חלוץ נעלים, ונכנס לחדר פנימה לפייס את החידושי הרי"ם. (מאיר עיני הגולה תל אביב תשי"ד).

ידידות גדולה היתה גם בין ר' יהושע'לה ובין "האבני נזר", אף שר' יהושע'לה היה קשיש ממנו בעשרים שנה וכבר היה מפורסם לגאון גדול ופוסק בימים ההם בשעה שה"אבני נזר" היה עדיין אברך צעיר לימים, אבל מפורסם אף הוא כגאון וזה עתה ירד מעל שלחן בית חמיו מקוצק ונעשה רב בעירה קטנה פרצב.

הדבר היה בורשה, ר' יהושע'לה מקוטנא ערך שם אז "תנאים" של בנו ר' משה פנחס עם נכדתם של הצדיק מוורקי ושל ר' ישעיה'לה מפרגה. ה"אבני נזר" שהיה אז רב בפרצב נזדמן לורשה, בשמעו שהגאון מקוטנא נמצא

בעיר השתוקק מאד להתראות עמו פנים אל פנים והלך ישר אל המקום שם נערכו ה"תנאים". כאשר בא לשם היה הבית מלא אנשים מפה אל פה: רבנים גדולים אדמו"רים, קהל חסידים וסתם בעלי-בתים. השמחה היתה בכל עיצומה ומרב המולה נדמה היה שאיש לא שם לב להרב מפרצב בהכנסו. אולם לתמהונו הרב שמע פתאום את שמו נישא מפה אל פה ומי שהוא הכריז בקול רם: "הרב מפרצב בא". הגאון מקוטנא שישב בראש השלחן ולידו בנו החתן מזה והסבא הישיש של הכלה ר' ישעיה'לה מפרגא מזה, ודודיה של הכלה שני בניו של ר' יצחק מוורקי האדמו"ר ר' דוד מאמשינוב ור' מנדל מוורקי — כששמע את שמו ושל הרב מפרצוב קם מיד ממקומו ורץ לקראת האורח, הושיט לו "שלום" בשמחה רבה, טפח על שכמו, כידיד מכבר, וקרא: "ב"ה שזכיתי לראותו כי כבר שמעתי על כבודו ומאד השתוקקתי להכירו". אחזו בזרועו והוליכו לשבת בראש השלחן עם כל המוזמנים המכובדים. אולם עוד בדרך הילוכם התחיל הגאון מקוטנא לשאת ולתת עמו ברמב"ם במקום אחד תמוה שנתקשה בו, הבהיל את אחד ממקורביו להביא ספר הרמב"ם ועודם עומדים באמצע החדר ומעינים שניהם בספר, פירש "האבני נזר" לעצמו בקול נמוך את המקום המוקשה והגאון מקוטנא הטח את אזניו וכששמע הדברים היוצאים מפי ה"אבני נזר" קרא בשמחה: "אמת, אמת, זהו הפירוש הנכון וממילא נופלת כל הקושיה שלי", ואז פנה הגאון מקוטנא אל קהל האורחים ואמר: "רבותי! הנני מודיע לכם שיש לנו כאן אורח יקר

וחשוב מאד הרב מפרצב ואין אנו כלל מכירים את גדל גאונותו ועמקותו, והושיבו על ידו בראש השלחן, כבדו במאכל ובמשתה וכל כך שקע עמו בשיחה עד ששכח את עצמו שהנהו המחותן בשמחת ה"תנאים", ודבר עמו שעה ארוכה ולבסוף אמר: "צריך להשתדל שכבודו יעזב את פרצב ויעתיק את מקום משכנו לעיר סמוכה אלי למען נהיה שכנים קרובים". ואחר כך נפרדו איש מרעהו מתוך ידידות.

בינתיים אירע שבעירה קרושנביץ הסמוכה לקוטנא נפטר האב"ד והקהילה חפשה רב ממלא מקום. בהשפעתו של ר' יהושע-לה נתקבל "האבני נזר" לרב שם. מאותו זמן שנעשו שכנים נתהדקו הקשרים בין שניהם ביתר שאת, כי יכלו להתראות מקרוב. הרב מקרושנביץ נתקשר בקשר אמיץ של אהבה והערצה לגאון מקוטנא ועד יומו האחרון לא זזה ידו מתוך ידו. אף הגאון מקוטנא העריץ את רעהו הצעיר, היה מעודד אותו וראהו בשמחה הולך מחיל אל חיל. ידידות אמתית ואהבה שאינה תלויה בדבר שררה בין שני הגאונים הללו, ידידות שהיתה בה ברכה רבה ותוצאות חשובות לברור הדדי של הלכות שונות שבאו לידיהם לדיון. היו מחליפים ביניהם שו"ת בהלכה וחידושי תורה*) ה"אבני נזר" החשיב מאד את דעתו של הגאון מקוטנא והיה מפנה אליו כל שאלה קשה. הוא היה אומר יש אלפי דעות וחילוקים בענין זה והוא הגאון מקוטנא הוא הברומטר" לכך.. עשרות תשובות נמצאות בשו"ת "אבני נזר" להגאון מסוכוטשוב בכל החלקים שכתב אליו.

ומעשה שהיה בעירה קטנה לא רחוק מקרושניביץ שהרב דמתא נזכר לפתע באחרון של פסח ששטר-המכירה של חמץ לא נעשה כהלכה ולפי זה כל היי"ש שהיה לפרופינטור נמצא שהוא חמץ שעבר עליו הפסח וצריך לשפך אותו. דבר זה היה מרושש את הפרופינטור והופך אותו לאביון בן לילה. הרב הציע לפרופינטור לנסוע לקרושניביץ אל הגאון ר' אברהם בורנשטיין בעל "אבני נזר", ולפנות אליו בשאלה זו שמא ימצא מוצא. הגאון בעל "אבני נזר" עיין בספרים ואחרי שקלא וטריא לא מצא צד לקולא. יעץ לרב עם הפרופינטור לנסוע לקוטנא אל ר' יהושע-לה. והוסיף ואמר: "נא להגיד לרב מקוטנא אם יפסק שהיי"ש כשר שיעיין בתוספות במקום פלוני".

הגאון מקוטנא לאחר ששמע את כל הסוגיא פסק מיד בו במקום שהיי"ש כשר. אז הזכיר לו הרב בשם בעל "אבני נזר" את ענין התוספות. השיב ר' יהושע-לה בלי התפעלות: "וכי מה סבור הרב מקרושניביץ שאני איני יודע אותן תוספות אך אין בכך כלום היי"ש כשר וישר".

הפסק הזה הכה גלים בכל רחבי פולין.

מלבד זאת היו ידידים בלב ונפש והיו מבקרים זה אצל זה בכל שמחה משפחתית והיה זה דבר מוסכם וידוע ביניהם שאין השמחה שלמה בלי נוכחות הידיד. וכן כשהיה אחד מהם חולה היה ממהר הידיד לבא לבקרו.

בשנת תר"ל הוציא ר' יהושע-לה את ספרו "ישועות ישראל" על חושן משפט. הספר עשה רושם רב על הלומדים והגאון בעל "אבני נזר" מסוכטשוב אמר על ספר זה כי

נועד בשביל תלמידי חכמים גדולים ורק הם יכולים להבין את הדברים העמוקים הנמצאים בו.

בשנת תרמ"ז הוציא הגאון והצדיק ר' גרשון חנוך ליינר מראדזין את ספרו "שפוני טמוני חול" בירור הלכה בענין החלזון. לאחר חצי שנה הוציא חלק שני בשם "פתיל תכלת" בדבר אפשרות מציאת התכלת בזמן הזה. ולאחר זמן מה הוציא לאור "עין התכלת" וכותב בו "יודיע לעדת עם קודש כי כבר נגמרה מלאכת התכלת". ר' גרשון הניך פנה בראש וראשונה להגאון מקוטנא לקבל את הסכמתו לדבר חדש זה וגם רבנים אחרים פנו להגאון מקוטנא שיביע את חוות דעתו בענין זה, אבל הגאון מקוטנא הסס בדבר ואע"פ שהעריך מאד את הגאון ר' גרשון חנוך מראדזין ובתשובה אחת אליו כותב לו תואר "הרב הגאון המפורסם ותיק וחסיד מגזע היחס" (ישועת מלכו כתבים סי' א') בכל זאת פקפק להסכים לו וכותב לרב אחד בתשובתו "הנה כבוד הרב הגאון שיחי' אמר שלפי זה הדג הנקרא טינט-פיש הוא החלזון שהיו צובעים בו התכלת לפי שנמצא בו כל הסימנים, הנה זה הוא רק סברא בעלמא וכו' ודעת גדולי ישראל שהאידנא נגנו ושאין אנו מחויבין בתכלת, אין לנו להניח הודאי ולהחמיר מספק ועם כל זה איני אומר קבלו דעתי ולהכריח להסיר התכלת אחרי שלא נפסל גם אם איננו תכלת ואין לנו ידיעה ברורה שאינו החלזון ואפשר שמתנוצץ הגאולה וכו', אמנם לסייע גם כן אינו נראה לי (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' ב).

ובמקום אחר כותב ר' יהושעל'ה "ולא אוכל לכתוב

את אשר עם לבבי בענין התכלת יען כי גם זאת אינו אלא השערה בלבד לכן לא באתי על החתום בענין זה" (ישועות מלכות שו"ת או"ח סי' ג').

האדמו"ר מרדזין שלח אליו את תלמידו וחסידו הרב ר' משה אליהו הלפרין (מי שהיה ציר הסיים הראשון בפולין לאחר מלחמת העולם הראשונה) כדי לשמוע מפיו חות דעתו, אולם הגאון מקוטנא השיב כי מפני זקנותו אינו רוצה להתערב בענין זה, אבל כאשר שאלוהו פעם במברק כיצד לנהוג במת אשר בחייו התעטף בתכלת, השיב אם התעטף בחייו ינהגו בו כך גם במיתתו ויקברוהו בתכלת.

כשנודע להגאון בעל "עין התכלת" שר' יהושע'לה מהסס בא אליו במיוחד לקוטנא ורצה להשפיע עליו שיסכים לדעתו בענין התכלת, אמר לו הגאון מקוטנא: "אצלנו היהודים ישנו כלל "אחרי רבים להטות" ואם רוב העולם לא קבל עליו את "התכלת" — אין אני רוצה להיות יוצא מן הכלל והנני נוטה אחרי הרבים". כששמע זאת ר' גרשון חנוך נגש אל החלון וראה סבל אחד עובר, קרא לו ואמר: "תואיל בטובך לומר לי באיזה דין חמץ בפסח חולקים ר' מאיר ור' יהודה ובאיזה דין הם מסכימים". הסבל עמד גדהם ולא ידע מה רוצים ממנו, אמר ר' גרשון חנוך: "האם כבוד הרב מקוטנא רואה, הגמרא בפסחים אומרת "כולי עלמא סוברי חמץ משש שעות ולמעלה אסור — כל העולם סבור שחמץ משש שעות בערב פסח אסור באכילה", והנה לפנינו יהודי ששייך "לכולי עלמא" ואינו יודע בכלל מדין זה אלא הגמרא מתכוונת ליהודים כמוני וכמוך לא

סתם יהודים מ"השוק" ולכן "אחרי רבים להטות" אין הכוונה ל"רבים" סתם אלא לאנשים כמונו.

ואף על פי שכל גדולי הדור עמדו במחלוקת עם האדמו"ר מרדזין היה הגאון מקוטנא בידידות עמו, והיה מזמינו לשמחות ולסעודות מצוה.

פעם הוזמן האדמו"ר מרדזין לשבע ברכות אל הגאון מקוטנא והתאכסן אצלו. האדמו"ר מרדזין נוהג היה לשאת בכיסו תמיד אקדח. והנה הוציא ר' גרשון חנוך את האקדח מכיסו לעיני הגאון מקוטנא והתחיל משפשפו ומשתעשע בו. נדהם הגאון מקוטנא למראה עיניו ושאל: "מה זאת, הרבי מרדזין? הלא משנה מפורשת (שבת סג.) "וחכמים אומרים אינו אלא לגנאי". השיב הרדזיני: "אין אנו יודעים במה נקדם פני המשיח, אם רק בתלמוד או גם בזיין" (*).

גם עם חתנו הגאון בעל "נפש חיה" מקאליש עמד בקשרי מכתבים, והעריך אותו מאד, בתשובות שכתב אליו נדפסו בספרו "ישועות מלכו" (או"ח סי' כ"ג אה"ע כ"ג או"ח נ"ב, יו"ד נ"ה נ"ו, נ"ז, נ"ח) ובספר חתנו שו"ת "נפש חיה" או"ח סי' ט"ו, ט"ז, י"ז, י"ט, כ"ו, ל"ה, יו"ד י"ב, כ"ט, ע"ז צ"ח אה"ע ט"ז, י"ז, ל"א, נ"ו. פעמים רבות כשפנו רבנים להרב מקוטנא בענינים קשים, ענה להם ורשם בסוף התשובה "ואין רצוני לסמוך עלי לבד, ימחול לכתוב לחתני הגאון שיחי' (שו"ת ישועות מלכו אה"ע סי' מ' מתאריך שנת תרמ"ג) או במקום אחר "וטוב שיסכים בזה גם כבוד חתני הגאון מקאליש וגם הרב הגאון מזגיערש שי' (שו"ת ישועות

* אסף אלברג, מפי ר' יעקב גסטל חתנו של הגאון מקוטנא.

מלכו אה"ע סי' ט', משנת תרל"ה) "והנני מסכים לדברי חתני הגאון מקאליש" (שם חו"מ סי' ה).

בדרך כלל עמד בקשרי מכתבים עם כל גדולי דורו בימיו כמו הגאון ר' מאיר אורבך מקאליש (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' יח), הגאון ר' שמואל סלאנט מירושלים (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' סה) הגאון ר' אליהו חיים מיזל מלודז (שו"ת ישועות מלכו אה"ע ע"א) הגאון ר' חיים ברלין (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' כ"א-כ"ב כתבים י"ז כ) הגאון ר' אלעזר הכהן בעל "חידושי מהרא"ך מפולטוסק חתן הגאון בעל "חות דעת" מליסא (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' מ"ו, יו"ד סי' נ"ד, אה"ע סי' ל"ז, כתבים ח"ט), הגאון ר' חיים נתן דעמביצר מקראקא (יבין דעת שו"ת ו') הגאון החסיד ר' פינצע מפילץ (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' כט, לב, לו, אה"ע סי' נב, ס"ב), הגאון ר' דוד דוב מלאסק בעל שו"ת רד"ד (ישועות מלכו כתבים סי' ב, ה, ו) הגאון ר' שמחה יאיר מפיטרקוב (שו"ת ישועות מלכו סי' ק"א), הגאון ר' שמעון אורנשטיין מקאליש (שו"ת ישועות מלכו אה"ע סי' מד, ע"ב, פ"א).

גם גדולי החסידות בדורו פנו אליו בשאלות שונות כמו הצדיק ר' יעקב אריה מראדזמין (יבין דעת שו"ת סי' א') הצדיק ר' יחיאל דנציגר מאלכסנדר (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' נג) הצדיק ר' הלל מרדשיץ (שו"ת ישועות מלכו חו"מ סי' י"ז), הצדיק ר' יחיאל מאיר מגוסטינין (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' מ"א) הצדיק הגאון ר' יחיאל מאיר מאוסטרובצה (שו"ת יבין דעת סי' כ"ה).

הצדיק הגאון ר' גרשון העניך מראדזין (ישועות מלכו מכתבים סי' א), הצדיק ר' ישראל מורגנשטרן מקוצק (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ג).

גם עם בנו יחידו ר' משה פנחס, שהיה רב בוויסקיט ולאחר פטירתו מלא מקומו כרב בקוטנא, עמד בקשרי מכתבים (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' י"ד, יו"ד סי' כ"א, כ"ב מכתבים סי' ד).

הגאון המפורסם ר' יוסף רוזין בעל "צפת פענח" שהיה צעיר בשנים היה גם הוא מבאי ביתו של הגאון מקוטנא, והיה רגיל לשהות אצלו ימים רצופים כדי לדבר עמו דברי תורה.

עם האדמו"ר ר' יחיאל מאלכסנדר היה מתידד מאד ופעם כשבא לבקר באלכסנדר אמר הצדיק ר' יחיאל אל אנשי שלומו: "בואו ונצא לקבל פני גאון התורה מקוטנא".

הרב מקוטנא היה במשך שנים רבות האישיות המרכזית בפולין, יחד עם גדלותו בתורה וביראה היה איש רעים וידע לקשור קשרי ידידות עם גדולי הרבנים בדורו וגם עם אדמורי"ם שהיו מנהיגים עדות של חסידים.

מקום מפגש בשביל גדולי הדור בפולניה היה כפר גלאזנוב בגליל קרושניעביץ, הכפר הזה היה שייך להגביר החסיד ר' יעקב ענגלמן שהיה רגיל להזמין בכל קיץ לארמונו את הגאון ר' יהושע מקוטנא ואת האדמו"ר ר' אברהם מסוכוטשוב ואת הצדיק ר' מאיר יחיאל מגוסטינין ומשפחותיהם לנופש. הרב צבי יחזקאל מיכלזון הי"ד בקונטרס "אהל אהרן" בספר "בית אהרן" דרשות מהגאון ר'

אהרן מקויל ע' 252 מתאר את הכפר גלאזנאוו „והנה אחוזתו היא כפר גלאזנאוו עם הכפרים השייכים לה היתה כעין מדינה יהודית בועיר אנפין כל הדרכים לכפר גלאזנאוו היו תמיד מלאים אורחים“.

ומה עשו גדולי ישראל בנופש בכפר זה? ישבו באויר צח ביער והיו מנצחים זה את זה בהלכה. בעל הכפר ר' יעקב ענגלמאן היה אב לשבע בנות וארבעה בנים. לבנותיו לקח חתנים תלמידי חכמים שהיו סמוכים על שלחנו והיו עמלים בתורה. בקיץ, אחד מן התפקידים שלהם היה לשמש את גאוני הדור שבאו לנופש ואם הגאון מקוטנא שהיה רגיל לסמוך את כל דבריו בשיטות הראשונים שהיו נהירים לו ובאמצע הויכוח עם הגאון מסוכוטשוב נזכר בתשובות הרשב"א כעין ראייה לדבריו, רץ חתנו של ענגלמאן, אברך תלמיד חכם מחסידי גור, ר' ישעיה רוזנבוים אל הספריה בארמון חותנו והביא את תשובות הרשב"א אל היער אבל גם הגאון מסוכוטשוב לא טמן ידו בצלחת ובקש מאברך אחר שגם הוא היה חתנו של ענגלמן ר' יצחק מאיר פריבס, להביא את התורת כהנים עם פירוש הראב"ד או עם הר"ש משאנץ כדי להביא ראייה ממנו לשיטתו. הויכוח התלמודי לא נגמר עם הראב"ד. הגאון מקוטנא נזכר באותו זמן בר"ש במסכת כלים ור' מאטיל בלאס חתנו של ענגלמן היה מוכרח להביא מסכת נדה עם סדר טהרות. ויכוחים תלמודיים אלה היו נמשכים ימים ולילות שבועות וחדשים כי התחילו בנופש מיד אחר חג השבועות וגמרו אותו בימי הסליחות. גם הצדיק מגוסטינין שכנוהו „היהודי הטוב“

התערב בויכוחים אלה, אבל היה מוכרח להפסיק באמצע, כי אליו באו מדי יום ביומו חסידים שונים כדי לשאול מפיו עצה ותושיה בצרתם. אחד בא ושאלתו ב"פתק" שמסר לידו של הצדיק, מה לעשות? היות שהוא גר כבר עם אשתו עשר שנים ואין לו ילדים ממנה. ענה לו בלשונו הטהור: "עשה כמו שלבך אומר לך. אם אינך רוצה לגרש את אשתך, אמור עשר פעמים כל תהלים ובורא העולם יעזור לך בלי גט". השני בא ושאלתו בפיו, מה לעשות כדי להחיש ולמצא את הזווג המתאים בשביל בתו הבוגרת? ואף שכבר נכרו ארבעים יום קודם יצירתה מי יהיה בן זוגה, ואין לשנות, אבל קצת להחיש נחוץ. התרופה היחידה של הצדיק מגוסטנין היתה אמירת תהלים ונעים זמירות ישראל ישתדל להחיש ולמצא את הזווג כדי להקים דור ישרים. השלישי בא ודמעות בעיניו, אשתו חלתה והרופאים מתיאשים ממנה והצדיק מסביר לו שיש "יאוש שלא מדעת" מפני שאינם יודעים לכן הם מתיאשים ממנה, אבל נחוץ ללכת לרופאים גדולים והם יעשו לה ניתוח "והחותך חיים לכל חי" אם חותכים נשארים בחיים, ואין טעם ליאוש אלא על החולה בעצמה להתאמץ ולאמר תהלים וה' הטוב ירפא אותה ממחלתה. הרביעי בא אל הצדיק איש עשיר ורצה לתת לו "פדיון נפש" כנהוג אצל חסידים, אבל הרבי לא רצה לקבל ממנו. הפציר בו ולא קבל, וכשלא סר האיש ממנו שאלו ר' יחיאל מאיר: "האינך חייב לשום אדם כסף?" השיב הן, "אם כן" — אמר — כתוב "בפרע פרעות" תחילה, קודם צריכים לפרע את החובות, ואחר כך "בהתנדב עם" אפשר לנדב נדבות..." החמישי היה חסיד

עשיר שהביא לו דורון בקבוק יין, שאלו הרבי אם יש בביתו ערשרת על הדלת כדרך העשירים לסגור את דלתות ביתם בשרשרת בפני העניים, השיב העשיר הן, אמר לו הרבי ומה תעשה כשיבוא אליהו הנביא אליך כיצד תכניסו, דרך השרשרת? " ולא קבל ממנו את הדורון. שבורים ורצוצים ועיפים באים רבים מן החסידים אל הצדיק מגוסטינין, כל אחד עם "חבילה" צרות שלו, אבל יוצאים ממנו מלאים בטחון בעזרת ה' ע"י שלוחו הנאמן "היהודי הטוב".

אל הצדיק מסוכטשוב היו באים חסידיו לגלאזנוב רק לשבתות לשמוע מפיו הד קול של תורת חותנו האדמו"ר הזקן מקוצק. סיסמתו היתה "הכל נפגם בחורבן הבית חוץ מן התורה שנ' תורת ה' תמימה" והוא היה כולו שקוע בתורה, בעולם האצילות ואסור להטריד אותו בענינים גשמיים.

גם הגאון מקוטנא איננו מסיח דעתו מן הגמרא עשרים וארבע שעות ביום. בעלי הבתים שבקוטנא יודעים את הנכס היקר שלהם ואינם מעיזים לבלבל אותו בדברים גשמיים אבל הצדיק מגוסטינין גוזר על חסידיו ואומר "מי שנוסע לגוסטיניץ ועובר דרך קוטנא ואינו סר להקביל פניו של הגאון דשם הריהו כמו שנכנס בפתחו של בית ואינו נושק למזוזה" ובכפר גלאזנוב היו רבים מישראל "שנשקו למזוזה" וקבלו את פניו של הרב מקוטנא. ארמונו של החסיד ענגלמאן נעשה במשך כל הקיץ אכסניה גדולה לא רק של גדולי ישראל, אלא גם מלון עם פנסיון מלא בלי כסף בשביל החסידים שבאו לרבותיהם.

כך היו נוהגים עשירי ישראל לפני שמונים שנה

בפולין. העושר שרכשו להם במסחרם לא נחשב בעיניהם לקנין פרטי השייך להם ומשפחתם לבדם, אלא הקדישוהו בשביל גדולי התורה ותלמידיהם, אדמו"רים וחסידיהם. הגישה הזאת היתה מובנת לא רק להם אלא גם לנשותיהם, לבניהם ולבנותיהם ולחתניהם, כולם התחנכו באוירה שעושר נחוצ לחלק בין נצרכים וראויים לכך.

פרק ה

יחסו לא"י

יחס של חבה אמתית רחש הגאון מקוטנא לארץ הקדש. את זאת רואים אצלו על כל צעד ושעל. ולא רק במילים אלא תרגם את רחשי לבו למעשים. הוא עצמו הגשים את רעיונותיו וערך נסיעה לארץ ישראל שהיתה בימים ההם כרוכה בקשיים גדולים ובסכנת נפשות והוא לא היה צעיר.

בשנת תרכ"ד פנה הגאון ר' צבי הירש קאלישר רבה של טהורן אל ר' יהושעל'ה בבקשה שיכתוב הסכמה לספרו "דרישת ציון" אשר בו הציע שני דברים א) ליסד חברת ישוב ארץ ישראל לבנות את הארץ עוד לפני ביאת הגואל, ב) חידוש הקרבנות בירושלים על יסוד דברי חז"ל "מקריבין אף על פי שאין בית". ר' יהושעל'ה הסכים בכל לבו להצעת הרב קאלישר בדבר "ישוב א"י" וכותב בהסכמתו מתאריך י' טבת תרכ"ד: "כבוד ידידי הרב הגדול המפורסם לגאון ולתפארת כבוד שמו תפארתו מוהר"ר צבי הירש קאלישר נ"י הן אמת האירו אל עבר פני

אמרותיו היקרים ושמחתי לראות גודל התאמצו בדבר חברת "ישוב ארץ ישראל". והנה המתחיל במצות אומרים לו גמור עשה תעשה וגם יכול תוכל בל יפל לבו ואל ירך מדברי המתנגדים כי לא בהשכל ידברו וכו' אשרי חלקם של המתאמצים בזה והיה ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד". ואת היתה תחלת הופעתו של הגאון ר' יהושעל'ה למען ארץ ישראל מכאן ואילך תופסת מצות ישוב ארץ ישראל אצלו מקום בראש.

תכניותיו של הרב קאלישר לגבי ישוב ארץ ישראל מצאו הד חזק בלבו ושל הגאון מקוטנא והוא גילה נכונות לשתף פעולה בענין זה.

היו לו לגאון מקוטנא גם תכניות והצעות משלו לגבי ישוב א"י. במכתב אחד משנת תר"ל כותב הגאון מקוטנא אל הרב צבי קלישר שבו הוא מייעץ "לקנות כר נרחב מקום מרעה לצאן ולבקר ולהושיב שם אנשי קהלות מערב (כלומר את העולים מצפון אפריקה) כי זה ממוצע בין איכרים ואנשי מסחר"¹.

הרב קאלישר בקר אצל הגאון מקוטנא בקשר לפעולה למען ישוב א"י. הגאון מקוטנא קבל עליו את התפקיד לאסוף תרומות כספיות אצל אנשים ידועים כמו הנדיב המפורסם קושמארק ואחרים.

וכך כותב הרב קאלישר אל הגאון מקוטנא: "מאז נפשי יודעת אשר כגודל צדקתו כן גודל אהבתו אל הקודש וכו' וכאשר דברנו יחד בהיותי במשכן כבודו וכו' ועתה יסע כבודו הרמה עם ר' נתן פרידלאנד יחד אל הנדיב הגדול

קושמארק וידבר על לבו שעל ידו תצמח ישועה ופדות גאולת הארץ שהיא הראשונה מן הארבע גאולות שבזהר הקדוש שיתן לזה האלף בנתינה או בהלואה².

מענינת דעתו של הגאון מקוטנא בשאלה של "רוב ישראל על אדמתן" ואלה דבריו: "על מצות בנין בית הבחירה אומר ספר החינוך "ונוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתן" (מצוה צ"ה) ולכאורה שבי הגולה בימי עזרא היו רק ארבעים ושנים אלף ולא היה זה רוב ישראל. ובכל זאת בנו אז את בית המקדש, כלום נהגו שלא כמצוה? אלא חז"ל אומרים בחגיגה ט"ו ע"א "זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבריו בגן עדן" וכן גם כאן, כיון שהיתה אפשרות בידי כולם לעלות ולא רצו לעלות, אזי אלה שעלו נטלו כח וזכות של הנשארים והיה להם הכח והזכות של "רוב ישראל על אדמתן". (בקונטרס "ליקוטי תורה" לפרשת תרומה בסוף ספר "ישועות מלכו").

בשנת תרל"ד הוציא חתנו הגאון ר' חיים אלעזר וואקס בעל "נפש חיה" שהיה נשיא הכולל של ארץ ישראל בפולין, כרוז הקורא לקנות אתרוגי ארץ ישראל ולא לקנות אתרוגי קורפו. על הכרוז חתמו אדמור"י ורבני פולין וגליציה ביניהם ה"שפת אמת" מגור, הצדיק ר' יחיאל מאיר מגוסטינין והאדמו"ר ר' אברהם מסוכוטשוב ועוד.

ר' יהושעל'ה, מלבד שחתם על הכרוז הנ"ל כתב גם תשובות אל גדולי הרבנים וקרא להם שיתמכו במפעל זה ושל אתרוגי ארץ ישראל. אל הרב ר' אלעזר הכהן מפולטוסק בעל "חידושי מהרא"ך" חתנו של הגאון

בעל "חות דעת" מליסא כותב ר' יהושע'לה בשנינות כדרכו: "האמנם רבים מפריזים על המידה מאוד לבחור להם דוקא אתרוגים הללו כאילו יצא בת קול משמים ש"פרי עץ הדר" המוזכר בקרא הוא רק מתושבי צוררי היהודים היושבים על אי קורפו. ויש מסכלי הזמן שהפריזו על המדה עוד לומר שגם יהושע בן נון צוה ליקח לו פרי הדר על חג הסוכות מאי קורפו ולא רצה ליקח מפרי עץ הדר של ארץ ישראל, לא ידעתי אנה ראו זאת? וסכלי הדור ידם רב להם אצל המונים לשמוע למעשיות זרות כאלה" (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' מ"ו) ולהלן הוא ממשיך וכותב "אמנם לא בשביל שוטים הללו נבזה את האתרוגים אשר נתפשט המנהג לצאת בהם בלי פקפוק ועל כל זה ראוי והגון למען ישוב ארץ ישראל לברך על אתרוגי ארץ ישראל, כי ע"י זה יוכלו רבים שם להתפרנס וכו' ואם רבים וגדולים יצאו באתרוגי קורפו, הרי רבים שיצאו בשל ארץ ישראל כמו הבית יוסף, האר"י והרמ"ק*).

בענין מצות ישוב הארץ הוא כותב באחת מתשובותיו אל האדמו"ר ר' ישראל מפילוב נכד האדמו"ר הזקן מקוצק: "ולפי דעת הכסף משנה העולה מבבל אפילו לארץ ישראל עובר בעשה והוא אינו מובן שהרי זה לא נאמר אלא על ארץ בבל בפרט ולא על שאר חוץ-לארץ והטעם כי אחרי שהם נתרשלו בימי עזרא ולא רצו לשוב כי לא חשבו זאת לפקידה גמורה שצריכים לישוב שם כפי נבואת הנביא עד פקידה האחרונה אבל בני מדינות הללו שהם מגולי טיטוס שנגלו מארץ ישראל עם שאר בני הארצות אינם בכלל זה והיא

מצוה גדולה... ומה שחשש מהר"ם מרוטנברג הוא מחמת חשש דרכים וחסרון פרנסה... ואם כן בזמן הזה שנשתנה בעזרת השם יתברך לטובה הן בסכנת דרכים והן מצד עניות ודאי היא מצוה גדולה וכו' מכל מקום בעיקר המצוה אינה אלא בירושה וישיבה כאדם העושה בתוך שלו לרכוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו לא על ביאה ריקנית של עתה... ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקבוצ היא אתחלתא דגאולה ועיין ביבמות דף ס"ד "שאין שכינה שורה על פחות משתי רבבות מישראל" ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי הערך והן בבינונים, הן בישרים בלבותם קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה אשרי חלקו שיהא מוכה הרבים" (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו). ואף לענין תכלת בזמן הזה כותב הרב מקוטנא "ואפשר שמתנוצץ הגאולה" (שו"ת ישועות מלכו או"ח סי' ב').

הגאון ר' יהושע'לה לא פסק מלעסוק בענין ישוב א"י למרות ההתנגדות מכמה צדדים. בשנת תרמ"ו יצא לארץ ישראל ביחד עם חתנו ר' חיים אלעזר וואקס בעל "נפש חיה" מקאליש שהיה נשיא הכולל של רוסיה ופולין. לפני נסיעתם קבלו הגאונים הללו עשרת אלפים רובל מיהודי עשיר לטובת עניי ארץ ישראל. שניהם יצאו מאודיסה באניית נוסעים פשוטה במחלקה השלישית ואחרי טלטולים קשים במשך חדשים אחדים הגיעו סוף סוף לאדמת הקודש ביפו. כשהורידו אותו מן הסירה ליבשה התחיל ר' יהושע'לה לרקוד בהתלהבות גדולה. הערבים שעמדו שם והסתכלו פרצו בצחוק ור' יהושע'לה פנה לאנשי סביבתו בשאלה: "למה הפראים האלה מרעישים בצעקות פראיות?"

„הערבים — הסבירו לו אנשיו — מתפללים על השגעון שלדעתם אחזו לאותו רב זקן שהורידו זה עכשיו מאניה.“
 „ראו נא — ענה להם ר' יהושע'לה בשמחה — גם הערבים בארץ ישראל מחוננים ברוח הקודש ויודעים שאני משתגע משמחה שזכיתי לדרוך על אדמת ארץ הקדושה, דבריהם של נביאי האמת והצדק מתקיימים „אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל ה' לעשות“ (יואל, ב', כ"א) „והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגבאו בניכם ובנותיכם וקניכם חלומות יחלמון בחוריקם חזיונות יראו, וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי“ (יואל ג' א"ב). נבואת יואל זו התקיימה אפילו על שכנינו.“ והוסיף ר' יהושע'לה להביע למקורביו את רחשי לבו שעלו על כל גדותיו: „וכי מילתא זוטרתא היא? הלא הגמרא אומרת בכתובות קי"א ע"א „כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא וכן „כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון שנאמר „ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון“ ולכן אין קץ לשמחתי שזיכני השם יתברך לעלות ארצה.“

שניהם ר' יהושע'לה וחתנו ה"נפש חיה" זכו לקבלת פנים נלהבת, המוני היהודים בארץ יצאו לקראתם. בתחילה חשבו ר' יהושע'לה וחתנו בכסף שהביאו לארגן קבוצה של יהודים מתושבי ירושלים שיצאו „מן העיר אל הכפר“ לעסוק בעבודת האדמה.

כשהגיעו לירושלים יצאו לקראתם כל נכבדי העיר עם הרב הגאון ר' שמואל סלאנט בראשם.
 כאשר הלך הגאון מקוטנא יחד עם חתנו ר' חיים

אלעזר וואקס לבקר אצל הכתל המערבי בקש אחר־כך לסור לביתו של הגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר שהיה תלמידו של ה"כתב סופר", והיה ידוע כרב חובב־ציון, ובתור כזה עורר את חמתם של הקנאים נגדו. הקנאים רצו להניא את הגאון מקוטנא עם חתנו מלהכנס אל הרב ה"ציוני" ואמרו: "אין אנו רוצים שכבוד הרבנים יכנסו לעקיבא יוסף". אבל ר' עקיבא יוסף הקדים ויצא מביתו לקבל את פני שני הגאונים. פנה הגאון מקוטנא אליו במלים אלו:

"אוי ואבוי! אני רואה שכבודו כועס עליהם שהם באים לביישו, ובאמת לא אותו הם באו לבייש אלא אותנו, כי חושבים הם אותנו לשקרנים כמוהם". ולא שם הגאון מקוטנא לב לדבריהם של הקנאים ונכנס לביתו של הרב שלזינגר וישב שם כמה שעות ודרש לפני קהל הנאספים בביתו של הרב שלזינגר בתורה. ובין השאר אמר: "נאמר בתורה 'ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך' (דברים כג, ו). והדבר תמוה! והלא יותר מופת היה אילו היה בלעם מקלל וה' היה הופך קללתו לברכה! אלא הענין הוא — הסביר הגאון מקוטנא — שמאז חטא אדם הראשון בעץ הדעת טוב ורע אין טוב בא לעולם שאין כנגדו רע. באו משה ואהרן — באו כנגדם דתן ואבירם, שגם הם היו ראשי סנהדרין, בא דוד — בא כנגדו דואג ואחיתופל, ועל כן נאמר 'אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה' (דברים י"א כ"ו) כי זה לעומת זה. ולפי דרך הטבע היה צריך לבא כל הטוב והברכה ע"י משה רבינו כי טוב הוא,

והקללה ע"י בלעם שהיה מסוגל לקללות. אבל הקב"ה ראה כי יש סכנה בדבר כי אילו נמסרה הברכה למשה כי אז היתה הברכה מרובה כל כך עד "וישמן ישורון ויבעט" (דברים לב, טו) וכן אילו נמסרה הקללה לבלעם כי אז לא היה ח"ו שריד ופליט ותקומה לישראל. על כן הפך הקב"ה סדר העולם! משה נעשה המקלל בתוכחות וצ"ח קללות, ובלעם היה המברך, וזהו ממש היפך הטבע. וזאת כונת הכתוב "ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה" את משה רבינו שאמר "וזאת הברכה" (דברים ל"ג א) "יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם" (דברים א יא) עשה למקלל בכל קללות התוכחה, ומן המקלל בלעם הרשע הוציא ממנו כל הברכות, וזה לאות "כי אהבך ה' אלהיך", כי זה לטובתך. וכן גם הדבר —

סיים דבריו הגאון מקוטנא — בנוגע לישוב א"י. כאשר התחיל הרב עקיבא יוסף שלזינגר לפעול לטובת ישוב א"י היו צריכים לפי דרך הטבע כולם להיות ששים ושמחים ולשתות בצמא דבריו ומצד החדשים³ היה צריך להיות להיפך כי מה להם ולציון. ומה אנו רואים? שדוקא מן המתחדשים⁴ מברכים, ומן המתקדשים⁵ מקללים, וזהו כנגד השכל ושלא כדרך הטבע אלא לאות ולמופת כי אהבך ה' אלהיך. כי אילו המתחדשים היו רודפים הענין — כמה מסירות כבר היו עליו ועל עמו ועל נחלתו עם עלילות שוא ומדוחים להפך לב מלכים ושרים לרדף בסכנת נפשות ולהם הכח והיכולת כנודע, על כן ויהפך ה'

3 דהיינו היהודים המודרניים

4 כנ"ל.

5 מצדדי החלוקה.

כן כדי שתוכל עמוד כי אהבך ה' אלהיך⁶.

תוך שיחה נודע לו לגאון מקוטנא שהרב שלזינגר אין לו מקום קבוע לתפלה, פעם הוא מתפלל בבי"כ של ר' יוחנן בן זכאי ופעם אצל קהל חסידים ספרדים ובמקומות אחרים. אז אמר הגאון מקוטנא: חז"ל אומרים כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו (ברכות ז) והנה אנו רואים כי אעפ"י שהרב שלזינגר אינו קובע מקום לתפלתו בכל זאת אויביו — מתנגדיו נופלים לפניו, כי כך יש להבין את מאמרם ז"ל "כל הקובע מקום לתפלתו" כלומר אם כונתו כולה היא לכבוד המקום יתברך, על ידי כך אויביו נופלים לפניו, וכך הוא הדבר אצל הרב שלזינגר כי כל כוונתו הוא לכבוד המקום יתברך ולכן אויביו נופלים לפניו⁷.

את הרב שלזינגר מזכיר ר' יהושעלי בתשובה אחת שכתב אחרי שחזר מארץ ישראל בי"ב אלול תרמ"ו לדייני ומנהיגי כולל אונגאריין בירושלים "הרבנים המובהקים יראי ה' מוהר"ר חיים ומוה"ר טוביה ומוה"ר משה נחום שיחי' וכו' "כי אמרתי לפני הרב ר' עקיבא יוסף שיחי' " (שו"ת ישועות מלכו אה"ע סי' ב').

לאחר הפגישה הזאת עם הרב שלזינגר אמר הגאון מקוטנא אל חתנו ר' חיים אלעזר וואקס: "ישנם בדורנו אמנם תלמידי חכמים גדולים יותר מהרב שלזינגר, אבל מה שאמרו חז"ל שיחות חולין של תלמיד חכם צריכין לימוד עליו נאמרו כי שיחות חולין שלו עמוקות מאד בדרכי תורה"⁸.

6 "שמרו משפט" מאת הרב עקיבא יוסף שלזינגער ע' י"ג.

כשלשה שבועות שהו האורחים בירושלים, הם ביקרו בכל המקומות הקדושים ובמוסדות התורה והחסד בירושלים. ובשבת פ' פנחס דרש "הנפש חיה" דרשת פרידה מבני הכולל שבירושלים ואמר: "הלא תדעו אחי כי כל מחשבותי וכל עבודתי רק לטוב לכם ועתה גמרתי בדעתי לבוא ציונה ולבקש אמצעים להיטיב לכם באופן שתוכלו לחיות על יגיע כפיכם ולא תאלצו שוב לאכול לחם החלוקה, לחם חסד ומגואל... רוח חדש התעורר עתה בלבות אחינו שבגולה ויעשו אגודות לחיבת ציון, ומטרתם להחיות האדמה השוממה ובטח מאת ה' היתה זאת ועתה הבה אפוא אתחבר להם גם אני ואם המה יגדילו פעולתם לטובת הגוי כולו אעשה אני לטובת בני כוללי אשר אתיצב פה לפניהם כהיום הזה. כדברים האלה הודעתיכם במכתב ותשיבו ותאמרו אלי כי אתי תלין משוגתי כי עבודת האדמה לא לישראל היא! וחום השמש בארץ הקדם לא יתן לכל בר ישראל לעבוד בשדה, ותהי עצתכם כי יותר טוב לי לקנות בתים לכם בירושלים העיר. ורבות עמלתי עד כי עלה בידי למצוא נדיב אשר יתן כעשרת אלפים ר"כ לידי למטרה הזאת, אך תנאי התנה עמי כי אנכי בעצמי אסע ירושלימה ואנוכי אקנה הבתים וישמח לבי על המקרה ואעש כן והגני פה כיום הזה.

אמרתי אני עם לבי כי אתם תשמחו בי במועצותי ותהכמוני בכל אשר תוכלו, אך הו! אשר לא פללתי הנני רואה, אך פנים נזעמים ותלונות שפתים יקדמוני מכם. אין לנו חפץ — תאמרו, לא בשדות וגם לא בבתים, הבה הכסף וחלקו לנו עתה כי לא נדאג דאגת מחר,

לא אחי! התדעו ההבדל אשר בין הדואג לתכליתו ובין אשר לא ידאג? ההבדל הזה יבדיל בין צדיק לרשע שהראשון ידאג לאשר יהיה לו בעולם הבא והשני יאמר מה לי ולעתיד לבא וטוב לי חיי שעה עתה מכל חיי עוה"ב כן אתם אחי הלא תדעו כי החלוקה הולכת וכלה וסכנה מרחפת עליה ועליכם לדאוג לימים יבואו" 9.

אולם הגאון ר' חיים אלעזר וואקס לא התחשב עם כל מקבלי חלוקה אלה והחליט לקנות מספר חצרות בחלק הצפוני של ירושלים הנקרא "באב חטא" הבלתי מיושב עוד אז על ידי יהודים, וע"י זה הרחיב את תחום הישוב היהודי שמחוץ לחומה, גם חותנו ר' יהושע'לה כשראה את המצב הכלכלי בירושלים אמר לתושבי ירושלים: "מדוע אתם יושבים בטלים ומחכים רק לדמי חלוקה, אתם ממאסים בעבודה המפרנסת את בעליה בכבוד?" ורק מפני הכבוד שרחשו לגאון וצדיק מפורסם זה לא החרימו אותו. מלבד זאת קנו הג' מקוטנא וחתנו בעל "נפש חיה" בשהותם בארץ פרדס בכפר חיטין על יד טבריא ונטעו בו עצי אתרוגים. כשחזרו לפולין פירסם בעל "נפש חיה" קול קורא נלהב בתאריך ו' אלול תרמ"ו ובו הוא כותב:

"אל כבוד רבבות ישראל עם סגולה ואל ראשי אחינו שבגולה הרבנים הגאון וכו' ה' עליהם יחיו. הנה מאז הודעתי לכבוד גאונים כי נטעתי עצי אתרוגים באה"ק בכפר חיטין ונקרא במדרש "כפר חטיא" והבאתי נטיעות מאלו הכשרים במסורה מדור דור והגאונים הקדושים אשר בארץ המה... אך בשנה זו כאשר זכיתי לעלות אל הקודש ושכנתי במדבר

לא במלון אורחים שמתי עיני אל הגנות ביתר שאת ויתר עז ותיקנתי בכל מה שהיה באפשרי לתקן לטובה ובע"ה גדלו והצליחו במראיהם ותבניתם, יפים במראה ונחמדים בחומר עוד יותר מאתרוגי קארפו, ובודאי כל איש יתלהב לקחת אתרוג מארץ הקדושה וגם ע"פ הדין וכאשר הסכימו גם צדיקי ישראל וקדושו, כי במקום הנמצא אתרוג ארץ הקדושה כשר אף אם היה אתרוג קארפו נאה ממנו מהראוי לברך רק על אתרוג מארץ הקדושה"¹⁰.

וגם בשנה השנייה בתרמ"ז פנה הרב בעל "נפש חיה" בקול קורא בענין זה וכותב: "אני עבדכם באתי בתפלה ובקשה ובכריעה לפני כבוד מעלתם שתטו אזניכם לבקשתי בדבר אתרוגי ארץ הקדושה, ובכל אלה לא היו עוד אתרוגים יפים ומהודרים עד השנה הזאת, הייתי בעצמי שמה בשנה העברה אשר נסעתי לשם בסכנות נפשות ממש בין רוצחים ושוודדים פריצי חיות ובלילה אחת לנתי במדבר לא במלון אורחים ושמעתי בלילה קול הומיה כקול על יומא דשוקא מכל עברים... ושבתי נשארתי במדבר כי לא היה ביכולתי להגיע קודם השבת אל מקום הגנות אשר שם חכו עלי גדולי ארץ הקדושה.

ועתה נפשי בשאלתי מכבוד גאונכם לבל תביטו אל הפועל כי אנכי איני כדאי רק על הפעולה בעצמה כי טובה ויקרה היא והנה בכל מצוה ומצוה אי אפשר לדעת עד כמה מגעת (הלכות תשובה) מה ששוקלים זכיות נגד עוונות וחלילה להפך גם כן. אך בישוב ארץ הקדושה נאמר בספרי ששקולה נגד כל התורה כולה ואם היה באפשרי

להספיק אתרוגי ארץ הקדושה לכל אחינו שבחוץ לארץ וה' יערה רוח ממרום רוח טהרה עלינו לרצות אדמת-קודש ולחונן את עפרה וליקח רק מפרי עץ הדר מארצנו הקדושה בזמן שמחתינו „אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי“ היתה נצמחת מזה ישועה גדולה לארץ הקדושה ברצות ה' ¹¹. בתעמולה של הרב בעל „נפש חיה“ בדבר אתרוגי א"י עזר לו חותנו ר' יהושע'לה שכתב בספרו „ישועות מלכו“ קונטרס מיוחד בשם „ישוב א"י“ בו הוא מבאר ע"פ דין „שמצוה לגור גם בעבר הירדן“. כשהגיעה שנת השמיטה בשנת תרמ"ט והגאון ר' שמואל מוהליבר מביאליסטוק התחיל לטפל בשאלה זו וכל גאוני הדור רצו לאסור לעבוד בשביעית לגמרי, הזמין ר' שמואל מוהליבר את הגאון מקוטנא לוורשא להתייעץ אתו וצירפו עוד את הגאון ר' שמואל זינבל קלפפיש ראב"ד בוורשא ושלשתם יחד הוציאו פסק דין שאפשר לעבוד בשביעית ע"י מכירת השדות ונכרי שיעבוד בה ולא ישראל. וכל זה בהסכמת רבני ארץ ישראל כמו שכותב הרב מקוטנא: „ואח"כ כתבתי להגאון מביאליסטוק שלא להתיר העבודה בשביעית רק בהסכם רבני ארץ ישראל כמבואר בירושלמי (נדרים פ"ו ה"ח) חביבה כת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרי גדולה שבחוצה לארץ“ (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' נט).

על שאלת הצדיק ר' יחיאל מאלכסנדר בדבר השמיטה ענה לו ר' יהושע'לה לאמר: „בדבר השמיטה תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדרים בחוץ לארץ נוהגים כן הן לענין מכירת חמץ בפסח

והן לענין מכירת בכורים והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה, ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכור כאשר הבטיח להם השם יתברך „וצויתי את ברכתי“. לא כן בזמן הזה שבעוונותינו הרבים מעט מן המעט אשר יש להם נחלת שדה בפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפורנם עבה מן כרסם של חכמי אשכנז הם מתירים שיעבדו הנכרים בשביעית ע"י מכירה" (ישועות מלכו יו"ד סימן נ"ג).

וכלפי החשש של מכירת קרקע בארץ ישראל לנכרי מטעם „לא תחנם" כותב הרב מקוטנא „והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל כיון שהוא לטובת הישוב פשיטא דאין כאן איסור ד"לא תחנם" (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' נ"ה). מסופר שפעם בא אל ר' יהושע'לה איש אחד לשאול בעצתו אם לשלוח סחורה לארץ ישראל „האם אתה רוצה לעלות ארצה ישראל?" שאל אותו הגאון „לא — השיב היהודי — אני אשאר כאן אלא סחורה אני רוצה לשלוח לארץ ישראל כדי להרויח בזה“. הבין הגאון שאם הוא ישלח סחורה לארץ ישראל ואחרים יעסקו בה יפסיד את ממונו וסופו להוציא לעז על ארץ ישראל ענה לו: „יודע אני יהודים שמניחים את ממונם בחוץ לארץ ועולים ארצה ישראל לקבורה אבל מעולם לא שמעתי ולא ראיתי אדם מישראל יושב בחוץ לארץ ושולח את מעותיו לארץ ישראל לקבורה“. פעם בא לפניו זוג חשוכי בנים כדי לקבל ממנו ברכת הפרידה בעלותם בזקנותם לארץ ישראל, לאחר שברכם ויצאו, פנה אל העומדים סביבו לאמר: „ארץ ישראל צריכה

לכחות צעירים פוריים להפריחה. והנה אנשים כאלה מתעוררים לעלות אחרי בלותם¹².

הוא היה הראשון שנגע בשאלת הערבים עוד לפני הרצל, פעם כשדבר עם המנהיג הציוני נחום סוקולוב אמר לו ר' יהושע'לה "ומה יהיה בארץ ישראל, אם הערבים לא יסכימו לעליית היהודים ארצה?" — נח קצת והמשיך הלאה — לי יש עצה לזה, תביא צעירים שלך מליטא הם אינם בטלנים כמו הצעירים מפולין והם לא יפחדו מפני הערבים"¹³. גם הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר מברלין שעמד בקשרים עם ר' צבי הירש קאלישר בדבר ישוב א"י בא במיוחד אל ר' יהושע'לה מקוטנא להמלך בו בעניני ישוב א"י.

פרק ו

הפוסק ומשיב

עוד בהיותו רב צעיר בגומבין כבן עשרים ושבע התחיל לכתוב תשובות להלכה. התשובה הראשונה היא משנת תר"ז ונדפסה בספרו "יבין דעת" סי' ז'. ובעברו מכאן לוורקי יצא שמו למרחקים כגאון ומכל קצות פולין פנו אליו בשאלות אבל לשיאה מגיעה פעולתו כפוסק ומשיב עם התמנותו כרב בקוטנא בשנת תרכ"א, ולא רק בפולין התחשבו עם חות דעתו אלא גם בליטא ובגליציה. הגאון

12 מפי שמשו ר' יעקב צוועבער, אסף אלברג.

13 מפי הרב ש. ברוט ז"ל.

הנודע ר' יעקלי מהרימלוב שבגליציה מזכיר כמה פעמים בשו"ת שלו "כוכב מיעקב" את הגאון מקוטנא בשאלה זמורה וכותב "אם יזדקקו לזה הגאונים ממדינתו הגאון מלובלין וקוטנא או מקאוונא (שו"ת כוכב מיעקב סי' מ"א ובמקום אחר "אך באופן שיסכים עוד רב אחד גדול במדינתכם הגאון מקוטנא" (שם סי' מז).

הרב מקוטנא השיב אלפי תשובות לשואלים שונים ורובן אבדו ורק קצתן נצלו בידי נכדו הרב יצחק יהודה טרונק שהדפיסם בשני ספרים "ישועות מלכו" ו"יבין דעת". הרב הישיש, ר' יוסף חיים קרא-מוולוצלבק בעל "קול אומר קרא" חי תשעים וחמש שנים, ונפטר בשנת תרנ"ה שנתים אחרי הגאון מקוטנא, בהספדו על הגאון מקוטנא (נדפס בספרו "יורה ומלקוש")¹ מכתיר הוא אותו בתואר "המופלא שבסנהדרין" ומספר ששלח במשך חייו מאה שאלות אל הגאון מקוטנא ועל כולן קבל תשובות להלכה. ואם לרב אחד כתב מאה תשובות יכולים אנו לשער כמה תשובות השיב בימי חייו לרבנים מכל העולם היהודי שפנו אליו בשאלות.

הגאון מקוטנא היה איש אשכולות בקיא בכל חדרי התורה שבכתב ושבעל-פה, בש"ס בבלי וירושלמי, בראשונים ובאחרונים, ידען וביבלוגראף מצוין של ספרות ימי הביניים. על זמן חבורו של ס' חסידים הוא כותב: "והנה פשוט שס' חסידים שנתחבר בבית המדרש של ר' יהודה החסיד באשכנז בעיר רעגינשבורג היה אחר רבינו גרשום מאור הגולה זמן רב, כי רבינו גרשום מאור הגולה היה רבי דרבו דרש"י ונפטר בשנת ת"ת לאלף החמישי כמו שכתב רש"ל ור"י החסיד

הרב הגאון ר' יהושע־לה טרונק זצ"ל, מקוטנא

חי בשנת תתקס"ח ור' יצחק אור זרוע היה תלמידו.
(ישועות מלכו חלק אה"ע סי' ב').

ובדבר הספר "הלכות גדולות" הוא כותב: "ונראין יותר דברי האומר שהלכות גדולות אשר בידינו הוא מלוקט מהלכות גדולות שחיברן ר"ש קיירא כמו שכתבו הראב"ד והרמב"ן ומהלכות פסוקות שחיברן ר"י גאון כמו שכתב הסמ"ג, אב כן אין תימא אם דבריו לפעמים סותרין זה את זה".
על מחבר קדמון הוא כותב: "אמנם ראיתי בחי' מהר"ם חלוואה על פסחים שנדפס בירושלים בשנת תרל"ב, והוא מרב קדמון בזמן הר"ן וריב"ש ונתגדל בבית המדרש של הרשב"א בברצלונה אצל הרב בנו של הרשב"א ולפי שהספר אינו מצוי כל כך אמרתי להעתיק דבריו" (ישועות מלכו כתבים סי' כ').

או כותב: "ובלי ספק שהרב "מגן אברהם" לא ראה דברי הרשב"ץ אלו כי לא נדפסו בימיו ובודאי לא היה חולק על הרשב"ץ שהיה מכת הקודמין בדורו של הריב"ש (ישועות מלכו או"ח, סי' ט"ו).

בעקבות הר"ן בדרשתיו שאומר בדרוש השביעי

1 הר"ן בדרשותיו בדרוש השביעי מסביר את דברי הגמרא במסכת בבא מציעא נ"ט ע"א "חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין וכו'. עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא וכו' שכבר נתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות", והר"ן מסביר "הנה ראו כולם שר' אליעזר מסכים אל האמת יותר מהם וכו' אותותיו כלם אמתים צודקים, והכריעו מן השמים כדבריו. ואעפ"כ עשו מעשה כהסכמתם, שאחר ששכלם נוטה לטמא, אע"פ שהיו יודעים שהיו מסכימים הפך מן האמת לא רצו לטהר. והיו עוברים על דברי תורה אם היו מטהרים כיון ששכלם נוטה לטמא שההכרעה נמסרה

„ששכל האדם מחייב כפי התורה והמדות שהיא נדרשת בהם לטהר ומה שהיו מטמאין לא היה רק מקוצר שכלם בערך השכל האנושי או מהתרשלותם בלמוד התורה בחייהם.“ זאת אומרת, מה שהשכל הישר אומר היא דעת תורה — היה הגאון ר' יהושע מקוטנא רגיל לומר לתלמידיו בשעה שנתן להם היתר הוראה או סמיכה, ולאחד מתלמידיו ר' יחיאל מיכל מזגרש אמר: „בני! אל תפסק דבר הלכה טרם שאתה חושב שהשכל הישר מסכים לזה כי אם יש התנגדות של השכל הישר תדע שטעית בדבר וחזר בכ“.

מתוך תשובותיו של הגאון מקוטנא משתקפת דמותו המוסרית. באחת משאלותיו הוא כותב: בדבר השאלה בחר ובתולה שנשתדכו ואחר שלשה חדשים חלתה הכלה מחלת הפאקען (אבעבועות שחורות) ועבור זה נעשה פניה קמטים ונמאסת בעיני החתן ואינו רוצה לנשאה וכו' אמנם ע"פ מוסר ויראה אינו נכון לעשות כזאת אחר אשר בא עמה בברית והיא לא פשעה נגדו בשום דבר אין ראוי לבגוד בה ולבייש אותה על לא חמס בכפיה ולא עשתה שום עול נגדו ואם חלתה עד אשר נשחת יפיה, הנה הבל היופי ושקר החן וראוי לו ליקח את מקחו לשם שמים ובודאי יהיו לו בנים הגונים ויראי חטא אם יהא כוונתו לשם מצוה ואל

לחכמי הדורות ואשר יסכימו הם הוא אשר צוהו ה"י. וכן הוא אומר גם בדרוש השלישי. על הגמרא במסכת בבא מציעא פ"ו ע"א „קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא וכו' ספק, הקב"ה אמר טהור ומתיבתא דרקיעא אמרי טמא. וכו'. מסביר הר"ן בדרוש השביעי „כי עם היותם יודעים שספק טהור על דרך האמת היו אומרים טמא, שמאחר שהכרעת התורה נמסרה להם בחייהם ושכלם היה מחייב לטמא היה מן הראוי שיהיה טמא אע"פ שהיא בהפך האמת שכן חייב השכל האנושי והשאר אע"פ שאומרים אמת אין ראויין לעשות מעשה כן בדרכי התורה“.

יהי' קל בעיני החתן ואביו ואמו בושת בתולת ישראל וראוי להם לדבר על לב בנם להתפייס בה ויערב לו מקחו והיה זה שלום" (ישועות מלכו אה"ע סי' מ"ו). רואים מתשובתו זו עד כמה נגע אל לבו למנוע בושת מבתולת ישראל. הגאון מקוטנא לא הסס מעולם להודות על טעות שטעה.

בנסיעתו לארץ בשנת תרמ"ו בא לאודיסה כדי להפליג באניה משם ארצה ישראל, באה לפניו שאלת עגונה מזיקת חלוצה והמשכילים שבקהלת אודיסה הציעו לפניו את השאלה באור לא נכון בניגוד לדעת הרבנים, וכשלא ידע את הרמאות שבדבר פסק להיתר, הדבר עורר רעש גדול בין יהודי רוסיה וכשחזר מא"י בדרך אודיסה באו לפניו רבני העיר והעירו לו שהכניסו אותו בטעות לענין זה, לא היסס הגאון אף רגע עלה על הבימה בבית הכנסת באודיסה ואמר: "רבותי דברים שאמרתי לפניכם בשאלת עגונה טעות הם בידי" ².

הגאון מקוטנא עמד איתן על משמר יחודו של עם ישראל. מעשה ובקהלת טשענסטוחוב בקשו חלק מהמתפללים לחדל מהמנהג המקובל לקרא את העולה לתורה בשמו אלא לקרא "יעמד כהן", "יעמד לוי" וכו'. קמה מריבה ביניהם ופנו אל הגאון מקוטנא בשאלה והנה מה שהשיב ביום י"ב ניסן תרמ"ג ומביא דוגמא מהעם הפולני שבפרוסיה בחלק פולין שסופח לאשכנז וזו לשונו: "צאו וראו מה עשה עם פוילען בפרייסען במחוז פאזען כאשר יצאה הפקודה מטעם הממשלה אשר כל תלמיד פולנאי הלומד בהגימנאזיע

ישנה השם הפולנאי ויקרא בשם האשכנזי, גדלה צעקתם בהיכל הקיסר כי זה יביא להתבוללותם בין עמי אשכנז וישכח שם וזכר פולנאי מהם, ונתקבלה בקשתם, ואם ככה עשו עם פוילען היושבים בפרייסן אחרי שיצאה הפקודה נושרי הממשלה הוא בושא וכלימה לנו בני אברהם יצחק ויעקב אשר בעצם ידנו נבקש לשכח שמות הקדושים אשר בהם מצויינים שהם מזרע אברהם יצחק ויעקב. וכן כתב הרא"ש פרק השולח (גיטין דף ל"ד) שהיהודים בארץ אשכנז רגילים הגוים לקרותם בשמות הגוים באופן שהיו מוכרחים לשנות השם אבל בבית הכנסת נקראו בשמותיהם היהודיים. על כן, אחי ורעי! — כותב הגאון מקוטנא — אל נא תאיצו להשחית את הציון האחרון אשר השרישו והנחילו לנו אבותינו לבל ישכח שמות היהודים, ואל יהא דבר זה נקל בעיניכם כי מלבד שיש בזה חשש באיסור אשת איש לענין גיטין כי אם ישכח שם הקודש יהא חשש פיסול, גם חוץ מזה אין זה דבר נקל". והוא הולך ומסביר ששנוי השם עלול לגרום להתערבות בין הגוים וזהו חטא הפוגע בכלל ישראל ובנשמת האומה והוא חמור יותר מעבירה שעובר יחיד והוא מסתמך על המורה נבוכים שפירש את מאמר חז"ל מדוע "קשה הרהור עבירה מעבירה" כי בהרהור פוגם בחלק המובחר שבו הוא הנפש לא כן בחלק המעשה, וגם אנו נאמר שכשם שבחולי הגוף המחלה הקלה ביותר באברים הראשונים כמו המוח והלב מסוכנת יותר ממחלה כבדה אשר בשאר האברים התחתונים כמו היד והרגל כך גם העון הקל הנוגע בכללות ישראל חמור יותר מעבירה פרטית יחידית. ומוסיף ומביא ראיה מן

התורה מעוון הפעור "הלא תראה כי עוון הפעור נזכר בתורה יותר לחירוף מחטא העגל יען כי בעוון הפעור נתגלגל בו היתר תערובות בין העמים ככתוב בתורה "ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן וגו' (במדבר כ"ה א—ב) לכן העוון הקל הנוגע לכללות ישראל הוא חמור באיכות מעבירה חמורה יחידית. (שו"ת "ישועות מלכו" או"ח סי' י"ב).

כל למודו היה כדי להוציא הלכה למעשה ובתשובה אחת לחתנו הגאון בעל "נפש חיה" מפיצטרקוב הוא כותב "ואין הזמן מספיק לעיין יען אינו נוגע להלכה (יבין דעת" לקוטי שו"ת סי' ה').

ומעשה ביהודי מעירה קטנה ע"י קוטנא שפשט את הרגל במסחרו ובא לידי הסכם עם הסוחר הסיטונאי בקוטנא שלו היה חייב כסף שישלם לו רק חמשים אחוז מן החוב, והיה רגיל היהודי לבא בכל שבוע לקוטנא כדי לקנות סחורה והיה מעמיד שם את העגלה שלו אצל הסיטונאי, מוסר לו את כל צרור כספו עם רשימת הסחורות שהוא דורש והוא בעצמו יצא העירה לסוחרים שונים לקנות סחורות אחרות שאינן נמצאות אצלו ולפנות ערב היה חוזר אל הסיטונאי כדי לנסוע הביתה עם כל הסחורה שקנה. כך היה נוהג זמן רב, פעם כשחזר לפנות ערב אמר לו הסיטונאי הכסף שנתת לי על סחורה חדשה שאתה רוצה לקנות אצלי תפסתי בשביל החמשים אחוז שויתרתי לך ולא אתן לך סחורה כלום". תבע אותו לבית דינו של הרב מקוטנא. הרב לא היה אז בבית, ויצא הפסק מבית דינו שצדק הסיטונאי שתפס את הכסף של בעל חובו, מכיון שעל פי דין

”תפס לא מפקינן מיניה” — תפס הבעל חוב לא מוציאים ממנו. היהודי מן העיירה הקטנה כששמע את פסק דינו התחיל בוכה וצועק ”איך אשוב הביתה בלי סחורה?” בינתיים הגיע הגאון מקוטנא וכששמע מה שקרה בבית דינו נזף בדיינים ואמר להם בלשון חריפה: ”שכחתם משנה מפורשת בסנהדרין מ”א ע”ב ”בית הסקילה היה חוץ לבית דין” ובגמרא ”כי היכי דלא מתחזי בית דין רוצחין” ואתם רוצים לעשות מבית דיני בית הסקילה להרוג יהודי כשר, טעיתם, רבותי טעות חמורה! בשעה שקבל הסיטונאי אותם החמשים אחות, מחל לו במחילה גמורה כל השאר ואין דין תפיסה מועלת במאומה.”

הוא היה תקיף בדעתו ובפסקיו ולא חשש משום ”שמא יאמרו הבריות”. מעשה בריאה של בהמה שהביאו לפני בית דינו של הגאון מקוטנא. הדיינים טרחו ועמלו בשאלה זו ונאנחו קשה על הפסד מרובה של הקצב העני שעומד ורועד כולו אולי תטרף הבהמה. והנה הגאון מקוטנא בא לבית דינו ושואל את הדיינים מהו הענין? אמרו לו: לפי כל הפוסקים אין עצה להכשיר את הריאה ויש כאן הפסד מרובה בשביל הקצב העני. ”אמנם אצל הפוסקים מטריפים ריאה כזאת — ענה להם הגאון מקוטנא — אבל יש ברש”י במקום אחד רמז להכשיר בשאלה כזאת ואני לרגלי הפסד מרובה אצטרף לדיעה זו והנני מכשיר.”

במחנה הלומדים התחילו מרננים אחרי הרב מקוטנא, שהוא מיקל בשאלות בהלכה. אבל הוא לא שם לב לרינונם וקרא למקורביו ואמר להם: אספר לכם מאמר חז”ל שהיה קשה לי עד עכשיו. הגמרא מספרת בגיטין (נו.) בסוגיא דבר

קמצא שהקיסר מרומא שלח להם קרבן להקריב. "סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו ר' זכריה בן אבקולס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח, סבור למקטליה דלא ליוזל ולימא אמר להו ר' זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג, אמר ר' יוחנן ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו", והנה קשה להבין את הגמרא, הלא עניות הוא מדה טובה ומדוע תלו חכמינו ז"ל במדת העניות את הקולר של כל הצרות והחרבנות? אלא מנהיג הדור צריך שיהיה תקיף בדעתו בלי חששות ופקפוקים שמא יאמרו הבריות, אבל ר' זכריה היה מלא חששות כאן הוא חשש שיאמרו "בעלי מומין קריבין" וכאן חשש שיאמרו "מטיל מום בקדשים יהרג" וע"י חששות ופקפוקים אלו גרם לחורבן הבית לגלות וצרות לישראל³.

אולם כשרצו לפעמים הקצבים לכפות עליו את דעתם ודרשו להסיר את הסרכות בנפיחה ובהפרדה שלא ברצון חכמים אמר: "מה אעשה חז"ל אומרים "טוב שבטבחים שותפו של עמלק" ואני אומר אוי ואבוי לו לעמלק על השותפים שבחר לו"⁴.

את דמותו של הגאון מקוטנא מתאר הרב ר' יוסף חיים קרא (בתחלה רב במחוז פוזנן בקהלות שונות ולבסוף אב"ד בוולובצלבק בפולין) שהיה מפורסם מאד בזמנו, חיבר הרבה ספרים. הנפוץ שביניהם הוא "קול אומר קרא", ספר דרשות, שיצא בשנת תרכ"ה ועליו נתן הסכמתו גם הגאון

מקוטנא. הוא היה מבאי ביתו של הגאון מקוטנא והיתה ביניהם חליפת שו"ת⁵.

בהספדו שערך ר' יוסף חיים קרא על פטירת הגאון מקוטנא בשנת תרנ"ג הוא כותב בין השאר:

„לפני חמש או שש שנים היה חלוף מכתבים ביני לבין הגאון ז"ל והייתי רגיל לכתב בין שבחיו בתחלת האגרת אשר הרצתי אליו „מופלא שבסנהדרין“. את רוב המכתבים ראה אחד מתלמידי היושבים לפני ואמר לי וכו' אבל מופלא שבסנהדרין תמוה בעיניו הכי יש סנהדרין בקוטנא? ועניתי ואמרתי כי רז"ל אמרו שהסנהדרין היו יודעים בשבעים לשון והוא פלא בעיני שלא נזכר בשום ספר שהיו בארץ ישראל בתי מדרש שלמדו שם תלמידים לשונות שונות... כי משפטי אומתנו לא כמשפט שאר האומות. הדיינים שביניהם יעשו ג"כ צדק ומשפט נגד גזול או חומס אבל בעת ומקום שלא נמצא ריב ולא חמס הדיין יושב בטל. לא כן בדייני ישראל גם אם לא נמצא דברי ריבות עליו ללמד העם דבר חוק ומשפט. „ושפטו את העם בכל עת“ (שמות י"ח. כ"ב) אפילו בשעה שאין לפניו דברי ריב וכל תפקידו להורות לעשות צדק ומשפט ומישרים וצריכים דבריו להיות מדודים ושקולים לפי טבע ותכונה השומעים בלשון רכה ובלשון קשה בהכרח צריך שיהיה בקי בלשונות שונות לאיש ואיש כפי מדרגתו. ואנכי אשר הייתי בביתו כמה פעמים ראיתי שהיה בקי בשבעים לשונות שהיה מדבר עם כל אחד לפי תכונתו וכו'. למי נשאל שאלות

גדולות במדינתנו בהתרת עגונות וכדומה וכו'. כי זה כשתים ושלשים שנה אשר הגאון הצדיק הזה כבדני לבקר בהיכלו".

ולהלן הוא כותב על סדר חייו של הגאון מקוטנא:
 "כי יחקר על סדר חייו באכילה ושתייה ושינה וישמע כי נשתנה מסדרן של כל בני אדם לנזקו, ועוד ישמע כי סבלות רבבות עם היו על שכמו ומצדקתו וחסידותו לא נתן שינה לעיניו, לא הרפו ממנו בני אדם אשר חכו לתפלתו ועצתו".
 והוא ממשיך וכותב "נתן מדרס רגל אל כל אלה אשר דחקו לחדרו וימררו את חייו בעבודה קשה לשמוע אנקת צרות אלפים ורבבות". הגאון מקוטנא מתואר לא רק כפוסק הלכות אלא גם כצדיק אשר אליו פונים אלפים ורבבות מישראל ומשיחים לפניו את צרות לבם ודאגותיהם.

ומענינת תשובתו בסוף ספר "יבין דעת" לקוטי שו"ת סימן י"ב משנת תרי"ג; "כעת אשיבך על אשר כתבת לי בהא דכתבו התוספות במועד קטן בשם הירושלמי דאין ללמוד אבילות מ"ויעש לאביו אבל שבעת ימים" הנאמר גבי יוסף דהוי קודם מתן תורה והקשית מהרבה מקומות. ובמחילת כבודו שגית, דודאי אין הפרש בין מה שנכתב בתורה ממה שנאמר קודם מתן תורה או לאחריו, ואם חסר קוצו של יוד מ"ואחות לוטן תמנע" ספר התורה פסול. רק שאין ללמוד ממה שנאמר בתורה דרך סיפור מעשה ומי שהיה נוהג כן בדבר שאינו נראה כמצוה לכך וכו'. כלל הדבר: מה שנזכר בתורה שאחד עשה מעשה ולא נצטווה עדיין אין ללמוד ממנה, שהרי לדעת עצמו עשה כן ולא נצטווה עדיין. אבל המצות שנצטווה עליהם מקודם כמו פריה

ורביה לאדם, ומילה לאברהם*. וכן עקידת יצחק אין שום חילוק בין קודם מתן תורה לאחריו, מיהו אעפ"י שאין ללמוד מקודם מתן תורה מה שעשו מעצמם בלי ציווי היינו דרשה גמורה אבל אסמכתא שפיר ילפינן וזה פשוט ולא ידעתי למה נשתבשת בזה".

הן בתשובותיו והן בחידושו מסתמך הגאון מקוטנא בעיקר על דברי הראשונים ולא היה לו פנאי לעיין בספרי המחברים החדשים, לכך הוא כותב בשנת תרמ"ו להרב משה נתן הלוי ראב"ד בק"ק דובנא: "ועל דבר ספרו שנדפס אין הזמן מסכים לעיין בספרים חדשים מקרוב באו (ישועות מלכו כתבים סימן כ"ה). חידושו ולמודו היו לא בדרך הפלפול אלא להלכה ולמעשה. וכן הוא מדריך ומעודד רב צעיר אחד בשנת תרי"ד בהיותו עוד בעצמו צעיר לימים בפולטוסק: "בעיקר דבריך שמחתני ותראה ללון בעומקה של הלכה להוציא דין לאמיתו. אם כה תעשה מובטחני שתהיה מורה הוראה בישראל וגדול בתורה" (ישועות מלכו" אורח החיים סי' י"ז).

עיין בפיה"מ לרמב"ם חולין לדף ק' ע"ב "ושים לבך על העיקר הגדול הנכלל במשנה הזאת והוא מה שאמר "מסיני נאסר" לפי שאתה הראית לדעת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושין אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו כגון זה, שאין אנו אוכלין אבמ"ה אינו מפני שהקב"ה אסרו (אותו) לנח אלא לפי שמשה אסר עלינו אבמ"ה במה שצוה בסיני שיתקיים איסור אבמ"ה וכמו כן אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משה רבינו שנמול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה וכן גיד הנשה אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו אלא מצות משה רבינו ע"ה הלא תראה מה שאמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני וכל אלו מכלל המצות".

הוא התיחס לתשובותיו כמו לעבודת הקודש וכותב בשנת תר"נ לרב אחד: "לכן ימחול כבוד תורתו להשיב תיכף תורף המעשה ועוד אראה להשיב לו כאשר יורוני מן השמים" (ישועות מלכו ח' אה"ע סימן ע'). ואף שפנו אליו מכל קצוי תבל בשאלות היה מיראי הוראה וכותב "ואע"פ כן אין רצוני לסמוך עלי כלל וכלל ויראה לשאול עוד חכם גדול בזה" (ישועות מלכו ח' אהה"ע סי' ק"א). וכן במקום אחר הוא כותב "אמנם אין רצוני לסמוך עלי לבדי עד אשר יסכים עמי על זה הגאון אבד"ק פילץ שיחי" זה היה הגאון הצדיק ר' פינצי מפילץ בן אחיו של הגאון ר' יצחק מאיר אלתר מגור, מחשובי חסידי קוצק וגור. (ישועות מלכו. ח' אה"ע סי' ע"ה).

פרק ז

אחרית ימיו

בשנת תרנ"א מלאו שבעים שנה לגאון מקוטנא. ושלשים שנה לשבתו על כסא הרבנות בקוטנא. מתוך הערכה וחבה לרבים החליטו אנשי הקהלה להכריז על חג גדול לכבודו ולהזמין מקרוב ומרחוק אורחים גדולי תורה להשתתף בשמחתם על אשר זכו כי רב גאון יושב בקרבם. יוזמי החגיגה ידעו את רוב ענותנותו של רבם וחששו שמא לא יסכים לדבר, על כן באו והציעו לפניו את הצורך לערך חג זה לכבוד התורה, לומדיה ותומכיה. אולם הגאון השיב להם בתום לבב ובפשטות: "אני

מודה לכם עסקנים ופרנסים יקרים מאד, אולם אינני רואה למה בשבילי ה"חידוש" הזה? אינני יוצא מן הכלל, ישנם הרבה גדולי תורה בעולמנו, ולמה אין מסדרים להם יובלות חג כאלה? ומה ראיתם בי דוקא לעשותני "ילד פלאים"? אמת הדבר, כאשר הייתי ילד חשבוני לעילוי, היתה לי תפיסה כלאחד המבוגרים, אבל כידוע ישנם סוגים שונים של ילדים: יש מי שמתחיל ללכת כשהוא בן שלשת רבעי שנה, ויש — לשנה, ויש מי שמאחר בגלל המחלה האנגלית ורק לשנתיים מתחיל ללכת, אולם כעבור כמה שנים כשמגיעים לגיל חמש משתוים כל הילדים וכולם רצים. כלום נעשיתי אני רץ, משום שבימי ילדותי רצתי מהר יותר מבני גילי, ובכן מה לכם כי באתם להרעיש עולמות עלי. אני מבקש שלא לעשות שום דבר פומבי ושום פרסומת, אינני רוצה בכך...".¹

בשמעם את התנגדותו המוחלטת נאלצו פרנסי הקהלה לבטל את רצונם מפני רצונו, ואף שהרב מקוטנא לא הדיר את עצמו ממסיבות שמחה והיה נוהג להשתתף בכל סעודת מצוה אפילו אצל פשוטי בעלי הבתים כדי לקיים מאמר חז"ל "שבעה מנודין לשמים וכו' וי"א אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה" (פסחים ק"ג ע"ב), בכל זאת חגיגת יובל לא נחשבה אצלו כסעודת מצוה ולא הסכים שיערכו לכבודו את החגיגה.

בשנת תרנ"ג חלה הגאון מקוטנא. הרופאים אסרו עליו להתאמץ בלמוד ועיון בש"ס ופוסקים, כי הם מכבידים על לבו, אבל הגאון לא שמע להם ואמר לאנשי ביתו "כי החיים

בלי תורה הם חיי בהמה" ולא כדאי להמשיך לחיות בלי לימוד תורה. סמוך לפטירתו בא לבקרו הגאון מסוכטשוב. התייחדו שני הגאונים ושוחחו בדברי תורה, כשנפרד הגאון מסוכטשוב מן החולה איחל לו רפואה שלמה ואריכות ימים. ענה לו ר' יהושע'לה "כבודו בודאי, מתכון לעולם שכולו ארוך"². כשיצא הגאון מסוכטשוב אמר למלויו: "ראיתם את ר' יהושע'לה שהוא צופה ומביט למרחקים".

לפני פטירתו צוה כי הוצאת הקבורה יקחו מן הכסף שחסך מיום שמלאו לו שבעים שנה במיוחד לזה. לקנות לו טלית חדשה, כדי לקבור אותו בה, לא להרבות בהספדים ולא לבנות אהל על קברו. ביום א' פ' מטות ומסעי כ"ה תמוז תרנ"ג השיב את נשמתו אל על. כל גדולי ישראל ביניהם האדמו"ר ר' אברהם מסוכטשוב. הגאון ר' אליהו חיים מינזל מלודז', הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבוים, ראב"ד ורשה, הגאון ר' שמשון אורנשטיין מקאליש, הגאון ר' יואב יהושע מגוסטינין — ועוד רבים באו להלווייתו ועשו לו כבוד גדול.

את פטירתו של הגאון מקוטנא מתאר בפרוטרוט נינו הסופר טרונק בספרו פולין ע' 219—222. אף שהיה אז ילד בן שש עשה עליו המאורע רשם כביר וכך הוא מתאר:

כשהגיעה השמועה ששעותיו האחרונות של הגאון הגדול קרבות, עטו כל היהודים עצבות עמוקה, הכל התחילו מדברים בלחש אפילו היהודים שבאו מלודז' לקנות עצים דברו בקול חלוש. ר' יהושע'לה היה כתר התורה של יהדות פולין. יהודים ראו בחוש את הודם-וזהים שהולכים ודועכים.

בשנות חייו האחרונות נהפכה דמותו של ר' יהושע-לה קוטנר לאגדה בין המוני היהודים בפולין.

אחר כך הגיעה השמועה שר' יהושע-לה שבק חיים, בעיני ראיתי את אהרן-דוד בעל הפנים החמורים והקפדן בוכה כתינוק וצועק שהעולם מחשיך. אותה שעה הסתכלתי ביום-הקיץ המוזהב ורציתי לראות כיצד העולם מחשיך כשסבי-זקני הולך למות. שערתי בנפשי שעוד מעט יתחילו יערות-קדומים של לאגבניקי* לנהום ולרעוש ממש כאהרן-דוד... אף הנשים בכו כולן והביטו באמי ובי כאילו נמשלנו כיתומים ואין-גואל. אני הייתי מאד גאה על כך שהנה עתיד העולם להעצר ממהלכו ושכל היהודים בוכים בגלל סבי שלי שמת.

נרתמה כרכרה גדולה ויהודי לאגבניקי התכוונו לנסוע להלוייתו של ר' יהושע-לה. ספרו שכל הדרכים מלודז ועד לעגטשיץ מלאות יהודים — מי ברכב ומי ברגל, בלודז ובכל שאר העיירות מלאו בתי הכנסת יהודים שנמצאו בדרכם לקוטנא להשתתף בהלוויה, בדרך לקוטנא נראו קרונות כילה, כרכרות, ומרכבות של "פריצים". הכל נסעו להלוויה : רבנים, רביים, גבירים גדולים, וסתם יהודים.

הדרכים ככל שקרבו לקוטנא כן הלכו והשחירו יותר ויותר מהמוני היהודים, חומו של תמוז העיק על הולכי-הרגל ורבים פשטו את קפוטותיהם וצעדו בטלית קטן ובכפה בלבד. בצל אילנות התפללו מנינים-מנינים, האכרים החרישו והרשו ליהודים לדרוך בשדותיהם.

בבתי מדרשות ב"שטיבלאך" של חסידים, בהקדשים,

* מקום מגוריו של הסופר טרונק.

באמברים של אכרים ובכל מקום שעצרו לפוש מחנות ההולכים — היו מספרים שכבר אי-אפשר להכנס לקוטנא מפני ההמונים שבאו מכל קצות פולין אל ההלויה, ספרו על ימי מחלתו האחרונים ועל פטירתו. יהודי קוטנא עזבו את עסקיהם וישבו יומם ולילה בבתי כנסת שבעיר ואמרו תהלים, נרות דלקו בכל משכנות היהודים, גם העני שביהודי קוטנא נדר נדרים למען בריאותו של רבם הגאון. הכל ידעו שעם הסתלקותו של הגאון הקדוש פנה זיוה, פנה הדרה של העיר. אפילו הגויים שבעיר חשו במתרחש ושוטטו ברחובות עצובים ומחרישים. עגלות הגויים עקפו את רחוב בית הכנסת וישבו גר "הראבין", שלא להפריע את שנתו. מפקד גדוד המצב הרוסי בקוטנא, איש טאטארי מלאנכולי, ציוה על חייליו לרפד את רחוב בית הכנסת בתבן, שלא ישמעו צעדיהם של עוברים ושבים ברחוב, כדי שלא להפריע את מנוחתו של החולה הגדול.

כך ספרו על פני הנתיבות בדרך לקוטנא, היהודים התגאו באבלם הגדול ובכבוד שחלקו לתורה, העיירות שמסביב לקוטנא התרוקנו כמעט כליל. רק נשים, תינוקות וחולים נשארו בהן, אפילו תלמידי ה"חדרים" נצטרפו למחנות ההולכים. בסמוך לקוטנא נעשה הדחק גדול ביותר, בכרכרות נראו דמויות של אדמו"רים ורבים נדחקו לברכס ב"שלום עליכם". הכניסה לעיר גופא היתה קשה ביותר. כל הרחובות היו מלאים יהודים שבאו מקרוב ומרחוק, על כן נשארו רבים מחוץ לעיר. פעם בפעם היו מגיעים שליחים שהצליחו לצאת מן הדחק הגדול שבעיר והביאו חדשות מחדרו של הנפטר הגדול, כגון שכהנים דוקא עוסקים

בטהרת המת הקדוש. גאוני פולין שבאו להלויה התיירו לכהנים לגשת אל המת משום שצדיקים אינם מטמאים. כל הנגש לעסוק בטהרתו של המת הגדול חייב היה קדם כל לטבול במקוה, המקוה בקוטנא הוסק הפעם במיוחד בשביל המתעסקים בנפטר. ושוב באו אחרים ובשרו שכבר התחילו מספידים למת, ושהקיפו את מטתו שבע הקפות מסביב להבימה בבית הכנסת ושארון הקדש פתוח כל הזמן.

כל אותו יום קיצי ארוך עבר בהכנות להלויה. השמש התחילה שוקעת. בין היהודים שבשדות עברה רעדה — בקוטנא התחילה ההלויה והיהודים נעו, ים של ראשים. את ר' יהושע־לה קברו בשעות הלילה המאוחרות, לאור אבוקות ופנסים. את קברו כרו בגבעה הגבוהה שבבית־העלמין. עץ אחד זקן, עץ תפוח־בר נמצא לא הרחק מהקבר.

כשהיה גופו מוטל בקבר והאבוקות והפנסים האירו את לובן תכריכיו, לאחר שהטילו על המת הגדול רגבי אדמה ראשונים — מסרו בעלי־בתים של קוטנא לבנו יחידו ר' משה פנחס כתב רבנות. רבנים וצדיקים שעמדו על הקבר הפתוח קראו לתוכו באזני הגאון המת: "מזל־טוב!".

ועוד מספר הנין הסופר: כשהנפטר הגאון מקוטנא היה מוטל על הרצפה נגשה אשתו הרבנית מרת פרידה, גילתה את פני המת וציותה עליו כשעיניה נעוצות בפניו הקפואים — לזכור כי גם לה יש חלק בתורתו.

הגאון מקוטנא השאיר ספרים חשובים:

א. "ישועות ישראל" על חשן משפט, הדפיס בחייו

בשנת תר"ל.

ב. "ישועות מלכו" חידושים ושו"ת לארבעה חלקי השלחן ערוך נדפס לאחר פטירתו בשנת תרפ"ז ע"י נכדו הרב יצחק יהודה טרונק מקוטנא.

ג. "יבין דעת" חידושים ושו"ת נדפס בשנת תרצ"ב, ע"י נכדו הנ"ל.

פרק ח

מ ת ו ר ו ת י ו

תורותיו של הרב מקוטנא אמנם אינן מרובות, הן נדפסו בסוף ספרו "ישועות מלכו" בקונטרס בשם "ליקוטי תורה" אולם מצד תכנון הן מקוריות ומענינות מאד בפשטותן ובעמקות שבהן, ומורגשת בהן החריפות של קוצק. חבל שכל כך מעט נשאר מהן. בחרתי במעט מן המעט לדוגמא.

בראשית ג' כ': "ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי" חז"ל אומרים שלנשים ישנן שתי מעלות "מצילות אותנו מן החטא ומגדלות בנינו לתלמוד תורה" אבל חוה אחרי שהסיתה את בעלה אדם הראשון לחטא של עץ הדעת אי אפשר לאמר עליה השבח של "מצילות אותנו מן החטא" ולכן התורה מדגישה רק המעלה שהיא "היתה אם כל חי" זאת אומרת "מגדלות את בנינו לתורה".

בראשית י"ט י"א: "ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים וילאו למצא הפתח" מדוע לא כתוב "לא יכלו למצא הפתח" אלא "וילאו"? מכת סנורים היא מין עורון המרבה את הדבר הנראה. פתח אחד נדמה כמו

הרבה פתחים, ולכן נלאו למצא את הפתח האמיתי באשר הפשו הרבה פתחים בדמיונם.

בראשית כ"ג א': ברש"י "בת כ' כבת ז' ליופי" והרי הכתוב אומר "שקר החן והבל היופי" (משלי ל"א, ל) אלא הפירוש הוא כשם שבת ז' אין לה דעת להתגאות ולחשוב ביפיה, כך שרה אמנו כשהיתה בת כ' והיתה יפת תואר היתה בה יחד עם זאת תמימות כמו אצל ילדה בת שבע.

בראשית כ"ה, כ"ב: "ויתרוצצו הבנים בקרבה". רש"י: "המקרא הזה אומר דרשנו שסתם מהי רציצה זו" הראב"ע בפסוק כ"ה מפרש: "הנה שתי השליות נפתחו רגע אחד" שאם לא כן איך אפשר היה ליעקב לאחוז בעקב עשיו. והגאון מקוטנא מפרש "ובאמת יש לומר שיעקב ועשיו היו שניהם בשליה אחת וע"י זה אפשר היה לו ליעקב לאחוז בעקב עשיו. והתרוצצות של שני העברים בשליה אחת היתה מפלאות הבורא, כי ע"י תנועת הריצה נשמרו שלא יתדבקו זה לזה כפי שקורה לפעמים בתאומים שנולדים דבוקים זה לזה משום שהיו בשלוה בלי תנועה.

בראשית מ"ה א': "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו" ובראשית רבה פ' צ"ג ט' "ר' חמא בר תנינא אמר לא עשה יוסף כשורה שאילו בעט בו אחד מהם מיד היה מת", כלומר הם יכלו להמיתו על שאמר "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה" (בראשית מ"ה ד') ובזה עבר על החרם שהחרימו האחים את כולם לא לגלות דבר מכירתו והמגלה יענש במיתה. וכן שיטת הרמב"ן בפ' בחוקותי כ"ז כ"ח "ולכן אני אומר כי מן

הכתוב הזה יצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר להלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה".

שמות ט' ד': "וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה" למה מדגישה התורה "עד אחד"? יש לומר, כי באמת "עד" ולא "עד בכלל" כי לאחד מהם מת ומי הוא? לבנה של שלומית בת דברי הנזכר בתורה (ויקרא כ"ד י"א) ולשיטת הרמב"ן שם "וטעם בן הישראלית ואיש הישראלי להורות כי הגוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי" זאת אומרת דינו כמצרי ולכן מת מקנהו וזה נתן לפרעה מקום לטעות ולכן "ויכבד לב פרעה".

ויקרא, שמיני י"ג: "וידם אהרן": הגאון מקוטנא מביא את המדרש פליאה על הפסוק הזה וידום אהרן וכי מה היה לו לומר? — וביום השמיני ימול בשר ערלתו" וכבר אמרו חז"ל שעל כן אין האדם נולד נימול, בכדי שבעצמו יתקן את התקון הדרוש ע"י פעולתו. וכן אצל נדב ואביהו, בני אהרן שהקריבו אש זרה על המזבח — אומר הגאון מקוטנא — הם ידעו שאף עפ"י שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט" והיה מקום לאהרן אביהם להתרעם על העונש שקבלו ולהביא את הטעם מענין המילה. אולם אהרן הבין שטענתו זו אינה יפה ביום זה של חנוכת המשכן. שאז אסור היה להביא אש מן ההדיוט אלא צריכים היו לחכות עד שתדד אש מן השמים כדי לקדש את שם שמים ולהשכין שכינתו במקום. לכן ושתק אהרן ולא דבר.

במדבר כ"ה י"א: "פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם" קנאתו של פנחס היתה נקמה אלקית בלי שום תערובת נקמה ושנאה חס ושלום, רק למען כבוד ה' כמו נקמתו של השי"ת" שרחמיו על כל מעשיו ואת אשר יאהב יוכיח וזהו שהכתוב מדגיש "בקנאו את קנאתי" קנאתו היתה דומה לקנאתי.

שמואל א' ח' ו': "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו" ומקשים המפרשים מדוע כעס שמואל על ישראל שבקשו להם מלך הלא זוהי ממצות התורה (דברים י"ז ט"ו) "שום תשים עליך מלך"? אלא בתורה יש לשון "שימה" ובשמואל לשון "נתינה" וההבדל ביניהם כי "שימה" נותנים בדבר אחר ומתערב כמו בשמן שכתוב "לא ישים עליה שמן" (ויקרא ה' י"א) כי זה דבר לח ומתערב עם המנחה אבל בלבונה כתוב "ולא יתן עליה לבונה" (ויקרא ה' י"א) דבר יבש שאיננו מתערב רק מונח למעלה. והנה תפקיד המלך הוא לנהל העם בדרכי ה', לפעול על פנימיות לבם וזה שהכתוב מדגיש "שום תשים עליך מלך" אבל אצל שמואל, דרשו בני ישראל רק "תנה לנו מלך" לא מלך שישפיע עליהם אלא "נתינה" רק "פארמע" חיצונית ולכן "וירע הדבר בעיני שמואל".

שמואל ב' א': "ויקונן דוד על יהונתן נפלאת לי אהבתך מאהבת נשים, מהי "מאהבת נשים"? הרמב"ן פירש הכתוב "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך" (בראשית ג' ט"ז) "שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח

ממנו ברצונו" וזה היה גם כן ביונתן שאמר לדוד "ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה" (שמואל א' כ"ג י"ז) כלומר ידע יונתן שדוד ימשול עליו ובכל זאת אהבתו כל כך כמו אהבת אשה לבעלה.

תהלים פ"ו ב': "שמרה נפשי כי חסיד אני" אם הוא "חסיד" למה הוא צריך שמירה יתירה? אלא חסיד מכניס עצמו לדרכים גבוהות למעלה כדי לעשות לפנים משורת הדין והיצר מקטרג עליו, די לך מה שאסרה תורה ולמה אתה מוסיף עליה, ולכן צריך חסיד שמירה יתירה.

משלי כ"ב ו': "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" דרך הנער לקבל חנוכו לפי מה שהוא מסוגל, ולא מה שהוא לפי כבודו של המחנך. ואת זה שהוא מקבל "גם כי יזקין לא יסור ממנה" כי הדרך שהנער נתחנך בה לפי תכונתו יחזיק בה לעולם אבל אם נתחנך לא לפי תכונתו ודרכו אז כשגדל עוזב את זאת.

איכה א' א': "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם" בעת החורבן היתה מחלוקת בישראל וגם בעיר גדולה שהיא "רבתי עם" היה כל אחד בודד במועדו.

אבות פ"ב מ"ד: "בטל רצונך מפני רצונו" בזמן שאתה עושה רצונו של השי"ת תתאמץ לבטל את הפניות שלך שהמה רצונות שלך.

ברכות ח' ע"ב: "כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי" פירוש כי מאוכל נעשה אוכל, וממזון נתוסף דם וחלב לגופו של אדם נמצא שמאכילת תשיעי נעשתה תוספת באדם, ותוספת זו אף היא מתענה בעשירי נמצא שהאוכל בתשיעי כאילו מתענה בעשירי.

ברכות ט' ע"א: "דתניא ואכלו את הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות" ובתוס' שם ד"ה ר' אלעזר "ואם תאמר היכי מצי למימר ר' אלעזר בן עזריה עד חצות והכתיב (שמות י"ב י') "לא תותירו ממנו עד בוקר" דמשמע עד בוקר מיהא מצי לאכלו? ואמר הגאון מקוטנא שזה פשוט כי הזוהר אומר בשמות בא דף ל"ח "תנא הוה נהיר ליליא כיומא דתקופה דתמוז" זאת אומרת אותו לילה היה מאיר כמו ביום בתקופת תמוז, זאת אומרת שבחצות נעשה בוקר ואם כן "עד חצות" ו"עד בוקר" היינו הך.

עירובין י"ג ע"ב: "אמר רבי האי דמחדדנא מחבריה דחזיתא לרבי מאיר מאחוריה ואילו חזיתיה מקמיה, הוה מחדדנא טפי — אמר רבי הנני חריף יותר מחברי משום שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואילו ראיתיו מלפניו הייתי חריף יותר" פירוש שלמד מרבי מאיר כיצד להטות עורף לעבירה ולברוח ממנה ואילו למד ממנו גם לקדם פני מצוה בדחילו ורחימו כמו שקידמה רבי מאיר, אז היה מתעלה יותר.

מגילה י' י"ב: "ביקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? ותמהו המפרשים הלא כתוב אז ישיר משה ובני ישראל (שמות ט"ז א') ועוד כתוב "ובאבוד רשעים רנה" משלי י"א, י') אלא בשעה שעושים ניתוח לחולה אף כי בטוחים קרוביו בהצלחת הניתוח שיתרפא ע"י זה מכל מקום בשעת הניתוח אין לשמוח כי סוף כל סוף היא עת ניתוח, כמו כן בשעת

ניתוח שהיא בבחינת "ובערת הרע מקרבך" אף כי הוא דבר נחוץ ומביא רפואה לעולם, אין מקום לשמחה וזהו "מעשה ידי טובעים בים" דהיינו אף כי הוא ביעור הרע, אין מקום לשמחה בשעת מעשה רק אח"כ אחרי איבוד הרשעים, אז ישיר משה ובני ישראל.

נדרים ל"ח ע"א: "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממשו וכו' עשיר, פסל לך פסולתן שלך יהא" זאת אומרת שמשו רבינו התעשר מפסולת של הלוחות האחרונות. ואם כן כלום עד הלוחות האחרונות לא שרתה עליו שכינה? אלא הרמב"ם מפרש עשיר הנאמר כאן הוא "השמח בחלקו". ונראה כי הכונה היא לשמח בחלקו הרוחני ואינו מהרס לעלות אל ה', ובמשה נאמר "ויסתר משה פניו כי ירא להביט אל האלהים" (שמות ג', ו') נמצא ושהיתה לו כבר בתחלת נבואתו מעלה זו להיות שמח בחלקו הרוחני, אבל בשעת קבלת לוחות אחרונות נתעוררה בו תשוקה עצומה לדעת דרכי ה' וביקש "הראני נא את כבודך" (שמות ל"ג, י"ז) אז העשירו ה' בפסולתן של לוחות בכדי שיהיה שמח בחלקו הנעלה שיש לו ולבל יבקש גדולות.

ויקרא רבה קדושים כ"ד ט': "קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם" הקב"ה מחיה אף הדברים היותר שפלים וכל זה אינו גורע חס ושלום מקדושתו. וכבר אמר רבי שלמה אבן גבירול בשיר היחוד "כל טנופת לא תטנףך" זאת אומרת השי"ת מחיה אף הדברים השפלים וגרועים, שמא יחשוב האדם שהוא גם כן יהיה קדוש כזה וישפיל את עצמו למקומות

היותר נמוכים? ולכן באה האזהרה, רק קדושת השי"ת יכולה להחיות דברים שפלים ונמוכים.

ויקרא רבה אמור פ' כ"ט א': "אמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידים בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין לפני בדימוס, אימתי? בחודש השביעי באחד לחדש" ולכן תוקעין בשופר בראש השנה כי אדם הראשון פגם בשמיעה ככתוב "כי שמעת לקול אשתך" (בראשית ג', י"ז) ושמיעות קול שופר מתקנת מה שפגם בשמיעה ההיא.

הגדה של פסח: "צא ולמד מה לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו" איזה קשר יש לזה עם הדברים הקודמים "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו" אלא לפעמים אנחנו חושבים כי הגוים האלה שאנו יושבים בתוכם הם טובים ומדברים עלינו רק טובות וזה מטיל ספק בנו, האמנם בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו? ולכן בא בעל ההגדה ומביא ראיה מלבן שדבר ליעקב רק טוב "ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי" (בראשית ל"א, כ"ח) ובכל זאת התורה מעידה עליו שרצה לעקור הכל וזוהי ראיה שגם אם מדבר רק טובות הוא שונא ישראל.

בפיוט לר"ה: "באין מליץ יושר מול מגיד פשע, תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט וצדקני במשפט המלך המשפט" פירוש אם אין אף אחד שימליץ עלינו אז הדין אצלנו "סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו" (סנהדרין י"ז ע"א) תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט — כן החוק אצלנו וממילא "וצדקנו במשפט המלך המשפט".

הגאון רבי יעקב וויידנפלד מהרימלוב

ת"ר—תרנ"ד

פרק א'

תולדותיו

הגאון המפורסם בכינויו "ר' יעקלה מהרימלוב" נולד בשנת ת"ר לאביו הגאון והצדיק ר' אליעזר וויידנפלד (המכונה ר' ליזר ר' יעקב'ס) ולאמו הצדקנית מרת לאה בקהלת סטאניסלאב שבגליציה.

איש מופלא היה אביו ר' ליזר. היה מתלמידי הגאון בעל "חות דעת".* מנעוריו היה שקדן נפלא ועשה לילות כימים בלימוד התורה. בהיותו סמוך על שולחן חותנו בסטרי היה ער בלילות ולומד לאור הנר. מעשה שזוגתו מרת לאה נסעה פעם לעיר אחרת וחותנו העמיד לו אדם לשמשו. והנה בלילה ראה השמש שאינו ישן כלל ולמחרתו ספר את הדבר לחותנו. כדי להוכיח שאמת הדבר כי אינו נכנס כלל למטה כל הלילה, החליטו לשים כמה חתיכות עץ במטתו ולמחרת מצאו אותן במקומן כמו שהטמינו.

ר' ליזר היה חסיד עוד בנעוריו והיה נוסע אל הצדיק ר' משה ליב מסאסוב. אחרי פטירת הצדיק מסאסוב בשנת תקס"ז, נסע אל "החוזה" מלובלין. אחרי פטירת החוזה בשנת תקע"ה נסע אל הצדיק ר' ישראל מרז'ין והיה מחשובי

* ראה מגדולי התורה והחסידות ספר י"ב.

החסידים שם. כאשר בקר "חידושי הרי"ם" בגור אצל הצדיק מרוז'ין היה שם אז ר' אליעזר ובשעה שהתיחדו "חידושי הרי"ם" עם הצדיק מרוז'ין בחדר מיוחד לשיחה נקרא גם ר' אליעזר ליכנס שמה. האדמו"ר מגור ספר אחרי הפגישה "כי התעסקו וגיללו אז חצי ספר הפרדס להרמ"ק ורק במקום אחד נדמה היה לו שר' ליזר לא הגיע להשגתם".

עד כאן על ר' ליזר אביו של הגאון מהרימולוב. בן-זקונים היה ר' יעקלה לאביו מאשתו השניה. אשתו הראשונה של ר' ליזר מתה עליו בעודה צעירה והשאירה לו בן אחד. אחרי זה נשא אשה שניה והיא ילדה לו את ר' יעקלה שהיה צעיר מאחיו בחמישים שנה.

כאשר מלאו לילד יעקלה שלש שנים הכניסו אביו ל"חדר", אבל המלמד לא היה מרוצה ממנו והתלונן לפני אביו שאיננו מצליח בשום אופן ללמדו אל"ף בי"ת. אמר לו ר' ליזר שהכיר בכשרונותיו של בנו: לפי דעתי צריך אתה ללמד אותו חומש עם רש"י ולא אל"ף בי"ת. המלמד עשה כך והילד החריף קלט את הדברים וידע אותם בעל פה. כשהגיע זמנו להתחיל בלימוד גמרא פתח לפניו המלמד מסכת שבועות (היה זה סמוך לחג השבועות) והקדים לו במלתא דבדיחותא ואמר: "הלימוד במסכת שבועות הוא לימוד מענינא דיומא של חג השבועות". — ודאי — השיב הילד — הלא מושבעים אנו ועומדים מהר סיני לעסוק בתורה ובמצות ומובן שיש קשר בין מסכת שבועות לחג השבועות".

עוד בילדותו ניכר בו שעילוי גדול ומתמיד עצום הנהו. מעשה שהתכנסו החסידים בבית אביו ושרו ורקדו וגם

העילוי הצעיר הצטרף אליהם אלא שבשעת הריקוד שמעו אותו חוזר בעל פה על פרק "איזהו נשך" שלמד אז בחדר. מן ה"חדר" עבר ללמד בישיבה אצל רב העיר, הגאון האדיר המפורסם ר' משולם אבד"ק סטאניסלאב בעל מחבר הספר "בר ליוזאי". כיון שהיה ר' יעקלה הצעיר שבחבורה הושיבוהו בסוף השורה. אבל הוא לקח חלק בשיעור יחד עם חבריו הקשישים. ראו רבותיו שהוא ה"ארי שבחבורה" ומיד הושיבוהו בראש. חבריו הגדולים קנאו בו והתחילו לקפחו בעניני דקדוק אבל העילוי הצעיר למד את כל כללי הדקדוק במשך לילה אחד.

את תקופת לימודיו אצל הגאון מסטאניסלאב מזכיר ר' יעקלה בתשובותיו: "והקשה לי מורי הגאון המפורסם אבד"ק סטאניסלאב שליט"א בלמדי אצלו. את רבו זה העריך מאד ובתשובה אחת אל הנכד של רבו הוא כותב: "מכל מקום פניתי להשיבו למען אהבתי אותו ולמען כבוד זקנו מורי הגאון האמתי שליט"א². ובתשובתו להרב מנחם מענדיל קרענגיל בענין תיקון עירוב בעיר קראקא, הוא כותב: "אבל הקשה לשאול ממני שאצא למלחמה עם הרב ר' חיים ליביש הורוויץ לאסור מה שהתיר בהסכמת זקנו הגאון אלוף נעורי זלה"ה מסטאניסלאב, כי איך אוכל לעשות זאת ומה יאמרו הבריות שאתיה חולק על רבי וכו' לכן בחרתי במאמר חז"ל יפה השתיקה לחכמים"³.

עוד בתקופת לימודיו התחיל לחדש חידושים נפלאים והוא מזכיר אותם "והקשה לי מורי הגאון וכו' ועניתי

בילדותי⁴. שמו הלך לפניו ונודע בכל גליציה כעילוי. כשהגיע שמעו אל הצדיק הגאון ר' חיים הלבשרשטם מצאנו בקש מחסידיו להביאו אליו. החסידים עשו את רצונו של רבם והביאו אליו את העילוי מסטאניסלאב. כשנכנס ר' יעקלה פנה אליו הצדיק מצאנו ואמר לו: "אמור לי יקירי! כמה תוספות ישנן במסכת כתובות?" מבלי להרהר אף רגע נקב העילוי במספר המדויק של ה"תוספות" שבמסכת כתובות. חזר ושאלו הגאון מצאנו: "האם אינך טועה?" — "מסתמא מתכוון הרבי להתוספות שבדף פלוני — ענה העילוי — אמנם לא נעלם הדבר מזכרוני, אלא שזהו רק "גליון תוספות" ולא תוספות ממש, ולכן לא מניתי אותו". הגאון מצאנו מחא כף אל כף וקרא בהתפעלות: "לכך נתכוונתי!"

כשהגיע העילוי לגיל שש עשרה השיאוהו אשה את מרת רחל בתו של הגאון ר' שבתי הכהן רפאפורט מדומברובה שבגליציה, אשר שושלת היוחסין שלו מגעת עד הש"ך בן אחר בן. כאן בבית חותנו הגאון נכנס האברך הצעיר לפני ולפנים לעולם התורני. את תקופת שבתו בבית חותנו הוא מזכיר בתשובותיו פעמים רבות: "וכמדומה לי דכד הוינא בבית כבוד חותני הגאון בדאמבראווא נ"י ראיתי בשו"ת שמן רוקח שהורה כן להלכה והביא ג"כ הערה ובעירי אינו בנמצא"⁵. הוא העריך את חותנו מאד ולגיסו הרב ר' מאיר רפופרט מליקאווא הוא כותב: "למראה עיני היה דברי אביך הוא חותני הגאון שיחי' וראיתי כי שפתי כהן ישמרו דעת"⁶. ובמקום אחר הוא מזכיר: "אבל דכירנא כי עוד בהיותי בדאמבראווע ראיתי תשובה

זו".⁷ ושוב הוא מזכיר: "כי ראיתי קושיא זו באיזה ספר בעוד הייתי סמוך על שלחן כבוד מורי וחמי הגאון החסיד אבד"ק דאמבראווע נ"י.⁸ ובאחת התשובות הוא מזכיר את פטירת חותנו "ואם אמנם ראשי כל עמי כי הוסר מעלי תפארת ראשי חותני הגאון החסיד שבכהונה אבד"ק דאמבראווע ז"ל.⁹ חותנו הגאון ר' שבתי היה מחסידי צאנז ותחת השפעתו התחיל ר' יעקלה לנסוע אל הצדיק ר' חיים מצאנז. מדי בואו שמח בו מאד הרב מצאנז והיה מגלגל עמו בדברי תורה כל הלילה עד שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית. בתשובותיו מזכיר ר' יעקלי את הצדיק מצאנז: "ועל דבר קושית הגאון הקדוש מצאנז שליטא.¹⁰

בתקופה בה ישב בבית חותנו בדומברובה נעשה האברך הצעיר למתמיד גדול ובקי בכל חדרי תורה. דומברובה היתה סמוכה להעיר טארנא. פעם בא לטארנא הגאון המפורסם ר' יוסף שאול נתנזון מלבוב בעל שו"ת "שואל ומשיב". כל הלומדים שבעיר ובסביבה באו לקבל את פניו, ולשוחח איתו בדברי תורה. גם ר' יעקלי בא מדומברובה כשראהו הגאון מלבוב פנה אל כל הנוכחים ואמר: "כעת נפסיק לפלפל ונחזור עם ר' יעקלי ועל כל מסכת עירובין עם התוספות בעל פה". ובמשך כמה שעות עברו שניהם, הגאון ר' יוסף שאול והאברך הצעיר ר' יעקלי, על כל עירובין ותוספות.

בהיותו פעם בלבוב נכנס ר' יעקלה אל הגיסים הגאונים בעלי "מפרשי הים" ר' יוסף שאול נתנזון ור' מרדכי זאב איטינגא ואחרי השיחה אמר ר' מרדכי זאב איטינגא לר'

יעקלה: "אברך! אינני מתפלא שאתה זוכר כל כך בעל פה כי בודאי יש לך זכרון טוב ואינך מאבד אפילו טפה אחת ממה שלמדת, אבל תמה אני מתי הספקת ללמוד כל זה". כשחזר לאכסניה שלו מצא שם חבורה שלמה של תלמידי חכמים ובראשם הגאון הצעיר ר' יצחק אהרן איטינגא, בנו של הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא, שבאו לשוחח אתו בדברי תורה. עם ר' יצחק אהרן איטינגא החליף שו"ת אח"כ ובתשובה אחת כותב אליו: "ובלבד שיסכים עמנו עוד רב גדול אחד אשר יבחר כבוד ידידנו הגאון מהרי"א שליט"א¹¹.

בשנת תרכ"ה בהיות ר' יעקלה בן עשרים וחמש שנה נתקבל כרב בהרימלוב, עיירה קטנה ע"י טרנופול.

לפני שנבחר כרב בהרימלוב היה שם מועמד אחר לרבנות מבני-העיר. הרימלוב היתה עיר של תלמידי חכמים גדולים וביניהם היה אחד עשיר ותלמיד חכם גדול ר' אהרן לייב אריק, אביהם של שני האחים הגאונים המפורסמים ר' מאיר ור' פישל אריק. מתחילה רצו אנשי הקהלה לבחור בר' אהרן לייב כרב, אבל אחרי זה החליטו לבחור רב מבחוץ ולא בן-עירם. כשנבחר ר' יעקלה באו לפניו עם דין תורה והוא פסק מיד על המקום. בא לפניו ר' אהרן לייב הנ"ל ושאלו איך זה פסק כל כך מהר בענין מסובך כזה? התחיל ר' יעקלה לגולל לפניו את כל הטעמים והראיות לפסק דין זה עד שנשתתמו טענותיו של ר' אהרן לייב והודה לו והביע את גודל התפעלותו מהבקיאות של הרב הצעיר. מני אז נעשה מעריצו הנלהב של ר' יעקלה ואת שני בניו הנ"ל שלח ללמוד אצלו.

אחרי שנתקבל שם לרב עבר דרך לבוב ובקר אצל הגאון ר' יוסף שאול נתנוון ובישר לו דבר התקבלו לרב בהרימלוב. הגאון מלבוב מזכיר עובדה זו באחת מתשובותיו ואלה דבריו: "...והנה בשנת תרכ"ה ביום ב' בא, אמר לי הרב הגדול האברך מו"ה יעקלה נ"י שנתקבל לאבד"ק הרימלוב בעת עברו פה" 12. ר' יוסף שאול עודד אז את האברך הצעיר בקבלת הרבנות.

מהרימלוב נתפרסם כפוסק ומשיב ומכל קצות פולין פנו אליו בשאלות. מקהלות שונות התחילו להזמין אותו ליישב סכסוכים בדיני ממונות. פעם ישב בדין תורה יחד עם הגאון ר' יוסף באבד (בעל "מנחת חנוך") מטרנופול. הגאון מטרנופול התפעל מאד מעוצם חריפותו של הרב מהרימלוב וקרא עליו "דרך כוכב מיעקב".

הוא נעשה הפוסק של הדור.

ר' יעקלה היה טרוד מאד בשו"ת. חבילות חבילות של שאלות היו מגיעות אליו מקרוב ומרחוק. וכך הוא כותב: "וכבר כתבתי תשובה בארוכה לק"ק קאמיניץ ודכירנא כי הוריתי אז להכשיר ולא אוכל כעת להעתיק תשובתי כי לא נתן לי אז הזמן להניח תחת ידי העתקה ממנה 13.

ובמקום אחר הוא כותב: "אבל חבילות שאלות נחוצות הקיפוני כעת לכן מוכרח אנכי להשיב לו בקיצור נמרץ" 14. ובתשובה אחרת הוא כותב: "מוטרד גדול אנכי להשיב על חבילות שאלות נחוצות להלכה" 15.

כיון שרבו השאלות לקח לו ר' יעקלה מזכיר מיוחד לכתוב את תשובותיו, כפי שרואים באחת התשובות: "וקצרתי בזה 12 עדות ביהוסף לקוטים דף לג.

כי קשה עלי עול הכתיבה והכותב שלי אינו בביתי, בשביל כן שמתו קץ למלי" 16.

עוד בטרם היותו רב בהרימלוב כבר עמד בקשרים עם הגאון ר' יוסף שאול נתנון מלבוב 17. אח"כ כשנעשה רב בהרימלוב כותב אליו ר' יוסף שאול: "הרב המאור הגדול החריף ושנון האברך מו"ה יעקב אבד"ק הרימלוב" 18. וכן עמד בקשרים עם גדולי דורו, כמו: הגאון ר' יצחק שמעלקיש מלבוב בעל שו"ת בית יצחק, הגאון ר' אברהם מנדיל שטיינברג מברודי 20, החכם הספרדי ר' חיים חזקיה מדיני בעל "שדי חמד" 21, הגאון הצעיר ר' יוסף ענגיל הנודע בעולם בבקיאותו הנפלאה וכן עם תלמידיו האחים הגאונים ר' מאיר אריק מיאזלאוויטץ 22, ור' פישל אריק 23.

גם עם בני משפחתו החליף שו"ת: עם גיסו ר' מאיר כץ רפופרט ועם גיסו ר' יצחק חיים כץ רפופרט הרב מאסטרואווע ואח"כ בקראקא 25, וגם עם חתנו הרב הגאון ר' יעקב מנחם רובין אבד"ק טויסט 26.

ר' יעקלה נהל את הרבנות ביד רמה. היה תקיף בדעתו אבל בענינים חמורים לא רצה להחליט בעצמו עד שקבל הסכמת גאוני הדור לפסק דינו, וכן הוא כותב: "וכל זה

16 שם סי' סו.

17 שואל ומשיב מהד' תנינא ח"ב סי' לט, מהד' תליתאה ח"א סי' קלה.

18 שם מהד' תנינא ח"ד סי' עו.

20 כוכב מיעקב סי' כ, מ, ס, קסו. 21 שם סי' מח.

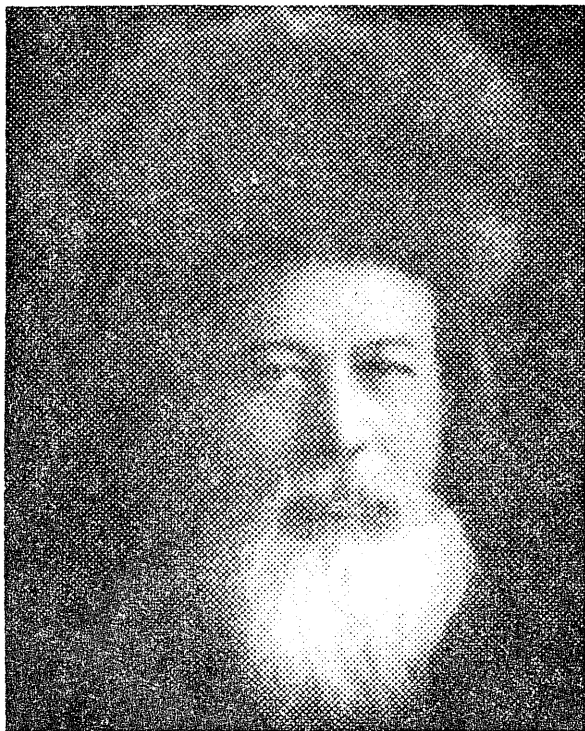
22 שם כ, מ. ח"ב סי' א. 23 שם סי' א.

24 שם סי' נ, פט, צא. 25 שם פ—פג.

26 שם מה, נח.

הרב הגאון ר' אברהם אבעלע רפופרט אבד"ק
טרנוב זצ"ל סבו של הג' בעל "כוכב מיעקב"

הרב הגאון ר' נחום ויידנפלד זצ"ל
מדומברובה

לפלפול הלכה ולא למעשה כי הענין חמור זולת אם יזדקק לזה הגאונים ממדינתו הגאון מלובלין (ר' שניאור זלמן בעל "תורת חסד"), וקוטנא (ר' יהושע טרונק), או מקאוונא (ר' יצחק אלחנן) שליט"א²⁷. ובתשובה אחרת הוא כותב: "אך באופן שיסכים עוד רב אחד גדול ממדינתכם הגאון מקוטנא או ידידי הגאון מקאליש שליט"א²⁸. ובמקום אחר: "אכן לתקוע עצמי בהלכה זו ולדין למעשה לא אוכל יען שהיו שם גדולי הדור גאונים צדיקים אשר כל בית ישראל נשען עליהם ומפיהם אנו חיים וכו' ע"כ גם אנכי אירא מעשות זאת"²⁹.

הגאון מהרימלוב הצטיין בבקיאות נפלאה בש"ס בבלי וירושלמי ראשינים ואחרונים וכל שאלה שנתעוררה מצא לה מיד מקור וסמך בש"ס. מסופר: פעם בהיות אצלו גיסו הגאון ר' מאיר רפופורט אב"ד ליקאווא (אח"כ ראב"ד בקראקא), בא לפני הרב מהרימלוב אחד מגבאי בית הכנסת ושאל אותו היות שברצונו לקנות כתר לספר תורה ובכסף שיש לו אפשר לקנות כתר אחד גדול או שני כתרים קטנים, והמחיר אחד הוא ושאלתו במה לבחור, באחד גדול או בשנים קטנים? השיב לו הרב שיקנה את שני הכתרים הקטנים. כששאל אותו גיסו, הרב מליקאווא, מקור לפסק דין זה השיב לו הרב מהרימלוב: "הם דברי רש"י במנחות ק"ח ע"ב ד"ה "גדול והביא קטן, שבכל מקום שנים חשובין מאחד ואפילו שניהם שוים".

הגאון ר' יוסף ענגיל אמר פעם אחת: "בבקיאות בש"ס אני יכול להשתוות למדרגתו של הגאון המפורסם ר' יעקלה" אבל מיד הוסיף שכונתו רק "להגמרא ולא בתוספות". פעם

הזכירו תלמידי חכמים בפני הגאון מסוכטשוב את בקיאותו של ר' יעקלה בש"ס. אמר הגאון מסוכטשוב: "איך אפשר לומר על אדם שהוא בקי בש"ס, הלא צריכים לדעת את כל הש"ס לפי פירוש רש"י והרמב"ן והרשב"א וכו' רק אמת הוא שר' יעקלה אין הבדל אצלו אם הגמרא פתוחה לפניו או לא".

פעם ישב ר' יעקלה בדין תורה בעירה גריידינג הסמוכה ללבוב ביחד עם הרב הגאון ר' יצחק יהושע קליגר שהיה חתנו של הגאון מסטאניסלאב. אנשי הקהלה ערכו סעודה לכבוד הרב מהרימלוב. באמצע הסעודה באה אשה אחת לשאול שאלה היות שהיא מלחה בשר ומן הצד במרחק לא רב עמדה הפרה שלה ועגלה קטנה ינקה חלב מן הפרה ופתאום ברחת העגלה מן הפרה ונגעה בפיה בבשר הנמלח. והשאלה היתה בענין בשר בחלב כי העגלה ינקה חלב בפיה, השיב רב העיר: "כעת יש לנו אורח חשוב והוא יפסוק". הרב מהרימלוב פסק להכשיר בהסתמכו על המשנה בטהרות פ"ג מ"ח "בצק שיש בו נקירת תרנגולים ומשקין טמאין בתוך הבית. אם יש בין משקין לככרות כדי שינגבו את פיהם בארץ הרי אלו טהורין, ובפרה ובכלב כדי שילחכו את לשונם" זאת אומרת מספיק שהפרה תקנח בלשונה את שפת הפה מסביב. גם כאן בשאלה שלפנינו — אמר הרב מהרימלוב — העגלה בודאי לקקה בלשונה את החלב שעל שפת פיה מקודם שנגעה בבשר, ועל כן הבשר כשר.

פעם הוזמן הרב מהרימלוב לשבת בדין תורה ביחד עם הגאון מסקאלה בעל שו"ת "בית שלמה". באותו מעמד נזדמנה לשם שאלה מאחד הרבנים שבעיר הסמוכה בענין בית הכנסת.

שנבנה מחדש והרחיבו אותו, ובעלי הבתים היתה להם חזקה על המקומות על יד ארון הקודש ועל יד העמוד. והשאלה היא אם חזקה זו עדיין בתקפה עומדת כלומר שמקומם נשאר כמו שהיה להם לפני, כי עתה מקום זה הוא באמצע בית הכנסת והגבאי רשאי למכור אותו למי שירצה. הגאון מסקאלה ענה ששאלה זו עתיקה והאחרונים דנים בה, אבל הרב מהרימלוב ענה שהחזקה במקומה עומדת ומי שהיה מקומו אצל ארון הקודש או אצל העמוד, ישאר במקומו זה, והביא ראיה מן הגמרא בעירובין ל"ד ע"א "נתכוון לשבות בראש השוכך או בראש המגדל למעלה מי' טפחים עירובו עירוב, למטה מי' טפחים אין עירובו עירוב. ואמאי הכי נמי נימא הואיל ויכול לנטותו ולהביאו לתוך עשרה ובתוס' שם ד"ה הכי נמי "נראה לר"י דקסבר הש"ס דכי נמי יטה ראש המגדל הוי שביתתו בראש המגדל כל זמן שאין ראש התחתון זו מקומו דאם בשמטה ראש המגדל שביתתו לעולם במקום שהיה ראשו בתחלה כשהיה זקוף דהיינו כנגד הראש התחתון" אע"ג דראש המגדל אינו במקומו הראשון, הוא שם הראש התחתון אעפ"כ שביתתו גם עתה בראש המגדל כיון דחזינן שקפיד בשביתתו "על ראש המגדל" על כן שביתתו תמיד על ראש המגדל. וכן גם כאן הסביר הרב מהרימלוב — כיון שקנה מקומו בפעם הראשונה אצל ארון הקודש קנה המקום הזה לעולם אצל ארון הקודש וגם כשנתרחב הבנין מקומו כאן ³⁰.

ר' יעקלה כחסידי

ר' יעקלה נתחנך באוירה חסידית מילדותו. כשהיה ילד בן שמונה לקח אותו אביו אל הצדיק ר' ישראל מרוזין והילד ידע לספר אחר כך שראה והבחין, בהיותו יושב על יד שלחן הצדיק, איך השתנו גוני פניו של הצדיק מרגע לרגע. אחרי החתונה בהיותו סמוך על שלחן חותנו בדומברובה היה רגיל לנסע ביחד עם חותנו לצאנו אל הצדיק המפורסם ר' חיים הלברשטם, וכן היה נוסע גם אל הצדיק ר' יוסף בנו של "המאור ושמש" מניישטאט ובהיותו אצלו בשבת אמר הצדיק אחרי הקידוש אל ר' יעקלה שאותו לא התכוון להוציא בקידושו, אלא שבעצמו יקדש. באותה תקופה היה נוסע גם אל הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב שכל גדולי הדור בגליציה היו מחסידיו, כמו הגאונים ר' יוסף שאול נתנון וגם ר' יצחק שמעלקיש בעל "בית יצחק". בפעם הראשונה כשהיה ר' יעקלה אצל הצדיק מזדיטשוב וראה איך הוא קורא את הפתקאות של חסידיו במהירות גדולה התפלא במחשבתו על זה והצדיק הרגיש בזאת ואמר לו: "כולם נסקרין בסקירה אחת".

כשנעשה לרב בהרימלוב, שהיתה קרובה להוסאטין, התקרב אל הצדיק מהוסאטין ונעשה לחסידו וביקר פעמים רבות אצלו. הצדיק מהוסאטין העריך מאד את הרב מהרימלוב וכל שאלה שהיתה אצלו שלח אל הרב מהרימלוב. בשנת תרל"ט כותב ר' יעקלי להמו"ץ ר' יחזקאל מהוסאטין: "הנני עט ממחר להשיבו למען רצון ובקשת אדמו"ר הקדוש שליט"א"³¹.

בחתונה של בנו בכורו של האדמו"ר מהוסאטין ר' שלום יוסף עם נכדתו של המגיד האדמו"ר מטריסק ר' אברהם, פגע חסיד מהוסאטין בכבודו של המגיד מטריסק. כשנודע הדבר להאדמו"ר מהוסאטין אמר שצריכים להעמיד את החסיד לדין תורה לפני הרב מהרימלוב וכן עשו. כשראה ר' יעקלה את החסיד שעמד בפחד ורעדה בפני הצדיקים הנ"ל ספר מה שקרה אצל ר' ייבא מאוסטראה. אברך אחד התחצף נגד ראשי הקהל במקום והם קראו אותו לדין לפני ר' ייבא. אמר ר' ייבא: "בוודאי שמגיע עונש גדול לאברך שהתחצף ככה, אבל במה נוכל להענישו אם הוא עני? אם לקנוס אותו בכסף הרי אין לו פרוטה על כן עצתי שראשי הקהל יתנו לו משרה צבורית ואז ידע להוקיר אותם ולהיות כפוף לראשי הקהל". "וכך גם כאן — פסק ר' יעקלה את דינו — היות שהאברך הוא עני ואביון יברכהו המגיד מטריסק שיזכה לפרנסה ואז ידע להעריך ולהוקיר את קדושת המגיד מטריסק".

אחרית ימיו

בחרף תרנ"ד חלה הגאון מהרימלוב בדלקת הריאות. הרופאים צפו שיחלים ממחלתו ואף הוא לא הרגיש את עצמו חולה אנוש ואף קבל אנשים. ימים אחדים לפני פטירתו בשכבו על ערש דוי נתן היתר הוראה להרב מסטריזוב (גיסו של הרב מטרנופול, בעל "חבצלת השרון"). ביום האחרון לחייו ראוהו בני הבית לוחש בשפתיו. בתו שאלה אותו בבהלה: "אבא מה אתה לוחש?" הוא הרגיע אותה באמרו: "בתי! אין זה ולא כלום, אני חוזר על ש"ס". כששמעו בני ביתו דבריו אלה הבינו שסופו קרוב כי תמיד היה רגיל לומר

שטוב יעשה כל אחד אם קדם פטירתו יחזור על תלמודו שלמד בימי חייו כדי לקיים מאמר חז"ל "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו" (פסחים נ ע"א). עד הרגע האחרון של חייו היתה דעתו צלולה עליו. ביום א' כ"ג שבט בשנת תרנ"ד נתבקש לפמליה של מעלה והוא רק בן חמשים וארבע. בכל קהלות גליציה הספידוהו גדולי התורה.

פרק ב'

בניו וחתניו

שלשה בנים השאיר הגאון ר' יעקעלה. כלם גדולים בתורה וביראה, וגם שלשי בנות נשואות. חתנו הראשון היה הרב הגאון ר' יעקב מנדל רובין אבד"ק טויטס, חתנו השני — הרב הגאון ר' אליעזר וויינברגר, והשלישי הרה"ח ר' שרגא פייבל טירקל.

שלשת בניו הם: ר' יצחק ז"ל, ר' נחום ז"ל ויבדל מהם לחיים ארוכים ר' דב בריש שליט"א.

הרב ר' יצחק ויידנפלד

בנו בכורו של ר' יעקלה, ר' יצחק, היה נודע כגדול בתורה והיה כותב ומעתיק את תשובות אביו. כרך גדול של תשובות אביו היה אצלו בכתב-יד.

אחרי פטירת אביו בשנת תרנ"ד נתקבל כרב בהרימלוב וישב על כסא הרבנות קרוב לחמשים שנה. סבל רבות מפגעי הזמן. שתי מלחמות עולם עברו עליו.

במלחמת העולם הראשונה עברה העיר הרימלוב מיד אל יד. תחלה כבשוהו הרוסים והציבו בה חיל מצב. המפקד הרוסי היה איש גס־רוח ואכזר והתעלל בתושבים היהודים והגויים כאחד. כאשר נודע הדבר למושל, בא להתחקות אחר תעלוליו. הוא הזמין את נציגי התושבים וביניהם היה גם רב העיר. כששאל אותם המושל על המפקד החרישו כולם מפחד נקמת המפקד ורק הרב ר' יצחק לבדו מצא עוז בנפשו לומר את האמת ועל סמך עדותו הורחק המפקד מן המקום. אולם כעבור כמה חדשים נאסר הרב על פי מלשינות, שהוא מרגל והושם בכלא. היה חשש שידונו אותו למות רק לפתע פתאם נזכר המושל הרוסי שהרב ר' יצחק היה היחידי בין כולם שהעז לומר את האמת בפניו של המפקד המרושע, ושחרר אותו מן המאסר.

וכשהתחילו הרוסים לברח ועמדו לשרף את העיר לפני עזבם אותה, נודע הדבר בעוד מועד להרב ר' יצחק הוא שנס את מתניו ורץ מבית לבית להודיע על הסכנה למען יצילו התושבים כל מה שיוכלו. בינתיים העלו הרוסים את העיר באש והרב ר' יצחק לא הספיק להציל את כתביו ונשרף גם הכתב יד של תשובות אביו אשר היה אצלו.

ר' יצחק הצטיין כרב ועסקן ובשנות השואה לא עזב את עירו הרימלוב ושם נפטר בשנת תש"א. הוא זכה לבא לקבר ישראל בטרם הושמדה כל הקהלה ע"י הנאצים.

הבן השני: הגאון ר' נחום וייזנפלד

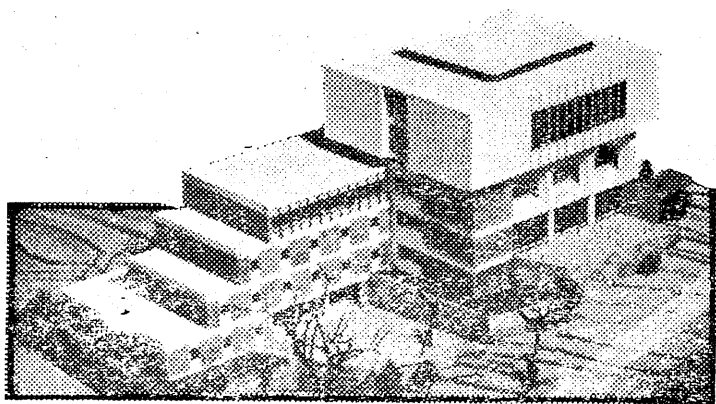
נולד בשנת תרל"ה לאביו הגאון ר' יעקלה מהרימלוב. כבר בילדותו היה מפורסם כעילוי ובהיותו בן שנים־עשרה התחיל

מחדש חידושי תורה ובא בכתובים עם גדולי הדור. הגאון מסוכטשוב כותב אליו תשובה (אבני נזר אה"ע סי' רלד), ואביו הגאון ר' יעקלה כותב עליו לגיסו הרב ר' יצחק באוסטרובה: "אתמול בלילה בבואי לביתי מצאתי מכתבך הנעים וראיתי מה שבתשובתך הטלת מומין בחידושי בני יקירי החרף כמר נחום שיחי' וכו' תאמין לי כי בני שיחי' הרגיש בעצמו ב"חסרון" הזה אך על כל זה יש לברך עליו בורא נפשות "וחסרונן" ולא רציתי להשחית דבריו כי רך בשנים הוא ודבריו בהשכל ודעת וכו' ותראה שבני יחי' כיון בשכלו להגאון הזה והיא הערה נפלאה לעול ימים כזה בר ט"ו שנין" 1.

בעודנו צעיר לימים כתב תשובה בהלכות סת"ם וגאוני הדור, ביניהם הגאון ר' שלום מרדכי מברזאן, הסכימו לדבריו להלכה ולמעשה. בהיותו כבן עשרים קבל סמיכה מאת הגאון ר' יצחק שמעלקיש אחרי ששהה אצלו שלשה ימים. בשנת תרנ"ו נשא לאשה בת הגביר המופלא ר' אברהם פיקר מיאסי (מחותנו של הגאון ר' יוסף בר סולובייציק מבריסק). בשנת תרנ"ז נתקבל כרב בדומברובה במקום זקנו. כבר היה מפורסם אז כגאון משיב להלכה ובאותה שנה נשאלה שאלה חמורה בטרנוב ופקד הרב משינאווא שישאלו את הגאון הצעיר ר' נחום וכך עשו.

גם ר' נחום היה כאחיו הבכור ר' יצחק עסקן ציבורי. בשנת תרס"ז התקיימה אסיפה של כל גדולי גליציה בראשותו של הגאון מברזאן בענין מעות של קופת רבי מאיר בעל הנס בארץ ישראל. ר' נחום נבחר לעמוד בראש הועדה ונשלח

לארץ ישראל לפקח שם על הענינים. בארץ ישראל התיידד עם הרידב"ז וכשהוציא הנ"ל את הספר "פאת השלחן" לר' ישראל משקלוב מתלמידי הגר"א, על הלכות שמיטה בצירוף ספר "בית הרידב"ז" צירף גם ר' נחום קונטרס בשם "משמרת להבית" שעשה רושם גדול בעולם הלומדים. בשנת תרצ"ט שבועיים קודם פרוץ המלחמה יצא ספרו שו"ת "חזון נחום" חלק א' ו"ח ויו"ד. כאשר נכבשה דומברובה ע"י הנאצים ימ"ש עזב ר' נחום את עירו והגיע לשינאווא שהיתה אז הגבול בין הגרמנים לרוסים. כשעבר את בקורת הנאצים ומצאו בתרמילו את התפילין זרקו את התפילין לארץ. ר' נחום הגביהם ונשקם והנאצים שוב חזרו וזרקום כמה פעמים עד שר' נחום קבל התקפת הלב והוציא את נשמתו בו במקום ביום ב' כסלו ת"ש. הוא נטמן על יד קברו של הרב משינאווא.

הבנין החדש של ישיבת "כוכב מיעקב" בירושלים

הרב הגאון מטשעבין שליט"א

הצעיר בבניו של ר' יעקלה מהרימלוב הוא הרב הגאון המפורסם ר' דב בעריש וויידנפלד שליט"א מטשעבין, כעת בירושלים. נולד בשנת תרמ"א. מילדותו הצטיין בזכרונו הנפלא וכל מה שלמד היה אצלו כמונח בקופסא. למד אצל אביו הגאון והתמיד לעסוק בתורה יומם ולילה. בשנת תרנ"ד סמוך לפטירת אביו נעשה "בר מצוה". אחרי פטירת אביו רצתה אמו הרבנית לשלוח אותו ללמוד אצל הגאון ר' מאיר אריק שהיה מתלמידיו המובהקים של אביו הגאון ר' יעקל'י. אבל הדבר לא יצא אל הפועל. עד חתונתו בשנת תר"ס ישב בבית אמו ולמד אצל אחיו הבכור הגאון ר' יצחק שנעשה אחרי פטירת אביו רב בהרימלוב. גם אצל אחיו ר' נחום שהיה אח"כ רב בדומברובה למד.

בשנת תר"ס בהיותו בן תשע-עשרה נלקח לחתן לטשעבין. חותנו, ר' ישראל יוסף קליגר, היה תלמיד חכם וחסיד ידוע, והיה נכדו של הגאון הצדיק ר' חיים אבד"ק טשעבין. אחרי החתונה ישב בטשעבין במשך עשרים שנה ועסק במסחר. אמנם המסחר היה בעיקר בידי אשתו הרבנית והוא עזר על ידה וגם שותפים היו לו במסחרו. השותפות התקיימה עד שהגאון אבד את כל כספו ויצא נקי מנכסיו.

באותה תקופה כתב גם תשובות להלכה ובאחת מתשובותיו משנת תרע"א בענין אבלות הוא כותב: "אם אמנם טרדות

מסחרי לא ירשוני כעת לעיין אך למען כבודו עשקתי לי זמן
מה לעיין בשאלתו¹.

אחרי שהפסיד את כספו במסחר קבל עליו את הרבנות
בטשעבין, הדבר היה בשנת תר"פ. מעתה התמסר כולו
לעניני הרבנות בקהלתו.

בשנת תרפ"ג יסד את הישיבה שלו בטשעבין. מכל קצות
פולין וגאליציה באו הבחורים הטובים ללמוד בישיבתו.
כשבעים בחורים למדו אצלו והוא היה הראש ישיבה והר"ם
והגיד שני שיעורים בכל יום. בבוקר הגיד שיעור בגמרא
ותוספות עם הראשונים וחידושים שלו כשעתיים וחצי
באולם בית החסידים של ראדאמסק שהיה לא רחוק מביתו,
ובערב לימד הוראה לתלמידיו בערך ארבע שעות. תחילה
חולין עם תוספות והראשונים ואח"כ טור ובית יוסף ושלחן
ערוך עם ט"ז וש"ך ונושאי כליו עד ועד בכלל הפרי מגדים
והחות דעת.

כך נהל הרב מטשעבין את הישיבה עד פרוץ המלחמה
בשנת תרצ"ט בלי משרד מיוחד ובלי טלפון ובלי איסוף
כספים למען הישיבה. רובם של התלמידים היו מבתים
עשירים והם שלמו בעד האכסניה שלהם בעיר. בעד
הבחורים העניים הונהגה קופה מיוחדת, אספו כסף בין
התלמידים העשירים כדי להחזיק את הבחורים העניים
ואף תלמיד אחד לא היה אוכל ימים. הרב מטשעבין כבר אז
היה ידוע לא רק כאחד מגדולי התורה אלא כאחד מגדולי
בעלי המדות בישראל. תלמידיו מספרים נפלאות מהתנהגותו.

מעולם לא נתן לתלמידיו לשמשו, הכל עשה בעצמו. גם כשהיה נוסע ברכבת מעולם לא נתן לאחד מתלמידיו לשאת את המזודה שלו. כשהתעקש אחד מתלמידיו ולקח את המזודה אמר לו הרב: "מי אומר שלי אין כח ולך יש יותר כח לישא את המזודה"? הוא התענין בכל אחד מתלמידיו, וכל אחד היה אצלו כבן יחיד וקשור אליו בכל נימי נשמתו.

קהלות רבות הציעו לפניו לקבל את כס הרבנות אצלו, אבל הרב מטשעבין העדיף את העיירה הקטנה טשעבין על הקהלות הגדולות כדי שיוכל לשבת על התורה ועל העבודה בשלוה ולהרביץ תורה בין תלמידיו.

בפרוץ מלחמת הנאצים בשנת תרצ"ט נתגלגל הרב מטשעבין ללבוב ומשם גורש ליערות סיביר במחוז סברדלובסק, יער מספר 45. אבל גם בשבתו שם ביער עסק בתורה ולא פסק פיו מגרסא. בגלל גילו שחררוהו הרוסים מן העבודה והוא בכח זכרוננו זכר בעל-פה מסכות שלמות וכך ישב ועסק בתורה. ספרים לא היו לו וכתב תשובות לשואליו מתורה-שבעל-פה-שבזכרוננו. בספרו שו"ת "דובב מישרים" חלק שני שהוציאו לאור בירושלים בשנת תשי"א כותב הרב כעין הקדמה לחלק השני: "לחבת הדברים שנתחדשו לי בימי גלותי בהיותי מטולטל נע ונד בימי המלחמה במדברות ויערות מחוסר ספרים, הנני קובע להם מדור בפני עצמו". ומסימן ו' ואילך הן התשובות שכתב בשנת תשי"א "ביער 45 במחוז שויערדלובסק" לתלמידיו; ר' יעקב גולדוואסער, ר' יוסף גאלדפישער, אברהם אויערבאך, משה ברייער. תלמידיו אלה שהכירו את הרב מטשעבין עוד מלפני המלחמה, ידעו שמלבד הספקת מזון כשר לרבים הם

צריכים לעשות מאמצים גדולים כדי להמציא לו את הש"ס, שדרוש היה לו כאויר לנשימה. והנה בתשובתו שכותב ביער מיום ו' עש"ק פ' חיי תש"א מודיע הגאון מטשעבין "ששלחו לו מלבוב סדר קדשים הוצאת חורב".

יותר משנה ישב הרב ביער זה ועסק בתורה וכתב תשובות לתלמידיו ומתוך התשובות לא ניכר כלל שנכתבו בתנאים כאלה ביער בלי ספר. הרב מצטט את קצות החושן סי' ר' ואת הש"ס במועד קטן דף ב' ואת התוס' שם ואת הגאון האדיר ר' יוסף ענגעל זצ"ל. באחת מתשובותיו כותב הגאון מטשעבין מסיביר בשמחה: "דירה חמה יש לנו" (שם סי' יב) ומסתפק בזה ועוסק בתורה.

כעבור שנה הועבר מסיביר לבוכארא, ומשנת תש"ב כותב תשובות מבוכארה וכן בשנת תש"ג. אבל גם שם לא היו לו ספרים וכותב מבוכארא: "אולם למרות אדיר חפצי אין לאל ידי לפלפל ברחבה לרגלי חסרון הספרים הנחוצים". התשובות שכתב מבוכארא הן עד שנת תש"ה.

בהיותו בבוכרה היה חי בדחקות גדולה ולא רצה לעשות שום עסקים צדדיים שלא לפגוע בחוקי המשטר הסובייטי עם כל זאת סיכן את נפשו בתתו מחסה לכל מיני רוכלים שהיו מאכסנים בביתו את הסחורות שלהם. על שני דברים מסר את נפשו בהיותו בגלות בוכרה: לימד תורה ברבים וגם מסר נפשו על מעשי חסד. אנשי ה"נ.ק.ו.ד." * כשנודע להם הדבר העמידו אח"כ שוטרם בקרבת ביתו של הגאון מטשעבין להשגיח על כל מי שנכנס אליו.

* "נ.ק.ו.ד." = ר"ת: הקומיסאריאט לעניני פנים ברוסיה הסובייטית.

מבוכארא הגיע לטיהרן ומשם סוף סוף עלה לירושלים
עיר הקודש בשנת תש"ה.

על מדותיו התרומיות יכל להעיד גם כותב השורות האלו :
לפני כמה שנים כשחלה אחד מגאוני דורנו ואני אספתי
כסף בשבילו במוסדות שונים נודע הדבר להרב מטשעבין
ואמר לי בשבת אחרי התפלה שגם הוא רוצה להשתתף
במצוה זו. היות שידעתי שהרב מטשעבין איננו בעל יכולת
לתרום תרומה גדולה אמרתי לו שאני לוקח רק תרומות
גדולות. מיד השיב לי : "במקום שנחוץ תרומות גדולות
אני נותן גדולות", וצוה עלי להכנס אליו ביום ראשון בענין
זה, לאחר שלא נכנסתי אליו בו ביום ולא למחרתו שלח
לקרא לי ביום השלישי וכשנכנסתי אליו הוציא שטר של
חמשים לירות ונתן לי. זה היה סכום עצום בשבילו. כששאלתי
אותו בתמיהה "מה זאת" ? ענה לי : "אספר לך עובדה.
המגיד מברודי הגאון ר' שלמה קליגר בקר פעם אצל הצדיק
ר' שלום מבעלז זצ"ל. הצדיק מבעלז כבדהו מאד, בתום
הבקור כשקם ר' שלמה קלוגר ללכת, רץ ר' שלום מבעלז
אל הפרוזדור והביא לו את המעיל. שאל אותו המגיד "מה
זאת" ? ענה לו הצדיק מבעלז "גם אני רוצה פעם לשמש
תלמיד חכם", והמשיך הרב מטשעבין את דבריו "כמה
תלמידי חכמים כאלה ישנם בדורנו ? גם אני רוצה להשתתף
במצוה זו ולתמוך בתלמיד חכם". הייתי מוכרח לקבל ממנו
את השטר, ואח"כ שמעתי מהמקורבים שלו שכן דרכו לתת
נדבות גדולות אף שאין ביכולתו.

בשואה הנאצית אבד הגאון מטשעבין את שני בניו ושתיים
מבנותיו עם משפחתיהם, הי"ד.

בנו בכורו הג' ר' יעקלה, נקרא ע"ש סבו ר' יעקלה מהרימלוב. בנו השני הג' ר' ישראל יוסף, היה חתנו של הגאון ר' מנחם זמבא מורשה, הי"ד.

בתו לאה אשת הרב ברוך הלברשטם אבד"ק זקילקוב. בתו יוטא אשת הרה"ח חיים טננבוים. כל אלה נספו בידי הנאצים. נצלו עמו לאורך ימים:

בתו מרת מינדל אשת הרה"ח שלמה גולדשטוף שיחי' ובתו מרת רויזא אשת הרב ברוך שמעון שניאורסון שליט"א, לפנים ראש ישיבת ליובאביטש, "תומכי תמימים" בלוד ועתה ראש ישיבת "כוכב מיעקב" בירושלים.

זה כעשרים שנה יושב הרב מטשעבין בתוכנו ומלבד היותו ר"ם בישיבת "חיי עולם", יסד ישיבה על שם אביו "כוכב מיעקב" והוא בעצמו מגיד שעורים בפני התלמידים. בשנים האחרונות מחמת חולשתו הוא הפסיק את שעורו ובמקומו מגיד את השיעורים בישיבה חתנו הגאון ר' ברוך שמעון שניאורסון שליט"א. והגאון הישיש מדריך את חתנו וגם רמ"ם אחרים בישיבה זו. מלבד זה פונים אליו בשאלות מכל העולם היהודי, והוא משיב לכל השואלים. בשנת תשכ"ב הוציא חלק שלישי שו"ת "דובב מישרים" שהשיב בשנים האחרונות. יתן ה' כח ועוז ועצמה לגאון דורנו יחלימהו ויחזקהו למען יגדיל תורה ויאדיר, כה לחי עד מאה ועשרים שנה.

הרב מברזאן

(תקצ"ה—תרע"א)

פרק א'

אבותיו של הרב מברזאן

בין המשפחות המיוחסות שבגליציה היתה מפורסמת בזלוטשוב משפחת אבותיו של הגאון ר' שלום מרדכי שבדרון הידוע בשם הרב מברזאן. אביו, הרב ר' משה, המכונה "ר' משה בעניעווער"*, היה סוחר אמיד ותלמיד חכם גדול והיה קובע עתים לתורה. אף בבית מסחרו היה רגיל ללמוד על-פה משניות בין עיסקה לעיסקה. אמרו עליו שבמשך שנות חייו סיים שש פעמים ש"ס עם רש"י ותוספות ומהרש"א ומהר"ם שיף עד אחרוני מפרשי הש"ס. מלבד זאת קבע שעורים במשנה תורה להרמב"ם, טור ושלחן ערוך ומדרשים מדי יום ביומו, והיה מחדש חידושים. מקצת חידושיו מביא בנו הרב מברזאן בספריו¹.

אחרי פטירת אביו בשנת תרמ"ג מצא הרב מברזאן בין כתבי אביו קונטרס שלם של חידושי תורה ופרסם אותו

* על שם הכפר ביעניוב, אצל זלוטשוב.

1 בסוף ספרו "משפט שלום" על חושן משפט, בהשמטה לקונטרס אחרון הוא כותב: "אגב אזכיר מה שהראה לי כבוד אבי נ"י בימים אלו". וכן ב"דעת תורה" או"ח הלכות בציעת הפת סי' ק"ע: "ושמעתי מאדוני אבי מורי נ"י לפרש". וכן ב"דעת תורה" על שחיטה בהקדמה "שערי שלום" כותב הרב מברזאן: "ובענין זה הראני כבוד אבי הרב המופלג מ"ה משה ז"ל".

בסוף ספרו "דעת תורה" על שחיטה בשם "זכרון משה" וכותב שם: "הן כבוד אדוני אבי מורי ורבי הרב המופלג ועמוס בתורה ויראה מו"ה משה זללה"ה שקד כל ימיו על דלתי התורה ולא מש משה מתוך האוהל ולמד כל הש"ס ותוס' ומהרש"א בעיון ושנה ושילש וגם למד כל חלקי הרמב"ם וארבעה טורים וש"ע וחידוש כמה דברים ולאשרי היה נחבא אל הכלים והצנע לכת עם אלקיו. לא העלה חידושיו על הספר בדיו ואחרי אשר הלך לעולמו ביום ה' אלול תרמ"ג ושבק לנו חיים מצאתי מעט מזעיר רשום בכתב אמת. אמרתי אעלה קצת מסנסוניו על לוח ספרי ואפס קצתו אציגה פה".

ר' משה נמנה על חסידיו של הצדיק ר' מאיר מפרמישלאן והיה נוהג להפריש מעשר מרוחיו לצדקה. את כסף המעשר היה מביא לרבו הצדיק ר' מאיר מפרמישלאן שכידוע היה אחד מגבאי הצדקה בדורו. מסופר שפעם בא ר' משה אל רבו בפרמישלאן לשבות שבת. כשהגיעה שעת קריאת התורה (הצדיק מפרמישלאן היה ה"בעל קורא" ועמד על הבימה ליד השלחן) פנה הרבי אל השמש ואמר: "קרא לכהן אמת לעלות לתורה!". השמש עמד נבוך ולא ידע למי מתכוון הרבי. אז הוסיף הרבי ואמר: "הלא נמצא כאן ר' משה בעניעווער, והוא כהן אמת". הלך השמש והזמין אותו לעלות לתורה לכהן ומאותו זמן ואילך היה ר' משה ידוע כאחד המיוחסים שבכהונה.

באותה תקופה היה בגליציה עוד צדיק אחד שהיה ידוע כגבאי צדקה והוא רבי שלמה מאוזיראן, וגם אליו היה ר' משה נוסע מדי פעם בפעם והביא גם לו מעשר מהכנסותיו.

גם אמו של הרב מברזאן, מרת אסתר גיטל, היתה מפורסמת במעשיה הטובים, במיוחד בהכנסת אורחים.

סבו של הרב מברזאן אבי-אביו, ר' שלום, היה בעל-מלאכה עני כל ימיו והתפרנס בדחק מיגיע כפיו. עליו העידו שני צדיקי הדור ר' מרדכי מקרמניץ ור' מאיר מפרמישלאן שהיה נוטר הברית ואת מלאכתו עשה בכונות גדולות. הצטיין במדותיו, היה מצניע לכת ונתן מעשר לא רק מן הרווחים שלו אלא גם מן ההפסדים לקיים מה שנאמר: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" (ברכות פ"ט, מ"ה). גם זוגתו היתה צדיקת מפורסמת ונקראה בפי כל "די פרומע ריבה'לה".

הרב מברזאן היה נין ונכד להרב הקדוש מו"ה יוסף שנקרא בפי כל "איש אמת" והיה מפורסם גם בין הגוים. בסוף ימיו עלה לארץ ישראל וכאן נפטר. על נסיעתו לא"י מסופר שנדד כמה שבועות עד שהגיע לנמל שמשם היה צריך להפליג באניה ארצה. כל כספו אזל בדרך עד שהגיע לנמל. ובהגיעו שמה ישב על החוף מלא דאגות, מנין יקח כסף לשלם דמי הנסיעה באניה. והנה לפתע פתאום נגש אליו רב החובל של האניה, גוי, ואמר לו שהוא מכיר אותו מכבר והזמין אותו לעלות על האניה בלי כרטיס. וכך בדרך נס עלה ארצה.²

זוגתו של ר' יוסף היתה מכונה בפי הבריות "יענטה הנביאה". על שום מה בא לה כנוי זה? מסופר שפעם בהיותה מכבדת את החדר פתאום הפסיקה והניחה את המטאטא מידה, עמדה ואמרה קדושה: "קדוש קדוש קדוש 2 מתוך ההקדמה ל"תכלת מרדכי".

ה' צבאות". ועל שאלת אנשי הבית, למה אומרת עכשיו קדושה? ענתה להם שהיא שמעה קול של מלאכים בשמים שאומרים "קדוש קדוש קדוש", לכן גם היא הצטרפה אליהם³. בשער הספר "דעת תורה" על שחיטה שיצא לאור בשנת תרנ"א בלמברג כותב הרב מברזאן את יחוסו ומזכיר בין השאר שהוא "נכד הרב הצדיק המקובל מו"ה צבי הירש ז"ל מגיד דק"ק גלינא בעל המחבר ספר "נשמת צבי ומשיבת נפש", נין ונכד לרבותינו הגדולים, הב"ח והט"ז זצ"ל, נין ונכד להרב הקדוש המפורסם בכל העולם ר' איציקל זצ"ל מדרוהוביטש אבי המגיד ר' מיכל מזלוטשוב, נכד הגאון בעל המחבר ספר "אפי רברבי" שהיה נכד רש"י שהיה לו יחוס דור אחר דור עד ר' יוחנן הסנדלר ורבן גמליאל הזקן עד דוד המלך ע"ה. וכן נכד מצד אחר להגאון ר' יעקב אבד"ק דרעזין שהיה שאר בשרו של הגאון ר' מרדכי באנעט זצ"ל, נכד רבינו הגדול בעל ה"בית יוסף והשולחן ערוך" זצ"ל. אחיו של הרב מברזאן היה הרב ר' יעקב מקולומיי מחסידי הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב סוחר ותלמיד חכם, נפטר בשנת תרכ"ט והשאיר אחריו חידושי תורה בכתב. הרב מברזאן פרסם בסוף ספרו "דעת תורה" על שחיטה בשם "זכר זאת ליעקב" וכותב שם: "חידושים מאחי הרב מו"ה יעקב ז"ל".

במשפחה מיוחסת זו של תורה וגדולה ומדות טובות מכמה דורות נולד ר' שלום מרדכי.

פרק ב'

ילדותו בבית אביו

ר' שלום מרדכי נולד בזלוטשוב בכ"ז ניסן שנת תקצ"ה לאביו הרב ר' משה ולאמו מרת אסתר גיטל. בבית זה של תורה וגדולה במקום אחד גדל ר' שלום מרדכי ונתחנך. ראשית למודיו היו ב"חדר" אצל מלמד תלמיד חכם וחסיד. חיש מהר נתפרסם כעילוי, אבל כבר בתקופה זו היו בזלוטשוב יהודים משכילים ומלמד אחד "משכיל" רצה למשוך אליו את הנער העילוי. הוא נתן לו ספרי השכלה וגם ספרי דקדוק של הלשון העברית. העילוי הצעיר היה עסוק כל ימות השבוע ב"חדר" ורק ביום ששי לפנות ערב פנו מכל למודיו לעיין בספרי השכלה. המלמד ה"משכיל" התנה אתו תנאי שלא יראה לאביו את "ספרות ההשכלה" שהוא נותן לו. הנער שהיה אז בגיל שבע לקח את ספרי ההשכלה והחביאם בעלית הגג שבבית אביו ובכל ערב שבת לאחר חצות היום היה מעיין בהם.

באותה תקופה נסע אביו להצדיק ר' מאיר מפרמישלאן ולקח אתו גם את בנו. בבואו לפני הרבי ספר לו שבפעם הזאת הביא את בנו העילוי לפניו ובקש ממנו לברכו שיעלה בתורה וביראת ה'. הרבי לקח את העילוי הצעיר על ברכיו, החליק בידו על ראשו של הילד ועל פיאותיו ואמר לו: "דע לך! אבי אביך, ר' שלום, לא גזז מהפיאות שלו כל ימיו, גם אתה תנהג ככה, כי זו סגולה לאריכות ימים" והניח שתי ידיו על ראשו של הילד וקרא בקול גדול: "בני אל תלך

בדרך אתם, — כתוב — *) מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירועו וימהרו לשפוך דם". נח כמה רגעים והמשיך: "בני אל תשמע למי שרוצה להשפיע עליך שתלמד דברים מלבד תורה, אתה צריך ללמוד רק מה שאבא אומר ללמוד אותם, ותמיד עליך לשאול מאבא אם מותר ללמוד דברים אחרים. האנשים הללו רוצים להנחותך בדרך לא טובה, הזהר והשמר שלא תלך בדרכם רק בדרך אבותיך ואבות אבותיך ואז תתחזק ותראה הצלחה בלמודיך ותעלה מעלה מעלה ותהיה גדול בישראל". וכשנכנסו לאחר השבת האב והבן הקטן לקבל ברכת פרידה מאת הרבי, שוב פנה הרבי בברכתו אל הנער שלא ישמע לשום איש ולא ילמד דבר מבלי לקבל הסכמה מאת אביו. כשיצאו מאת הרבי ספר הנער לאביו את כל הענין עם המלמד המשכיל שפתה אותו לקרא בספרי השכלה¹.

בהיותו בן תשע נסע הילד ה"עילוי" שלום מרדכי עם אביו להצדיק ר' יהודה צבי מסטרעטין. אמר אביו הרב ר' משה אל הרבי: "בני זה הוא עילוי ומתמיד גדול ואבקש את הרבי לברך אותו שיצליח בלמודו". פנה הרבי אל העילוי הצעיר ואמר: "אביך אומר שאתה מתמיד גדול! האם אתה יודע לבאר את הגמרא "את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים?" שתק הילד ולא ענה. הוסיף הצדיק ואמר: "גם תלמידי חכמים צריכים להיות יראי ה', דע וזכור את הפירוש הזה כל ימך ואז תצליח בלמודיך ובכל דרכיך"².

מאז התחיל להתמיד בלימודו. במשך שש-עשרה שעות

* משלי א, טו—טז

במעט לעת היה לומד ארבעה דפים גמרא עם תוספות בעיון וששה עשר דפים גמרא ותוספות פשוט בלי עיון בכל יום, מלבד שיעורים בטור ובית יוסף ושלחן ערוך עם כל נושאי כליו. בעת לימודו בלילות הארוכים חשש שמא ירדם ויישן באמצע הלימוד, המציא לעצמו תחבולה: נעץ מסמר בתקרת החדר וקשר קצה החבל האחד במסמר והקצה השני בשיער של הפיאות שלו וכאשר השינה תקפתו ונרדם קצת ונענע בראשו, משך החבל את שער פאותיו והקיץ משנתו. כך הרגיל את עצמו משנות ילדותו לא לישון בלילה אלא שלש שעות בלבד וכך נהג אחרי כן כל ימי חייו.

פרק ג'

נשואיו. נעשה חסיד

כשהגיע לגיל חמש עשרה השיאו לו נערה בת גילו ממשפחה מיוחסת, מרת יענטא בת הגביר ר' יקיר מעיר בילקאמין מחסידי סטרעטין. היא היתה נכדת הגאון מהר"ם מטיקטין ושל הגאון ר' שאול אבד"ק אמשטרדאם¹. חותנו העשיר הבטיח לחתן ה"עילוי" כמה שנים מזונות על שלחנו אחר החתונה כדי שיעסוק בתורה.

עוד בהיותו סמוך על שלחן חותנו, בא פעם הצדיק ר' אברהם מסטרעטין לקהלת בילקאמין לשבת קודש, התאכסן אצל ר' יקיר וע"י כך התקרב האברך הצעיר אל הרבי. כידוע התייחסו חסידי בלו בלעג אל חסידי סטרעטין. כאשר נודע לחסידי בלו שבקהלת בילקאמין דבר בואו של

הרבי מסטרעטין, החליטו להתפלל בשבת בהשכמה בבית החסידים שלהם ולאחר התפלה היה בדעתם להכנס אל הרבי מסטרעטין תוך כונה של ליצנות. וכן עשו. התפללו בהשכמה בשבת בבקר ועשו "קידושא רבא" ואח"כ באו אל הרבי. אבל כאשר שמעו את תפלתו של הרבי מסטרעטין ובפרט את "ברוך שאמר" שהשמיע בקולו החזק ובנגינה הידועה הסטרעטינית חזרו בהם והתחילו להתיחס אליו כאל קדוש ה'.

אחרי פטירת הרבי ר' שלום מבלז בשנת תרט"ו התחיל ר' שלום מרדכי להסתופף בצל הרבי מסטרעטין. פעם אחת בקר ר' שלום מרדכי אצל הרבי מסטרעטין בראש השנה והיות שחסידים רבים באו לר"ה אל הרבי והעירה היתה קטנה מלהכיל את כולם, לן ר' שלום מרדכי בעליה של בית המדרש ובליל א' של ראש השנה חלם בשנתו שאיש אחד בא אליו, הראה לו ספר הזכרונות של החיים והמתים בשנה הזאת ואמר לו כך: "רק רגע אחד מותר לך לראות ולא יותר". וראה ברגע זה אנשים הידועים לו שנגזר עליהם מות בשנה זו. מאותו זמן ואילך הוסיף ליסע אל הרבי ר' אברהם מסטרעטין.

אחרי פטירת הצדיק ר' אברהם מסטרעטין בשנת תרכ"ב נשאר ר' שלום מרדכי ללא רבי. רגיל היה מנעוריו להיות קשור לרבי. באותה תקופה קרה מקרה מיוחד שהביא אותו להסתופף בצל הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב. פעם חלם ר' שלום מרדכי חלום שהנה חלה ונפטר מחמת מחלתו. הביאו אותו לפני בית דין של מעלה והתחילו לדון אותו. קצתם דנו אותו לחובה וקצתם לזכות. והנה לפתע שמע

מאחד שהמליץ עליו לטובה כי למד הרבה תורה בחייו. אבל גם המקטרג לא שתק וקפץ ממקומו ואמר: "ברוח אפי תורתו אפיה כרגע ולא ישאר ממנה מאומה". והתחילו לריב אלו עם אלו עד שלבסוף גברו המקטרגים ויצא פסק דינו שיובילו אותו לגיהנם, ומסרוהו ביד מלאך הדומה. כששאל ר' שלום מרדכי את המלאך לאן מוביל אותו ענה לו "אני רק שליח בית דין ואיני יודע לאן אוביל אותך". ויעופו שניהם, המלאך ור' שלום מרדכי. פתאום עמד המלאך ואמר ששמע קול שעליו לחזור לבית דין, ויהי כאשר שבו אל בית הדין שמע ר' שלום מרדכי אחד צועק בקול רם: "מה הוא פסק הדין שהוצאתם על האברך ר' שלום מרדכי שהיה מתמיד גדול בחייו וכל ימיו עסק רק בתורה ובחסידות, וכי כימי התנאים הם הימים האלה. אז דקדקו כחוט השערה עם כל אדם, אבל היום כח הסיטרא אחרא התגבר בעולם ואם נמצא אחד שלמד תורה ביראה ושם לילות כימים בתורת ה' הנכם מדקדקים אתו דקדוקי עניות? אינני מסכים עם הפסק דין שלכם ואני גוזר שיקרעו הפסק דין ויחזירו את האברך ר' שלום מרדכי לעולם הזה לשלום כי שלום שמו ויהא שלום בגופו שלום בממונו, שלום בתורתו". "אמור לי מי הוא המדבר לטובתי — פנה ר' שלום מרדכי אל המלאך. "הוא צדיק מעולם התחתון שעודנו בחיים — ענה לו המלאך — ובכל פעם הוא מופיע לפני בית דין של מעלה ומראים לו הפסקים של בית הדין למעלה ואם הוא מסכים, חותמים עליהם בגושפנקא שלו, אבל לגלות לך מי הוא אין לי רשות". אחרי הפצרות רבות הרים המלאך את ר' שלום מרדכי וראה את האיש הסניגור אבל לא ידע מי הוא כי

מעולם לא ראה אותו ובאותו רגע הקיץ משנתו. בבוקר ספר לאביו את כל החלום ואביו נחמו שזה חלום טוב כי ראה שקרעו את פסק דינו. "אבל — אמר לאביו — הרי אין חלום בלי דברים בטלים, ומי יודע מה הם הדברים בטלים של החלום הזה?" כעבור כמה ימים אחרי החלום חלה ר' שלום מרדכי ונפל למשכב במחלה מסוכנת והרופאים התיאשו ממנו. אחיו, הרב ר' יעקב מקולומיי, שהיה מחסידי זדיטשוב, כשנודע לו על מחלת אחיו ר' שלום מרדכי נסע מיד לזדיטשוב והגיש לרבי "פתק" עם פדיון-נפש שיתפלל עבור אחיו החולה. כשקרא הצדיק מזדיטשוב את הפתקא אמר: "הוטב כבר לחולה ואני מקוה שיחזור לאיתנו כי שלום שמו, שלום בגופו, שלום בממונו שלום בתורתו". משם נסע ר' יעקב לזלוטשוב לבקר את אחיו החולה וראה שאמנם הוטב לו ויש תקוה שיחזור לאיתנו. כשקם ר' שלום מרדכי מחליו ונודע לו מה שאמר הצדיק מזדיטשוב בחליו, נסע להצדיק מזדיטשוב להכירו. והנה אך דרך על מפתן חדרו של הצדיק, הכיר בו את הסניגור שראה בחלומו וכשנכנס החדרה פנימה ברך אותו הצדיק: "שמך שלום, תהיה שלום בגופך, שלום בממונך, שלום בתורתך". ומאז נעשה לאחד מחסידיו הנלהבים של הצדיק מזדיטשוב.

פרק ד'

התקופה שלפני הרבנות. עוסק במסחר וכותב שו"ת

לא רצה ר' שלום מרדכי לעשות תורתו קרדום לחפור בו והעדיף לעסוק במסחר. גם אבותיו לא רצו שבנם העילוי

יקבל עליו עול הרבנות. פעם אחת שמעה אמו מרת אסתר גיטל מפי איש אחד שדבר עם ר' שלום מרדכי על דבר רבנות. התרגשה כולה ואמרה: "זו תורה וזו שכרה בני ישתמש ברבנות שמקברת את בעליה? אוי לי! בני, פרי בטני, אשר הינקתיו וגדלתיו ורוממתיו בכמה יגיעות, יהיה רב למורת רוחי?"¹. ואף לעת זקנתו כשכהן כרב בקהלת ברזאן היה אומר לאנשי ביתו ששאיפתו היחידה היא שיהיו לו כמה אלפים ריינש בכדי שיוכל לפרנס את עצמו בדוחק אז יעזוב את הרבנות ויעלה לארץ ישראל לשבת ולעסוק בתורה בלי טרדות הזמן כי לא אהב את עול הרבנות שהעמיסו עליו.

כיון שמצא פרנסתו מן המסחר (הוא עסק במסחר שוורים), רגיל היה לברך כמו הגאון יעבץ בשעתו "ברוך שלא עשני אב"ד". אולם אף שלא היה רב עמד בקשרי שו"ת בהלכה עם גאוני הדור. הגאון המפורסם ר' שלמה קלוגר כותב אליו דברי תורה ובסוף מכתבו מעודדו במסחרו "גם במשא ומתן עם השוורים יצליח ה' דרכו וירויה כדי שיהי ביד רו"מ לעסוק בתורה מתוך הרחבה"².

מסופר שפעם התעכב לרגל מסחרו בברודי כשבוע ימים והיה נכנס ובא בכל יום אצל ר' שלמה קלוגר, והיו שני הגאונים משתעשעים בדברי תורה. קודם הפרידה הגיש לו ר' שלמה קלוגר הורמנא כתובה בידו. אמר לו ר' שלום מרדכי: "אני לא התכונתי בבקורי לקבל מאת כבוד גאונו הורמנא. אינני רוצה לעשות את תורתך קרדום לחפור בה

ולהיות רב". אבל הגאון ר' שלמה קלוגר אמר לו: "אברך! כסף הוא גלגל חוזר בעולם! היום אצל זה ומחר אצל אחר, במסחר עולים ויורדים, קח הורמנא! מי יודע אם לא תצטרך לזה". לקח ר' שלום מרדכי את ההורמנא, נפרד מאת הגאון והלך לו. לאחר שיצא מפתח ביתו נזכר הגאון ר' שלמה קלוגר שלא בדק את האברך כראוי ושלח את שמשו להחזירו. כשחזר ר' שלום מרדכי פנה אליו ר' שלמה קלוגר ואמר: "אברך? היודע אתה כללי הוראה?" גבהל ר' שלום מרדכי ולא השיב. והגאון המשיך את דבריו "הכלל היסודי והעקרי בהוראה הוא — יראת שמים". ונפרד ממנו.

באותה תקופה בקר ר' שלום מרדכי עם זוגתו בלבוב אצל הגאון ר' יוסף שאול. אחרי שיחה ארוכה פנה ר' יוסף שאול אל זוגתו של ר' שלום מרדכי ואמר לה: "את צריכה מאד להשגיח על בעלך שלא יהיה טרוד בפרנסה כי הוא אדם גדול וכמעט שאין עוד תלמיד חכם כמוהו במדינתנו ואני בטוח שהוא עתיד למלא מקומי". מאז עמד בקשר הדוק עם הגאון מלבוב וכבר בשנת תרכ"ב כתב אליו שו"ת³.

גם כשנתקבל לרב בפאטאק בשנת תרכ"ו היה בקשר עם ר' יוסף שאול⁴.

שנים אחדות היה ר' שלום מרדכי סמוך על שלחן חותנו ועסק בתורה ואחרי שנפטרה חותנתו עזב ר' שלום מרדכי את בית חותנו וחזר לעיר מולדתו זלוטשוב. כאן פתח בית מסחר לעצים והרבנית מרת יענטא שהיתה אשת חיל נהלה

3 שו"ת שואל ומשיב ח"ג סי' ק"ה, מהד' תליתאה ח"ג סי' קי"ג, מהד' רביעאה ח"ג סי' קל"ז.

4 שו"ת שואל ומשיב מהדורא תנינא ח"ד סי' פ"ד.

את המסחר ור' שלום מרדכי היה רק עוזר לה ובא לפעמים לבית מסחרו. אבל בעיקר עסק בתורה והיה מבאי ביתו של הרב הגאון ר' יואל אשכנזי, אשר אצלו למד בימי נעוריו.

הגאון ר' יואל אשכנזי היה חתנו של הגאון המפורסם בעל "חות דעת" מליסא. וכך כותב ר' שלום מרדכי על אודותיו: "אך מאז בימי ילדותי בהיותי בזלוטשוב שהיה שם הגאון בעל שו"ת מהר"י אשכנזי לרב והיה אלוף נעורי והוא היה חתן ותלמיד הגאון מליסא ז"ל וכל הוראותיו בכחא דהיתרא בכמה וכמה הלכות היו עפ"י מורו הנ"ל הוא הנהיג כן"⁵.

מן הגאון ר' יואל אשכנזי קבל הרב מברזאן את היתר הוראה, ולמד מפיו את דברי ההוראה.

ומענינות התשובות שכותב הגאון ר' יואל אשכנזי לתלמידו ר' שלום מרדכי בטרם היותו לרב: "לתלמידי הרב הגדול מו"ה שלום מרדכי הכהן נ"י"⁶. הגאון ר' יואל אשכנזי העריך מאוד את תלמידו הצעיר ובתשובה אחרת כותב לו: "לאיש סופר מהיר במלאכתו, המחכים את רבו ומכוון שמועתו, ידיד ה' וידיד נפשי ולבי וכו' טובינא דחכימא דיהודאי, רחימא דנפשי, האברך רב וחרیف ובקי, מלא וגדוש, שיאו יעלה בקודש, במסילה יעלה מעלה, מלא תהלה, כבוד קדושת שמו תפארתו מו"ה שלום מרדכי הכהן יחי' ויופיע". בראשית תשובתו הוא אומר: "והראה הכהן את כחו שדעתו יפה, כביר מצאו ידיו בחריפות ובקיאות

5 שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' ע"ג.

6 שו"ת מהר"י אשכנזי יו"ד סימן ל"ח.

וכו' וחביבים עלי דברי קדשו בתורותיו משתעשעות".
 ובאמצע התשובה: "למען אהבתו לא אחדל מאתו ואחר אשוב
 ידי גם להשתעשע בדבריו הנאהבים והנעימים לי בראותי
 צולל במים אדירים, ידו הדה בפלפול וסברא וכו' ואשר
 אני הרביתי קצת דברים נגדך אך להאיר עיניך ולא לסתור
 באתי כי אם יען אשר אהבת נפשי בו מצאתי ולטייל עמו
 חפצתי וכו' ואומר לו שלום לו ולתורתו, כבד אכבדהו, ברך
 אברכהו... ירבה ויוסיף ימים ושנים ויגדיל התורה". וגומר
 את התשובה: "דברי ידידו הדו"ש באהבה מוקירו ומכבדו
 וחזותם בכל הברכות, כותב בנחיצה ומאפס פנאי וכאב עינים
 מלאכתו נעשית ע"י אחרים, אוהבו כנפשו בלונ"ח נצח
 הצעיר יואל אשכנזי חופ"ק זלוטשוב"ז.

ושוב כותב הגאון ר' יואל אשכנזי לר' שלום מרדכי:
 "כבוד ידיד נפשי הרב החרیف שיחי', הקשבתי דברי
 קדשו וכו' ראיתי הנה הנם דברים טובים ונכוחים... ע"כ
 אמרתי ראויים דבריו להעלותן על שלחן מלכים וכו'. כל
 אלה הדברים כתבתי להראות לו חביבותי ידידיה נצמד
 בקירות לבבי, הנני מברכו מוקירו ומכבדו ברוב אהבה וחבה
 יוסיף כח ואומץ בתורת ה' וכו' דו"ש באהבה התקועה בנפש
 כותב בחפזון ובעט נשחת ואין הזמן גרמא להעתיק אחר
 עיונו ימחול ויאבה נא לשלוח בחזרה, מוכן אני בעזה"י
 לטייל עמו בדברי תורתו הנאהבים ונעימים לי"ז.⁸

כל ימי חייו היה ר' שלום מרדכי מזכיר את רבו האהוב
 וכותב: "בימי חורפי שמעתי מהגאון ר' יואל אשכנזי אבד"ק

זלוטשוב סיפור נפלא כשהיה חותנו זקנו הגאון ר' יעקב בעל
"חות דעת" רב בליסא באו אליו פעם אחת שני אנשים אחים
ובכו לפניו על גורלם המר, שהיה להם דין תורה עם איש
נכבד ותקיף בעיר קרובה לשם לפני הרב והרב הוציא
פסק דין נגדם והפסידו את כל הונם ורכושם, ועכשיו אם
יקיימו את הפסק דין הם יצאו נקיים מנכסיהם ויצטרכו
ללכת לקבץ נדבות או לקפוץ ביחד עם משפחותיהם אל
הנהר. האמללים הניחו את הפסק דין לפני הרב
מליסא. הרב מליסא הבטיח להם לעיין בפסק דינם, ושלח
אותם הביתה. אחרי עיון מצא הרב מליסא שהפסק בטעות
יסודו. מיד קם ונסע אל הקהלה ההיא ופגש בבית הרב את
הדיינים שהוציאו ביחד עם הרב את הפסק דין. "באתי
להראות לכם — אמר הרב מליסא — כי טעיתם בדין ועליכם
לחזור ולדון כהלכה. חלילה לכם שבעלי הדין המיואשים
יבכו כל ימיהם במר נפשם על פסקכם, טעיתם בדין! ואין
אדם בעולם אשר לא יטעה ואפילו משה רבינו עליו השלום
טעה. אני מהרתי לבא אליכם להראות לכם הדרך בה תלכו
להוציא פסק דין אמת. אין בכך בושה כלל דהרי הרשב"א
ט' אלף קי"ח כתב בפשיטות חותכין דינו היום ושומעין
דבריו למחר אם מביא ראיות לסתור את הדין". הרב לא
רצה להודות שטעה והתחיל לפלפל עם הרב מליסא. אבל
הרב מליסא הפסיק את דבריו ואמר לו: "כל זה אמרתם
לי, אבל מה תענו לאחר מאה ועשרים שנה ליושב במרומים?
כמה גדולים דברי חז"ל "אין אדם רואה חובה לעצמו" אני
אומר לכם כי כל הפלפולים שלכם הם הבל וריק ואין בפסק
דין שלכם שמץ של אמת. שמעו נא דבריו של מורי הקדוש

ר' משולם אגרא שאמר: "לפעמים נוגע דבר המשפט לפקוח נפש והדיין שאינו נזהר בדין, מאבד נפשות ממש ומתחייב בנפשו". אין לי פנאי לשמוע את טענותיכם ולהשיב עליהן — אמר הרב מליסא בתקיפות — אבל לא אזוז מכאן עד שיעמדו האנשים עוד הפעם לפניכם לדין". ולא יכול עוד הרב לעמוד כנגד ה"חות דעת" חזר והזמין את הבעלי דינים ועיין בדין והוציא פסק דין לאמתו.

מאותו זמן ששמע ר' שלום מרדכי את הספור הזה היה רגיל לאמר "בכל פעם כשאני יושב ודן נזכר אני באותו מעשה וחיל ורעדה יאחזני". ועובדא היא שכל המשפטים שבאו לפניו ה' הצליח בידו, שלא היו מערערים אחר הפסקים שלו. כל זה הוא תלה באותו ספור ששמע בימי חורפו והשפיע עליו שיעיין וישקול היטב לפני שיוציא פסק דין לאמתו" (*).

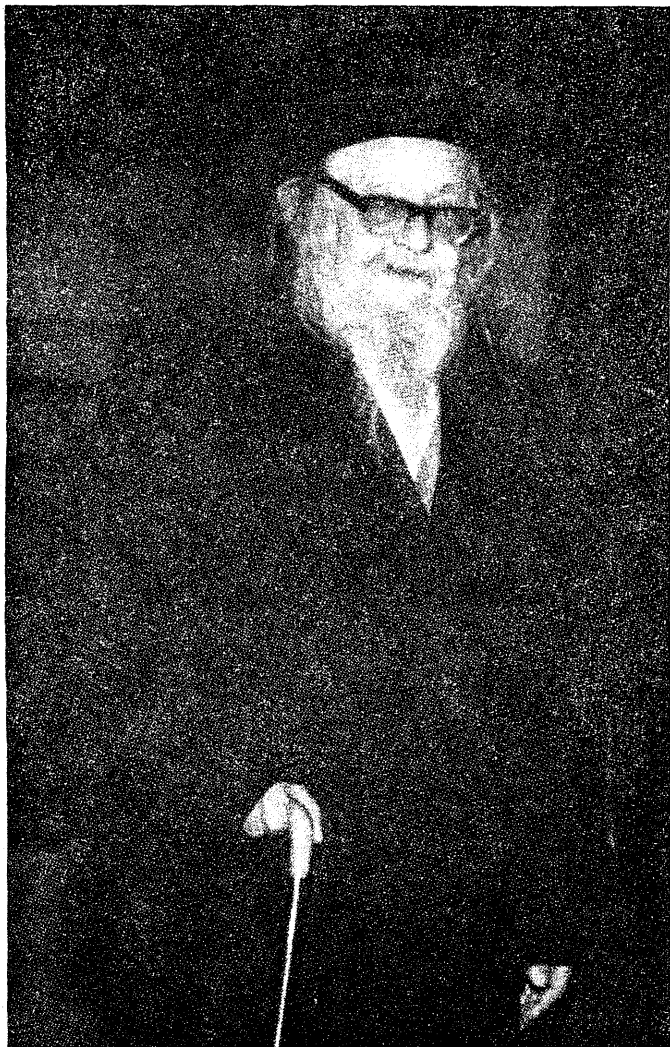
מאותה תקופה מספר עוד ר' שלום מרדכי באחת מתשובותיו: "ועובדא ידענא בעיר מולדתי בזלאטשוב שהיה חולה מסוכן ובאותו זמן היה מורי ורבי הגאון הקדוש מוהר"ש אבד"ק בעלז זצ"ל משובתי שבת בבראד והתיר דיין אחד לכתוב ע"י עכו"ם בשבת קודש שם החולה ואמו ושלח לבראד, והרעיש הגאון מה"ר שלמה קלוגר ז"ל ופסל את הדיין מלהורות עוד, וכבוד מורי ורבי הגאון הנ"ל נתרעם גם כן על הכותב ואמר "עכשיו אני מחויב להתאמץ ששיגי החולה רפואה שלא יוגרם על ידי חילול שבת קדש". וכן היה שנתרפא¹ (*).

*1 שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רכ"ה.

* בלוח עמ' 9.

בספרו „דעת תורה“ הלכות שבת סי' שכ"ח לסעיף ג' כותב הרב מברזאן „ואני מצאתי תשובת רשב"א ח"ד סי' רמ"ה שפסק להתיר לכתוב קמיע מומחה בשבת לחולה שיש בו סכנה ואם החולה תובע שיכתבו מותר אפילו ספק אם הוא מומחה (ליתובי דעתי) ע"ש. ועיין מדרש רבה ריש פרשת האזינו בדין מכת האוזן „הלכה אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת, כך שנו חכמים כל ספק נפשות דוחה את שבת וזו מכת האוזן אם סכנה היא מרפאים אותו בשבת“.

בתקופת זלוטשוב עוד לפני היותו רב היה נוסע אל הצדיק ר' שלום מבעלז. פעם אחת בביקורו אצל הרבי מבעלז ברך אותו הרבי בשעת הפרידה שלימודו לא יהיה אצלו כמונח בקופסא, אלא שיוכל להשתמש בלימודו להלכה. ר' שלום מרדכי נהנה מאד מברכה זו וכעבור כמה שעות חזר וזנכנס אל הרבי שוב להפרד ממנו. „מה אתה רוצה כאן שוב, הלא כבר גפרדת ממני וברכתי אותך?“ פנה אליו הרבי. „אני רוצה — ענה ר' שלום מרדכי — שהרבי יברך אותי עוד פעם באותה הברכה“. הצדיק מבלז מלא את בקשתו וברך אותו שוב באותה ברכה. כשנתקבל ר' שלום מרדכי כרב והתחיל להשיב תשובות לרבנים שונים, ראו הכל בעליל שנתקיימה בו ברכתו של הצדיק מבעלז. בקיאים בש"ס ופוסקים היו רבים בין הרבנים בשעתו אבל להשתמש בבקיאותו להלכה, להביא לכל מקרה ומקרה לכל שאלה ושאלה ראייה מן הש"ס או מן הראשונים או מהאחרונים, בזה היה הוא יחיד בדורו ולא רק בדורו אלא בדורות רבים.

הרה"ג ר' דב-בריש ווידנפלד שליט"א מטשעבין

פרק ה'

נעשה רב

פוטוק, יזלוביץ, בוטשאטץ

במלחמה שבין אוסטריה וגרמניה בשנת תרכ"ו (1866) הפסיד ר' שלום מרדכי את כל רכושו. הוא סחר אז בפשתן ושלח את הסחורה ברכבת בשביל הצבא בקראקא. אבל קרה מקרה שמסילת הברזל נתקלקלה והרכבת לא יכלה להגיע לקראקא בזמן ועד שתקנו את המסלה נגמרה המלחמה ומחיר הפשתן ירד כל כך עד שאפילו לשלם בעד הוצאות ההובלה ברכבת לא הספיק ויצא ר' שלום מרדכי נקי מנכסיו¹. גם אביו הסוחר הרב ר' משה הפסיד את כל הונו במלחמה זו. החליט אז ר' שלום מרדכי לקבל רבנות. את הרבנות הראשונה הציעו לו בקהלה קטנה לישנוב. ובכדי שידע אם מן השמים הועידו לו מקום זה פתח את התנ"ך כדרכו ומבטו נפל על הפסוק בישעיה ל' ה' "לא לעזר ולא להועיל". והשיב לראשי קהל לישנוב: "רבנות זו לא עלתה בגורלי". אחרי זה הציעו לו את הרבנות בפוטוק, ושוב פתח את התנ"ך ומבטו נפל על הפסוק "אתה וכל עדתך היו לפני ה'" (במדבר טז, טז) אלא מפני שפסוק זה נאמר לקרח ועדתו, פתח שוב את התנ"ך ולעיניו הופיע הפסוק "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם ובאת אל הכהן". ר' שלום מרדכי הכהן ראה בזה הסכמה מן השמים וקבל את הרבנות בפוטוק.

הרבנות בפוטוק

הקהלה הקטנה פוטוק היתנו נחלתו של הצדיק מרוזין. כידוע בשעה שברח הרבי ר' ישראל הרוז'ני מרוסיה ובא לגליציה לעירה סדיגורה תבע קיסר רוסיה משלטונות אוסטריה להסגיר את הרבי מרוזין לידו כדי שידון אותו לפי חוקי רוסיה. חסידי רוזין מצאו עצה: הם קנו בשביל הרבי אחוזה קטנה בשם "זלוטי פוטוק" סמוך לסדיגורה ובתור בעל אחוזה נעשה לאזרח של מדינת אוסטריה וע"י כך בטל ענין הסגרתו לרוסיה. אחרי פטירת הרבי מרוזין בשנת תרי"א עברה האחוזה זלוטי פוטוק לידי בנו הצדיק ר' דוד משה. בתחלה היה גר הצדיק ר' דוד משה בפוטוק. כעבור כמה שנים עבר לצ'ורטקוב, אולם מצודתו היתה פרושה גם על פוטוק. כל חסידי העירה הקטנה הזאת היו חסידי צ'ורטקוב. כשהציעו להם כרב את ר' שלום מרדכי לא רצו בו אנשי פוטוק מתחלה, כי הוא היה מחסידי הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב. הם רצו כרב אדם משלהם ובאו אל הרבנית מצ'ורטקוב והשפיעו עליה שתדבר עם בעלה הצדיק כי יתנגד לר' שלום מרדכי, אבל הצדיק ר' דוד משה אמר לה שבעיניו מוצא חן האברך מזלוטשוב אף שהוא חסיד זדיטשובי. ר' שלום מרדכי בהיותו בפוטוק ובראותו שלא כולם חתמו על כתב הרבנות החליט שלא לקבל את הרבנות והלך אל הצדיק ר' דוד משה להפרד ממנו לפני צאתו. "מדוע אתה נוסע הביתה — שאל הצדיק מצ'ורטקוב את ר' שלום מרדכי — מבלי לגמור עם הרבנות כאן?" — "אחרי שהחסידיים של כבודו אינם חותמים על כתב הרבנות אינני רוצה

להכנס כאן על ידי מחלוקת, רק בהסכמת כל אנשי הקהלה אני מוכן לקבל את הרבנות" — ענה ר' שלום מרדכי. אמר לו הרבי: אם אין אתה מקבל את הרבנות פה אינני נותן לך את ברכת הפרידה, ואני אדבר עם החסידים שכולם יחתמו על כתב הרבנות ואתה חוזר למלונך והמתן שם. ר' שלום מרדכי עשה כן וחזר למלונו. כעבור כמה שעות באו אליו כל אנשי העיר ביחד עם החסידים ונתנו לו כתב רבנות חתום ע"י כל אנשי העיר. מאותו זמן ואילך היה רגיל לנסוע פעם אחת בשנה לצורטקוב ובקביעות נסע אל הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב.

בבואו לכהן כרב בפוטוק היה ר' שלום מרדכי בן שלושים ואחת שנה. בפוטוק התחיל ר' שלום מרדכי לנהל את הרבנות ביד רמה, וכולם התייחסו אליו ביראת כבוד. בימיו הראשונים להיותו בפוטוק ראה בחלומו והנה שני עמודי אש נופלים משמים לארץ. בבקר כשבא להתפלל בבית הכנסת ספר לאנשי בית הכנסת את חלומו ובקש מהם שיפתרו לו החלום לטובה. וכעבור כמה ימים נפלה שרפה בעיר ונשרפו בתים רבים, ובתוכם גם ביתו וכל ספריו. והיות שהיו לו ספרים יקרי מציאות קפץ ר' שלום מרדכי דרך החלון לתוך ביתו ובסכנת נפשות הציל ספרים אחדים שכבר נחרכו ע"י האש.

בשנתו הראשונה בפוטוק קרה מקרה שהראה כמה מכובד היה הרב גם בין הגויים. בפוטוק כמו בשאר העיירות הקטנות היה נהוג שהיהודים חכרו את מס הבשר מן הממשלה והריוח נכנס לקופת הקהלה והנה קמו הגוים ועשו אגודה וחכרו הם את מס הבשר מן הממשלה. אנשי הקהלה

החליטו לבל ישחטו בתוך פוטוק אלא מחוץ לעיר והחוק היה אז שעל בשר משחיטת חוץ היו צריכים לשלם מס קטן מאד וע"י זה חשבו לגרום היוק לגוים החוכרים ויהיו מוכרחים שוב למסור את מס הבשר ליהודים. כאשר נודע לגויים דבר ההחלטה של הקהלה היהודית נתאספו במרכז העיר והתחילו לעשות פרעות ביהודים. מתחלה זרקו אבנים לתוך חלונות בתיהם חפשו להרוג את השו"ב וראשי הקהלה. ובינתיים היהודים סגרו את עצמם בבתיהם הגיפו התריסים ופחדו פחד מות. והנה פתאום עברה השמועה בעירה כי הגוים תפסו את השו"ב ומכים אותו מכות רצח עד מות. כששמע ר' שלום מרדכי את הדבר מיד לבש את המעיל ולקח את מטהו ויצא מן הבית כדי ללכת להציל את השו"ב. זוגתו הרבנית התחילה לבכות ולבקש אותו שישאר בבית בעת סכנה כזאת עם הילדים שלו, אבל הרב ענה לה: "מי יודע אם דמי אדום יותר מדמו של השו"ב, צריכים מסירת נפש כדי להציל נפש אחת מישראל לבל יעשו בו הגוים כרצונם". כשהגיע הרב למרכז העיר נפל פחדו על הגוים ונתקיים בו הכתוב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" ובקשו ממנו מחילה על מעשיהם והבטיחו לו שיחזירו את מס הבשר ליהודים והשו"ב ניצל מידם.

בפוטוק נתפרסם ר' שלום מרדכי כמשיב דבר הלכה ומכל קצוי הארץ התחילו לפנות אליו בשאלות שונות. התשובות שכתב בתקופת פוטוק נתפרסמו בספרו שו"ת מהרש"ם ח"ה שיצא לאור בשנת תרפ"ה וחתן בנו הרב משה ישראל פלדמן כותב ב"פתחא זוטא": "מהדורא חמישאה אשר אנכי נותן לפניכם הן הן התשובות אשר השיב לשואליו

עוד בהיותו צעיר לימים וכיהן פאר בק' פאטיק ויאזלאוויטץ¹ ושם בחלק ה' ישנן כמה תשובות משנת תרל"ג מפאטק² ומסופר שיהודי אחד מקהלת בוטשאטץ קנה תפילין יקרים שכתב הסופר הידוע ר' צבי מחסידי הבעש"ט וכשבא להראות התפילין לבית הדין בבוטשאטץ אמרו לו שהתפילין פסולים, הדבר חרה לו עד מאד ואחד מידידיו יעץ לו לנסוע עם התפילין לפוטוק להרב ר' שלום מרדכי ולשאול אותו אם התפילין כשרים. מאושר היה היהודי כאשר שמע מפי ר' שלום מרדכי שהתפילין כשרים. כשנודע לבית הדין בבוטשאטץ שהרב ר' שלום מרדכי הכשיר את התפילין פנו בענין זה אל הגאון ר' יוסף שאול נתנון מלבוב. בתחלה הסכים ר' יוסף שאול עם בית הדין דבוטשאטץ לפסול את התפילין, אבל לכשקבל תשובה ארוכה מר' שלום מרדכי ענה לו ר' יוסף שאול: "אחרי אשר עיינתי בדבריו וראיתי כי הצדק אתו, לכן הנני משווה נפשי הדרנא בי ואני מסכים עם כבוד תורתו להכשיר התפילין בלי שום חשש ופקפוק"³.

בתשובותיו המאוחרות מזכיר ר' שלום מרדכי את תקופת פוטוק פעמים רבות: "ובזכרוני שבעיר פאטק כותבין בהגטין על נהר פאטק ועל מי קאפיעטשקא ועל מי מעינות וספרו לי זקנים מופלגי תורה שנתייסד כן עפ"י הגאון מליסא שצוה לכתוב כן מפני שהוא רק אמת המים"⁴. וכן מזכיר בתשובה אחרת: "בהיותי בימי חורפי אירע לפני עובדא בשנים שנשתתפו במצות ועבירות ועשו קנין ושטר שותפות וכתבתי להגאון מהר"ש קלוגר מבראד והשיב לי

2. סימן ד' ה. 3. אהל שם 4. שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' מ"ה.

כי עובדא כזו אירע בימי ר"י בן הרא"ש ונשתתף אחד עם חברו כן ומת חברו קודם והו"י בן הרא"ש גלה פני המת במטתו לפני בית הכנסת בתוך קהל ועדה שיזכור בהשותפות ופתח המת פניו כמשחק עליו כי אין ממש בקנין הזה ושהובא מעשה זה במעבר יבוק, אבל המעין ימצא ושהיתה שם עובדא אחרת שנשבע לו חברו לבא אליו אחר מותו ולזה שחק עליו דכיון שמת נעשה חפשי מן המצות, מה שאין כן בנידון דידן⁵. דבר זה קרה בתקופת פיטוק כי פנה אל הגאון ר' שלמה קלוגר והוא נפטר בשנת תרכ"ט בהיות ר' שלום מרדכי רב בפוטוק.

בפוטוק חבר ר' שלום מרדכי את ספרו הראשון "משפט שלום" על ש"ע חושן משפט, (נדפס בלמברג תרל"א) ובשער הוא כותב: "אני הצעיר שלום מרדכי הכהן מזלאטשוב וכעת מתגורר בק"ק פאטק הסמוך לבוטשאטש". הגאון ר' יוסף שאול מלבוב כותב בהסכמתו שם: "ראיתי מה שהעלה והביא הרב וכו' מו"ה שלום מרדכי הכהן נ"י אבד"ק פאטק בספרו אשר חננו ה' בחלק חו"מ הרבה ענינים אשר הראה בקיאות נפלאה הן מפי סופרים וספרים הן אשר זכה ממעל, מתנות כהונה והנה אני מכיר את הרב הנ"ל כמה וכמה שנים אשר שקד על דלתי התורה בחזקה וכו' והנה מאד יקר בזמננו אלו איש כזה היושב על התורה והעבודה ומשמיא זכו ליה להביא חדשות ונצורות ע"כ אני מברכו שיתן ד' ויהיה לחן ולחסד בעיני כל רואיו".

בספרו הראשון זה "משפט שלום" קנה ר' שלום מרדכי את עולמו בעולם הרבנים. הכל ראו בספרו של רב צעיר זה

שיטה חדשה בהוראה והגאון ר' אליהו קלצקין מלובלין (בסוף ימיו יושב בירושלים) אמר על ספר זה: "עלה לו למהרש"ם לסדר דעות הפוסקים בהבנה רחבה, הוא הראה מסלות ישרות במשפטים, כולנו הולכים לאור ספרו "משפט שלום" ואינו זו משלחנם של דיינים" ⁶.

בהקדמה לספר "משפט שלום" כותב ר' שלום מרדכי: "כאשר התעו אותי האלקים מבית אבי ראיתי את עני בעת גשתי אל דבר חוק ומשפט ואהי בעיני כמתעתע וכו' פרטי הדינים נפוצו על פני כל הראשונים והאחרונים וכמה החמירו בזה חז"ל באמרם "כל דיין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל נפשו ממנו" ועיין בסנהדרין ז' כמה מאמרים מבהילים וכו' אין דמיון משפט בית דין שלמטה למשפט עליון כי הוא, יתברך שמו, עובר על פשע ולא כן בבית דין של מטה אין רשות לדיין לותר נגד אחד מבעלי הדין במשפטו בלא רצון חברו". בהמשך דבריו הוא מספר שאת כל הספר הזה סידר במשך שנה אחת אלא מפני חוסר כסף הדפיס רק על הלכות מצרנות שותפין ושלוחין ומקוה שחכמי הדור יעינו בספרו.

בסוף הספר הכניס ר' שלום מרדכי "קונטרס תיקון עולם" וכותב שם: אמר הכותב יען כי דיני תקנות הצבור לא נתבארו היטב בשלחן ערוך ורבים נבוכו בהם, לזאת אני בעניי הכינותי את לבי וקבצתי הרבה דברים משו"ת ושאר ספרים וגם ביארתי בעזה"י כמה דברים מדברי הראשונים והאחרונים".

בתקופת פוטוק כתב את הערותיו ל"ספר חסידים" (נדפס ביוזפוף בשנת תר"ל) ושם הראה את בקיאותו הנפלאה שאחר כן אנו מוצאים אותה בכל ספריו וחבוריו.

הרבנות ביזלוביץ

מפוטוק עבר ר' שלום מרדכי ליזלוביץ. ומה היתה הסבה שעזב את פוטוק? מעשה ביהודי שתבע לדין את הגביר שבעיר, שהיה ידוע כ"גבר אלים", ואחרי ששלח ר' שלום מרדכי את שמשו שלש פעמים אל הנתבע והלה סירב להופיע, הודיע לו ע"י השמש שאם לא יופיע עכשיו, יודיע בעיר ע"י מודעות בבתי כנסת ובתי מדרשות שהוא מסרב לבא לדין. החזיר ה"גבר אלים" שאם יעשה הרב כן, אזי יגרש אותו מן העיר על פי צו בית הערכאות במשך עשרים וארבע שעות. השיב לו הרב ע"י השמש שהוא נוהג לקיים את הפסוק "לא תגורו מפני איש" והיות שכל כחו של ה"גבר אלים" הוא עד גבול העיר ולא יותר ולכן הרב יעשה את שלו ויתן סרוב לבעל דינו ואם הוא יצטרך לעזוב את העיר בגלל כך, יצא מן העיר בשמחה ובבטחון כי "שומר מצוה לא ידע דבר רע". ובאותו יום הגיעה משלחת של אנשי יזלוביץ הקרובה לפוטוק והזמינה את ר' שלום מרדכי שיבא להספיד את הראב"ד שנפטר. ר' שלום מרדכי נסע עם המשלחת לשם ולאחר ההספד הגישו לו אנשי המקום כתב רבנות. כשחזר ר' שלום מרדכי הביתה והודיע לאנשי הקהלה בפוטוק שקבל את הרבנות ביזלוביץ הפצירו בו מאד שלא יעזוב אותם והעמידו שומרים ביום ובלילה על

ביתו שלא לתת להוציא את הרהיטים ובני ביתו מפוטוק. אבל משהסביר להם ר' שלום מרדכי שמה' יצא הדבר, השלימו עם הרעיון וכעבור כמה שבועות עזב ר' שלום מרדכי ובני משפחתו את פוטוק ובאו ליזלוביץ¹.

ביזלוביץ היה ר' שלום מרדכי מקובל לא רק על יהודי העיר, אלא גם על התושבים הגויים. יו"ר בית המשפט העירוני היה רגיל לשלוח אליו משפטים קשים, והיה אומר: „כאשר הרב תופס את המטפחת בידו ונותן אותה לבעלי הדין, כבר נגמר הדין. אבל אצלנו עובר זמן רב עד שגומרים את המשפט, ולפעמים המשפט נמשך בלי סוף ואין יכולים בכלל לגמור אותו“. לא ידע השופט הגוי שהמטפחת היא קבלת קנין, סבור היה שהיא כעין מטה קסמים שעל ידו גומר הרב את הדין מהר.

ביזלוביץ חלם ר' שלום מרדכי פעם בליל שבת קודש שהנהו בבית דין של מעלה ורואה שדנים איש אחד תלמיד חכם מבני עירו בעבור חילול שבת והוציאו פסק דינו למיתה. וייקץ משנתו והיה נבהל מאוד כי הכיר את האיש כתלמיד חכם וירא ה' ושומר שבת, ולא רצה להודיע להאיש הנ"ל מה שראה בחלומו. האיש הזה היה מתפלל עם ר' שלום מרדכי בבית כנסת אחד ומנהגו היה לגשת אליו אחרי התפלה לדבר בדברי תורה. והחליט ר' שלום מרדכי אם יגש אליו הפעם האיש אחרי התפלה וישאר לבדו אתו אחרי שכל הקהל יתפזר אזי יספר לו את אשר ראה בחלומו ואם לא ישאר בבית הכנסת וילך הביתה אחרי התפלה סימן הוא שאין זה אלא חלום בטל. והנה אחר

התפלה בשעה שכולם הלכו, נשאר האיש ההוא בבית המדרש ונגש אל הרב, גילה לו ר' שלום מרדכי את החלום שראה. התחיל לבכות וספר שאמנם בערב שבת סמוך להדלקת הנרות עישן סגריה ועיין בספר ומתוך שהיה שקוע בספר שכח שכבר הגיע זמן הדלקת הנרות. כשראה הנרות דולקים נזכר וזרק את הסיגריה וגמר בדעתו לשאול את הרב שאלה כי שוגג היה. הרב נתן לו דרך תשובה וצוה שיתן כופר נפשו כמי שחייב חטאת, כמבואר בש"ע.

ביזלוביץ ישב ר' שלום מרדכי כשבוע שנים במנוחה, עסק בתורה וכתב תשובות לכל השואלים אותו. וכשבא אליו אחד מבעלי הבתים לשוחח אתו סתם, היה ר' שלום מרדכי מסביר לו באדיבות יתירה כדרכו שזמנו יקר מאוד ואילו רצה לבטל את זמנו בשיחות חולין לא היה בוחר לשבת ביזלוביץ.

פרנסתו היתה מקופת הקהל שהקהלה חכרה מס הבשר מהממשלה והחכירה את המס לאחד מחברי הקהלה ומן הריוח שלמו להרב את המשכורת. בעת ההיא קם אחד מחברי הקהלה וחקר בעצמו את מס הבשר מן הממשלה ולקהלה לא היה אז ממה לשלם את המשכורת לרב. בינתיים פנו כמה קהלות אל ר' שלום מרדכי לקבל את הרבנות אצלם. הראשונה קהלת סניאטין רצתה לבחור בר' שלום מרדכי לרב אבל היות שבקהלה זו היתה תמיד מחלוקת הציג ר' שלום מרדכי תנאים שרק על פיהם יסכים לקבל את הרבנות אצלם. באותו זמן נפטר הראב"ד מבוטשאטץ, והקהלה שלחה משלחת לר' שלום מרדכי להזמין אותו שיבא להספיד את הראב"ד, ואחרי שהספיד את הראב"ד נאספו כל אנשי

קהלת בוטשאטץ ומסרו לו כתב רבנות מקהלתם. ר' שלום מרדכי נאות להם ואמר שרק יחזור לביתו לסדר את עניניו ולהביא את משפחתו. כשחזר לביתו ביזלוביץ קבל מכתב עם כתב רבנות מקהלת סניאטין, שמסכימים לכל התנאים שלו, אבל ר' שלום מרדכי השיב שכבר קיבל את הרבנות בקהלת בוטשאטץ, ואמנם כעבור כמה שבועות עזב את יזלוביץ ועבר לבוטשאטץ.

הרבנות בבוטשאטץ

בבוטשאטץ, בקהלה מיוחסת זו, שכהנו בה באחרונה גדולי עולם, החליטו אחר פטירת רבם הגאון הצדיק ר' אברהם דוד בעל "דעת קדושים" בשנת תר"א, שלא לתת לשום רב תואר אב"ד, רק ראב"ד. גם ר' שלום מרדכי כשנתקבל בבוטשאטץ בשנת תר"מ נתנו לו תואר ראב"ד.

כאן בקהלת בוטשאטץ ישב רק שתי שנים, עסק בתורה וכתב תשובות לכל קצוי העולם והם, גדולי התורה, כתבו אליו תוארים "הרב הגאון החריף ובקי המפורסם, ערוגת הבושם. מוכר בנימוסים, חד השכל ונקי הרעיון, תפארת ישראל כבוד קדושת שם תפארתו מו"ה שלום מרדכי הכהן ג"י האבד"ק בוטשאטץ יע"א"¹.

בקהלת בוטשאטץ נתפרסם ר' שלום מרדכי גם כ"צדיק בעל מופת". ומעשה באשה אחת שחלתה מחמת מרה שחורה

1 שו"ת מהרי"א הלוי ז"ל מאת הגאון ר' יצחק אהרן איטינגר ח"ב סי' א' צ"ג. בחלק ד' משו"ת מהרש"ם ישנן כמה תשובות שכתב בהיותו בבוטשאטץ כמו: סי' ל"ד, ל"ה, ל"ו, צ"ד, ועוד.

שבכל פעם שהדליקה נרות בערב שבת קודש ועצמה עיניה קודם הברכה נדמה לה שצלב של שתי וערב נגד עיניה ומחמת זה חלתה והרופאים לא ידעו לרפאותה. אמה של החולנית באה לפני ר' שלום מרדכי במר נפשה לבקש שיתפלל עבורה. הוא צוה שהחולנית בעצמה תבא אליו. כשבאה החולנית לפניו שאל אותה מאימתי התחילה לראות את הצלב לנגד עיניה. אולי היתה לפני זה אצל גוי או אולי נתנה את המנורות לגוי להשתמש בהן. נזכרה החולנית שלפני מחלתה השאילה את המנורות לשכן גוי שמתה בתו והדליקו נרות אצל המת במנורות אלה. יעץ לה הרב למרט את המנורות היטב ולטבול אותן במקוה ואח"כ לתת אותן לבית הכנסת או לבית מדרש שידליקו בהן בשעת התפלה וכעבור כמה שבועות תוכל לקחתן בחזרה. וכן עשתה החולנית ונתרפאה ממחלתה.

בשנה השניה להיותו בבוטשאטץ קרה מקרה מיוחד במינו. אחד מתושבי המקום נלקח לצבא ולא נודע מקומו והשאיר את אשתו הצעירה עגונה. והנה כעבור כמה שנים נודמן הבעל ביחד עם הפלוגה הצבאית שלו לבוטשאטץ. כשנודע הדבר לאשתו באה אליו ובקשתו שיתן לה גט, אבל הוא סרב. באה האשה אל הרב ובכתה לפניו על מר גורלה שהיא יושבת כמה שנים גלמודה ואם לא יוציאו עכשיו גט ממנו, עלולה היא להשאר עגונה כל ימי חייה. ולמחרת היום עמדה הפלוגה לעזוב את המקום. הרב שלח שליח מיוחד אל הבעל עם מכתב ובו הזמין אותו לבא תיכף, והתרה בו שאם לא יבא יתחרט על כך. הבעל, אף שכבר נתרחק מדרכי היהדות בהיותו בצבא כמה שנים מעורב בין הגוים, החליט

הפעם לבא אל הרב כדי לשמוע את בקשתו. בתחלה, כשהציע לו הרב לתת גט לאשתו לא רצה לשמוע, ורק אחרי שידולים רבים הסכים לתת את הגט. כיון שלמחרת בבוקר השכם עמד הבעל לצאת עם הפלוגה שלו מן העיר, התיר ר' שלום מרדכי לכתוב את הגט בלילה וכשעלה עמוד השחר מסר את הגט לאשתו. הדבר היה לתמיהה גדולה בין תלמידי החכמים שבעיר, שאין כותבים עפ"י דין גט בלילה.

כעבור כמה ימים שוב קרה מקרה לא רגיל בקהלת בוטשאטץ. היתה צריכה להיות חופה בערב שבת קודש אחרי חצות היום, והנה קודם החופה נפלה קטטה בין החתן והכלה והחתן סרב ללכת אל החופה. כשנודע הדבר לכלה נתעלפה מגודל הבושה ואחרי עמל רב החזירו את רוחה. התחילו אנשים קרובים להשפיע על החתן שילך תחת החופה שלא לבייש את בת ישראל. בינתיים נתקדש ליל שבת קודש ובאו לשאול את הרב מה לעשות כי היה בדבר פיקוח נפש, שאם ידחו את החופה למוצאי שבת יש חשש שינתק הקשר עם החתן ושמא שוב יתחרט, והכלה עלולה למות מרוב עגמת נפש. הרב התיר לסדר החופה אחר הדלקת הנרות נגד הדין. ושוב עורר הדבר רוגז בין תלמידי החכמים שבעיר. אבל הרב ר' שלום מרדכי אמר אז לאנשי סביבתו: "חז"ל אומרים "תרי תמיהי מידכר דכירי אינשי" (חולין עה ע"ב) אך תקותי שבימים הקרובים תתהוה תמיהה שלישית ויתחרטו המרננים אחר זה אבל לא יועיל להם עוד". וכן היה, כעבור כמה שבועות באה אליו משלחת מבערזאן להזמינו לקבל את הרבנות בקהלתם. כשנודע הדבר לאנשי בוטשאטץ לא רצו להפרד ממנו ולא נתנו לו לעזוב

את המקום. אבל ר' שלום מרדכי הזכיר להם שכבר אמר להם שבימים הקרובים תהיה תמיהה עלישית כדי לסתום את פי שוטניו וכבר נגזר הדבר ואין להשיב. הוא גמר את עניניו ויצא לבערזאן וכאן בבערזאן ישב קרוב לשלשים שנה ומכאן נתפרסם שמו כרבן של כל בני הגולה.

שאלות שבאו לפניו בשבתו בבוטשאטץ הוא מביא גם בתשובותיו המאוחרות. כגון: "וזה כמה שנים בא מעשה כזה לפני בהיותי בעיר בוטשאטץ ולא יכלו להוציא הולד וצויתי לקברה בתחלת הלילה ושלל להוליכה וכן עשו. וב"ה שלא פגע ולא נגע ולכן לא יהא לבו נוקפו ויפה הורה" *1. בבוטשאטץ היה בזמנו ראש הקהל ר' זאב וואלף פאהרילע גביר גדול ותלמיד חכם מחבר ספרים "שארית הזאב" על התורה, "חומת אנ"ך" על תנ"ך, "דרישת הזאב" על תורה וש"ס ועוד ספרים. הוא היה חותנו של הרב נחום צבי טייטלבוים נכד בעל "ישמח משה" מאוהעל. על ספרו "דרישת הזאב" קבל הסכמות מגאוני וצדיקי הדור והגאון ר' צבי הירש אורנשטיין מלבוב כותב אליו בשנת תר"מ: "ושמחתי לראות כי רוב עשרו לא יעשקוהו לישב אוהל באהלה של תורה וכו' גם המרבה בסחורה מחכים".

הוא שימש בתור ראש-הקהל שלשים ושתים שנה ובידו היה נתון מינוי הרבנים בבוטשאטץ. האם על רקע חככים אתו נאלץ ר' שלום מרדכי לעזוב את הרבנות בבוטשאטץ? סברה זו הכחיש ר' שלום מרדכי בעצמו בסוף ימיו כפי שמעיד הרב ישראל שנהבים מבוטשאטץ (כעת באמריקה). כשהיה ר' ישראל שנהבים בשנת תרס"ט אצל הרב מבערזאן

לקבל סמיכה אמר לו הרב מבערזאן:

"יודע אני שליציני הדור אומרים שאני הזנחתי את כהונתי ברבנות בוטשאטץ מפאת התנגדותו של "בעל דבבי" דודך ר' זאב וואלף פאהרילע ז"ל שבתור ראש הקהל בבוטשאטץ לא הסכים לשנות אחת מתקנות-הקהל לטובתי שלא להכתיר שום מורה הוראה ואב ב"ד בכתר "הרב דבוטשאטץ והגליל" מפני כבודו של הגאון הצדיק בעל "דעת קדושים". אמנם האמת ניתנה להאמר ששנינו נשארנו קשורים זה בזה בעבותות אהבה שאינה תלויה בדבר וחילופי המכתבים שהחלפנו בידידות מוכיחים על היחס האישי שהיה שורר בינינו מתחלה ועד סוף"².

פרק ו'

הרבנות בבערזאן

בשנת תרמ"ב עזב הגאון ר' יצחק שמעלקיש בעל "בית יצחק" את קהלת בערזאן ועבר לפשעמישל. לפני עזבו יעץ לראשי הקהלה לקבל את הגאון ר' שלום מרדכי במקומו. כאשר באו השליחים אל ר' שלום מרדכי לבוטשאטץ והציעו לפניו לעבור לבערזאן שמח להצעה כי בערזאן היתה ידועה כקהלה שגאוני עולם כהנו בה כרבנים וגם היו בה "בעלי בתים" חשובים תלמידי חכמים גדולים כמו אביו של הגאון ר' יוסף שאול נתנזון הגאון ר' אריה לייבוש נתנזון בעל מחבר ספר "בית אל", גם הגאון המפורסם ר' שלמה קלוגר מבראד היה זמן מה מגיד בבערזאן, ובכל זאת רצה ר'

שלום מרדכי להיוכח אם מן השמים הועידו לו את המקום הזה. פתח ספר תנ"ך כדרכו ומבטו נפל על הפסוק „והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה“ (שמו"א יב, כג), ומיד השיב בחיוב על ההצעה.

באותה שנה עצמה בשנת תרמ"ב, יצא מקהלת בוטשאטץ ועבר לקהלת בערזאן, וכאן כהן כרב קרוב לשלשים שנה עד שנת פטירתו, בתרע"א, ומכאן השיב את רוב תשובותיו כפי שמעידים התאריכים שבראשן. כאן פרסם ספרו „דעת תורה“ על שחיטה וטריפות בשנת תרנ"א, ושלשה חלקי שו"ת מהרש"ם: ח"א בשנת תרס"ב, ח"ב בשנת תרס"ה, ח"ג בשנת תר"ע. בתקופה זו נעשה ידוע בעולם בתור „הרב מבערזאן“. וכשבאו אליו ראשי הקהלה מקולומיה להזמינו לכס הרבנות השיב: „אחר כבוד שלחני ה' לבערזאן, נודעתי בעולם בשם „הרב מבערזאן“ ולא תמיד שנוי השם הוא להצלחה“.

כאן בבערזאן שדה פעולתו השתרע הרחק מחוץ לגבולות העיר שבה ישב על כסא הרבנות. מפנתו הצנועה שבעיירה הגליצאית היה אור תורתו בוקע ומאיר לכל דורשיו, אלפי שאלות הגיעו אליו מכל פנות העולם והוא היה משיב על כולם, פעם אחת קבל במשך שבוע ימים מאה וחמשה עשר מכתבים עם שאלות שונות ממקומות שונים כמו שמביא הוא עצמו בספרו¹.

בתקופה זו נעשה ר' שלום מרדכי רב ומנהיג למופת

1 שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קל"ה. וזכורני בשרתי כרב ראשי בצבא פולין במלחמה האחרונה ספר לי חייל אחד שבהיותו נושא מכתבים בבערזאן היה מביא להרב מבערזאן שק מלא מכתבים בכל יום. (א. י. ברומברג)

במדותיו ואישיותו המחנכת, מקפיד היה מאד שלא לגרום צער לשום אדם וצוה על בני ביתו להעיר אותו בכל פעם שבא מי שהוא אליו בשאלתו ושלא לעכבם לחכות לו. בזה הסתמך על מסכת שמחות פ"ח שנאמר שם: וכשבא רשב"ג ורבי ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו וכו' אני בוכה על שאנו נהרגין כשופכי דמים וכמחללי שבתות! אמר לו שמא בסעודה היה יושב וישן ובאה אשה לשאול על נדתה על טהרות שלה ואמר לה השמש: ישן הוא! והתורה אמרה (שמות כב) "אם ענה תענה אותו" ומה כתוב "והרגתי אתכם בחרב". בתשובה להגאון ר' אלי דוד רבינוביץ מירושלים הוא כותב: "והא דפרק ח' דשמחות היינו משום אלמנה ויתום לא תענון שמצער את האדם להמתין ועל כל צער שמצערין את האדם איכא לאו זה והשי"ת יודע כי אני בעניי כמה פעמים הזהרתי את בני ביתי שאם יבוא מי לשאול באמצע אכילה או שינה לא יעכבו אלא יביאו לפני או יקיצוני כי יפחד לבבי ממאמר זה ובליקוטי מהרי"ל ריש הלכות פסח בשם מהר"ש שדרש מאי דכתיב מי האיש החפץ חיים וגו' ועשה טוב וגו' אין לך טוב כגמילת חסד וכו' אם הוא תלמיד חכם יהא גומל חסד ללמד תורה לבני אדם חנם ויהא נוח ומזומן לבריות בכל שעה לדין ולהורות בלי שהות עכ"ל².

ומסופר שפעם בליל ראשון של פסח בשעה שהיה מיסב לשלחן ה"סדר" באו אליו פתאום בשאלה חמורה בחמץ בפסח. כששמע את הענין עזב את שלחנו והתחיל לעיין בספרים. כעבור שעה קלה שלח לקרא אליו את הראב"ד

והתחילו שניהם יחדיו לעיין בשאלה חמורה זו. עברה שעה שלמה של עיון בספרים ושקלא וטריא עד שקם הרב מברזאן ואמר להראב"ד: "בא ונמנה דעות המתירים והאוסרים וכדעת רבים נפסוק". אחרי שמנו את הדעות ראו שקולות המתירים שוים במספר לקולות האוסרים. עמד הרב מברזאן ואמר: "אני מצרף את עצמי לצד המתירים ואם כן המתירים הם הרוב והדין כרוב" והתיר את השאלה ואחר זה שב לערוך ה"סדר".

כל ימיו שאף שלא להתפרנס מן הרבנות. וגם לאחר שעל כרחו נעשה רב, הצטער שפרנסתו היא מן הרבנות, והיה רגיל לומר שהוא מקנא בהגאון ר' יוסף שאול נתנון זצ"ל שקיים דברי חז"ל "מה אני בחנם אף אתה בחנם". כידוע לא קבל הגאון ר' יוסף שאול בהיותו אב"ד לבוב כל משכורת מן הקהלה. אשתו הרבנית היתה בת עשירים ובנים לא היו להם ולא היו נזקקים לפרנסה מן הקהלה.

רגיל היה לספר גם בשמו של הגאון ר' יעקב אורנשטיין, "בעל ישועות יעקב" אב"ד לבוב שהיה שמח בעשרו ולא נזקק לפרנסה מן הרבנות³.

הרב מברזאן היה הראשון שהנהיג לחלק את הסמיכה לשתיים: ל"יורה יורה", ול"יורה יורה, ידין ידין". הוא היה נוהג לתת סמיכה לחצאין, כלומר, מתחילה בחן את המועמד ב"יורה דעה" ח"א ובהלכות נדה ומקואות שביורה דעה ח"ב ובהלכות פסח וגם בקצת הלכות שבת ואם עמד בבחינתו זכה להורמנא, "יורה יורה". ומי שזכה לקבל סמיכה גם ב"ידין ידין" היה עליו ללמוד ולהראות בקיאות

בחושן משפט ח"א וגם ללמוד "קצות" ו"נתיבות" והיה עליו להתיצב שנית לפניו. והקפיד מאד שלא לערב ענינים פרטיים או אישיים בשעה שצורבא מרבנן התייצב לפניו לבחינה כדי לקבל הורמנא. מעשה באחיו של הרב מבערוזאן הרב ר' אליעזר שבדרון מזלוויץ שבא להשפיע עליו שיתן סמיכה לאחד מחסידי אדמו"ר ברומניה אף שאיננו כל כך בקי בהוראה ולבכר אותו על פני מועמד אחר שאינו מחסידיו של אותו אדמו"ר, כששמע הרב מבערוזאן את הצעתו של אחיו גער בו ונתן את הסמיכה לזה שידע את ההוראה על בוריה להיות מורה צדק בישראל^{4*}.

פרק מיוחד הן הסכמותיו. הרב מבערוזאן היה במשך שנים רבות "השר המסכים" וכל מיני מחברים מארצות שונות פנו אליו לקבל ממנו את הסכמתו. והוא נתן הסכמתו למחברים שונים. מענינת הסכמתו שנתן לקונקורדנציה לתנ"ך, שעשה ר' יהודה ליבוש ראטשטיין מעיר קאזימץ והרב מבערוזאן כותב בהסכמתו בשנת תר"ע: "יגע ומצא ללקט ולסדר פסקי תנ"ך עפ"י אלף-בית למען יהיה נקל למצוא איש מבוקשו מקום הפסוק וביקש מעמדי להסכים על מעשהו וכבר אחז"ל אמרין לפעלא טבא יאשר חילא"⁵.

פעמים היה משלב בתוך הסכמתו את הערותיו לדברי

4 הרב מ. לייטר, אור המזרח תשרי תשכ"ד.

4* בין הרבנים שקבלו היתר הוראה מהרב מבערוזאן יש להזכיר את הרב ד"ר שמעון פדרבוש שליט"א, לפניו ציר בסיים הפולני, אח"כ רב ראשי בפינלנד ובעת בארצות הברית מראשי התנועה הדתית-לאומית. וכן הרב משה לייטר שליט"א גם הוא בארצות הברית. קיבל את היתר ההוראה מהרב מבערוזאן בשנת תרע"א שבועות אחדים לפני פטירתו.

המחבר, כגון להרב ר' יקותיאל ארי' ז"ל מסטאניסלב שהוציא בשנת תרס"ו פירוש הרמב"ם על ר"ה עם הגהות והערות שלו. מלבד הסכמתו שנתן לו הרב מבערזאן שלח לו גם הערות לפירוש הרמב"ם וחזותם את דבריו "ויותר לא הסכים הזמן כעת לעיין בזה".

ומעשה במחבר אחד שבקש ממנו הסכמה על ספרו ולא הראה לו את כל חיבורו רק חלק ממנו. עיין בו והסכים עליו בצירוף הערותיו כדרכו. אבל אותו המחבר כתב בספרו גם השגות חריפות על ספרו של הרב מבערזאן "דעת תורה", אבל הערים על הרב מבערזאן ואותם הגליונות לא המציא לו כלל. ורק לאחר שנדפס הספר נודע הדבר. לימים נזקק בנו של אותו מחבר לסמיכה והיה לבו נוקפו פן יזכור לו הרב מבערזאן חטא אביו. אבל הרב מבערזאן לא תפסהו בעון אביו, אדרבא קבלהו בסבר פנים יפות והשתעשע עמו בדברי תורה ובהוראה ונתן לו סמיכה" ⁶.

גם פה בבערזאן היה מכובד על שופטי בית המשפט המחוזי ורגילים היו השופטים לשלוח אליו משפטים קשים והוא הרב מבערזאן היה משתדל לירד לעומק ענינים והביא את בעלי הדין לידי פשרה ביניהם.

פעם יעץ השופט הראשי המחוזי לשני בעלי-דין שאחד מהם היה יהודי והשני נכרי שילכו אל הרב להתדיין לפניו. בעל הדין הנוצרי טען שאינו יכול למסור את דינו לרב מפני שהרב בודאי יזכה את בן אמונתו, השופט נתמלא כעס עליו על שהתחצף לדבר נגד אותו צדיק ועל שהעז להטיל ספק בישרו של אותו גאון.

ד"ר ש. ב. פלדמן ז"ל מי שהיה ציר בסיים הפולני ובסוף ימיו גר בירושלים מספר בההד תש"ט חוברת י': "כותב הטורים האלה שהה שבוע שלם בביתו של הגאון בערזאן בהודמנות של דין תורה שנתקיים בנשיאותו ואז נוכח שהגאון היה דואג באמצעות שיטה מחוכמת ושקידה נפלאה לשמור ברשימות קצרות וקולעות על כל מה שקרה פעם בחייו באופן ששום דבר שלמד וראה לא אבד לו לעולם." ועוד כותב הנ"ל: "אגב באותם הימים הופיעו לפניו שני עורכי דין לא יהודים והתדיינו לפניו בעניני שולחיהם, הם באו מבית המשפט המחוזי הממשלתי הציעו לפניו טענותיהם וקיבלו עליהם את הכרעתו. הוא דיבר עמהם גרמנית, ראיתי בעיני עד כמה הוא מכובד עליהם".

פרק מיוחד קובעים לעצמם חלומותיו, גם בשו"ת מביא לפעמים דברים שנתגלו לו בחלום כמו בחלק ה' סי' כ"ט "בליל ב' וירא תרל"ח חלם לי ליישב דברי הש"ך", במקום אחר הוא מביא חלום שמזמינים אותו לבית דין של מעלה בכדי לשמוע מפיו פסק דין בענין ידוע.

הוא היה מתהלך עם הבריות בשלום ובאהבה וגם אם היו רחוקים מהמסורת, את מדתו זו למד מאחד מגדולי החסידות שבדורות הקודמים והוא הרבי ר' שמעלקע מניקולשבורג. בספרו "תכלת מרדכי" מביא הרב מבערזאן את דברי הצדיק ר"ש מניקלשבורג שאמר שגם את הרשע צריכים לאהוב ומה שנאמר בספרים שצריכים לשנוא את הרשעים מכוון רק לחלק הרע שברשע שרק אותו צריכים לשנוא אבל את החלק הטוב שבו חייבים לאהוב. ומוסיף הרב מבערזאן ואומר: "ובזה מצאתי לי עצה בשעת נשיאת

כפים וברכת כהנים שמברכין "לברך את עמו ישראל באהבה" ובזוהר הקדוש: "דכהן דלא רחים לא יברך" ואיך יעשו אז הקהל? אבל יש לומר שמברכין לחלק הטוב שבכל אדם גם אם הוא רשע וחלק הטוב מצוה לאהוב.

בשעתו לפני שבעים שנה בערך כבר היו בבערזאן משכילים שהתחילו לחלל את השבת. פעם נודע לו להרב שאיש אחד פתח את חנותו בשבת. שלח אליו הרב את שמשו ובקש אותו לסגור את חנותו. המחלל שבת ענה שאפילו אם הרב בעצמו יבא לא ישמע לו. הלך הרב אל אביו של המחלל שבת שאף הוא היה מן ה"משכילים" אבל לא העז לחלל את השבת בפרהסיא. כשהגיע הרב לביתו ודפק על הדלת עמד הנ"ל על יד המראה וסרק במסרק את ראשו. נבהל האיש והציע להרב כסא לשבת עליו ושאל מה הביא אותו אליו. הרב ענה לו בכאב לב שבנו פותח חנותו בשבת. תחלה העז האב "המשכיל" פנים וענה גסות: "מה בכך, האם יוגרם חס ושלום חולי הריאה לבורא העולם"? ענה לו הרב: "אינן עתה עת צחוק, רק כל זמן שאני בחיים בושע וכלימה היא וכאב לב שיפתח מיש הוא חנותו בשבת בעירי, על כן באתי אליך שתשתדל שיסגור הבן את החנות". נתבייש האיש ואמר: "אני אמלא את בקשת הרב ואלך לבני ואשתדל להשפיע עליו שיסגור את החנות". והלך תיכף לבנו והפציר בו שיסגור את החנות. הבן מילא את בקשת אביו וסגר את החנות, אבל התנה אתו תנאי כפול שרק בשבת זו הוא סוגר את חנותו ובשבת הבאה לא ישמע לו. חזר האב אל הרב וספר את דברי בנו והוסיף שגם הוא יהיה שבע רצון אם מן השמים יעכבוהו שלא

לחלל גם בשבת הבאה, אבל הוא, כאב, איננו יכול יותר להשפיע עליו. אמר לו הרב מבערזאן: "הלא חז"ל אמרו אילו שמרו ישראל שבת אחת היו נגאלין", ועל השבת הבאה נשען על אבינו שבשמים ובטוח הנני שלא יפתח עוד חנותו". כעבר שבוע ביום ו' עש"ק באו גובי מס הממשלה וסגרו את חנותו. יהודי בערזאן ראו בזה אות ומופת שבורא העולם תבע את עלבוננו מידי יהודי מחלל שבת.⁷

פריצה בחומת השבת נעשתה בבערזאן ע"י בעלי המספרות. כשנקראו אל הרב הם טענו שעיקר פרנסתם הוא מפקידי הרשות ואנשי הצבא המרובים הנמצאים עתה בעיר והם באים להתגלח בשבת. ואם לא יפתחו בשבת את המספרות יקפחו את פרנסתם ויצטרכו לחזור על הפתחים. הרב מבערזאן נסה לשדל אותם בדברים שלא ירצו להתפרנס מעבודת-שבת וכי הקב"ה ימלא את חסרונם ממקום אחר. עד שנענו לו כלם חוץ מאחד שהתעקש. חזרו בהם ואמרו כלם אם האחד אינו מסכים לסגר את מספרתו בשבת הרי יקח את כל לקוחותיהם. הרב נסה לשדל בדברים את האחד הזה, אבל הוא עמד בשלו. אמר לו הרב מבערזאן: ומה אם חס וחלילה תשבר ירך, מה תעשה? הלא תהיה מוכרח לסגר חנותך אף בימות החול. על כן מוטב שתחתם יחד עם כלם שלא לחלל את השבת. האיש לא רצה לשמע לרב ואז כל שאר הספרים אמרו שגם הם לא יחתמו ויצאו. בדרך לא רחוק מביתו נפל אותו הספר על המדרכה ושבר את ידו. ראו זאת שאר הספרים. נפל עליהם פחד, חזרו כלם אל הרב וחתמו שלא יחללו את השבת.⁸

כל ימיו עמד והזהיר את הרבנים שלא ידונו דיני ממונות ביחידות, ובמקומות שאין בית דין של שלשה על הדין לעשות "קבלת קנין" עם הבעל-דין שיקבל עליו את הדין גם אם יהיה בטעות יסודו. כך נהג הוא עצמו כשהיה רב בפוטוק וביזלוביץ שלא היה שם בית דין קבוע. במכתב אחד כותב הרב מברזאן: "המשפט אינו ענין שכל שוטה יתרגל בו בסכלותו ושכל שקרן ישתמש בו בחכמתו, אלא כדי שהשופט יהא דן בו על קו הישר, ותכלית היותר נרצה להמשפט הוא השלום".

לקהלת ברדיטשוב כתב הרב מברזאן בענין משפט שישבו בו שני דיינים "רעדה אחזה את עצמותי על השמועה שבעיר ואם בישראל כמו ברדיטשוב התירו הדיינים לעצמם לדין בשניים, וזה מכאיב עד מאד כי כלל זה בידינו, אם בעניני איסור והיתר רשות ביד המורה להשתמש בעוצם חכמתו לקולא, בענינים שבין אדם לחברו על הדין להחמיר על עצמו מאד שלא יזוז מחומרי הפוסקים. ואיך לא חרד לבם להיות כמתפרצים ולבקש אחר היתרים לדון בשנים, והלא הם יודעים שעל פי הרשב"א שנים שדנו אין דיניהם דין ואין להם תורת בית דין, ושמותר לסרב לפסק היוצא מדין אחד או שנים אלא אם התנו למפרע שהם מקבלים את הדין גם אם יטעו הדיינים יעשו קבלת קנין".

פעם בא לבקרו רב גדול מפולין שרצה להכירו מקרוב. בשיחתו סיפר האורח מפולין על משפט אחד באחת הקהלות הגדולות שהרב דשם הוציא פסק דין מוזר וע"י זה פרצה מחלוקת גדולה בקהלה זו. שאל הרב מברזאן את האורח: "ומה עשיתם אתם?" השיב הרב מפולין: "מה יכולתי

לעשות שב ואל תעשה עדיף, אני מתרחק ממחלוקת ולא איש דברים אנכי". ענה לו הרב מבערזאן בצחוק: "ולא כך נהג משה רבינו, הוא כאשר ראה שני אנשים עברים נצים אמר לרשע "למה תכה רעך". אסור לעמוד מן הצד. חייבים להתערב ולחוות דעת תורה בענין זה".

בבערזאן הוא יסד ישיבה בשם "תושיה". מטרתו היתה ליסד רשת רחבה של ישיבות שזו הראשונה תשמש כהתחלה. ואמנם מישיבה זו יצאו אברכים חריפים ובקיאים במספר ניכר והם תפשו מקום חשוב בעולם הרבנות בגליציה. הרב מבערזאן רצה לשפר ולשכלל את החינוך היסודי שבחדרים והזמין אליו את הפדגוג החרדי ד"ר יוסף זליגר לשם עיבוד תכנית לביצוע הענין, אלא שבגלל התנגדותם של חוגים חרדים שבראשם עמד האדמו"ר ר' ישכר בר מבלו נשתתק ענין זה⁹.

בשנת תרס"ח התקיימה אספת רבנים גדולה בלבוב, בענין הסדר כספי קופת רבי מאיר בעל הנס של כולל גליציה בא"י. אסיפה גדולה זו זכתה לתשומת לב מיוחדת בעתונות היהודית, חששו לחילוקי דעות וניגודים באסיפה, ובקשו לבחור ביושב ראש שיהיה מקובל על דעת כולם, הרב מבערזאן נבחר פה אחד וניהל את האספה ההיא בטוב טעם ודעת. לפני סיום האסיפה ניגש אליו אדמו"ר אחד ואמר לו: "רבי ברכני!" הרב מבערזאן ברכו בברכת הכהנים המסורתית¹⁰.

מ. צינוביץ כותב עליו: בדיני תורה נהג דין פרוטה כדין מאה. היה אישיות מוסרית ומעולם לא ניצל איש.

בן שבעים והוא בעצמו לוקח ספר מהארון מבלי להשתמש באחרים לשם זה, פשטן וענותן בהתנהגותו, ואינו מטיל מרות על אחרים. בכל בקר היה יוצא לפני ביתו ומפזר גרעינים לעופות ולבעלי חיים אחרים¹¹.

דרכו היה אחרי תפלת קבלת שבת לפני מעריב לספר מגאונים וצדיקים. סביב לו עמדו אנשים והקשיבו. פעם נדחקו ילדים צעירים ורצו להתקרב אליו. אחד מן הגדולים הרחיק את הילדים. העיר לו הרב מבערוזאן ואמר: "אדרבא צריכים לקרב את הילדים כדי שישמעו על הדורות הקודמים".

ומענינים הם פסקיו ב"דיני-תורה" שבאו לפניו:

מעשה בפריץ אחד שבקש מהיהודי שלו, שגר בכפרו, להלוות לו סכום גדול של כסף. היהודי ידע כמה צרות צפויות לו אם יצטרך אחר כך להיות נושה לפריץ. הלך אל שכנו היהודי, שגר בכפר סמוך, והציע לו שהוא ילווה לפריץ את סכום הכסף הדרוש. אבל גם היהודי הזה לא רצה להכנס לענין זה, עד שהבטיח לו חברו שהוא יהיה ערב בעד הכסף. הסכים היהודי והלוה לפריץ את הכסף. כשהגיע זמן הפרעון והפריץ לא שלם הלואתו בא היהודי אל חברו הערב לתבוע ממנו. הערב טען, "אני רק ערב ולא ערב קבלן, מתחלה עליך לתבוע מן הפריץ, ואם הוא לא ישלם לך אז תבוא אלי". והמלוה טען: ואני לא כך סברתי גם אני לא רציתי להתעסק עם הפריץ וחשבתי שקבלת עליך להיות ערב קבלן, ואוכל לתבוע ממך ולא אצטרך ללכת אל הפריץ. כיון שלא יכלו להגיע לעמק השווה, החליטו שניהם ללכת אל הרב מבערוזאן לדין תורה. כשהציעו לפניו

את טענותיהם אמר להם: הרי לפניכם גמרא מפורשת במסכת פסחים קי"ח ע"ב, "וימרו על ים בים סוף, מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולין מצד אחד כך מצרים עולין מצד אחר. אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה. אמר לפניו: רבש"ע, כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו? אמר לו אתן לך אחד ומחצה שבהן, אמר לו, רבש"ע! יש עבד שתובע את רבו אמר לו נחל קישון יהא לי ערב, מיד פלט אותן ליבשה ובאו ישראל וראו אותן". והמהרש"א אומר שם על הגמרא נחל קישון יהא ערב "גם שתובעין את הלוח תחלה בסתם ערב, מכל מקום הכא, כיון שאין עבד תובע את רבו נעשה הערב סתם לערב קבלן". ואם כן גם כאן במסיבות המיוחדות עם הפריץ מי שאומר "הנני ערב" סתם, קבל על עצמו להיות ערב קבלן¹².

ושוב מעשה ביהודי עשיר בעל אחוזה בגליציה ששכר פועלים יהודים לעבוד בשדותיו. פעם בא לבקר את הפועלים לראות איך הם עובדים. וראה שלפני עבודתם בבוקר הם מצחצחים את שיניהם במברשות ומשחת שינים כמנהג העשירים והמפונקים בימים ההם. בעל האחוזה קרא בהתרגשות "אין אלו עובדי אדמה, אלא חניכי אוניברסיטה" ופטר אותם מלעבוד אצלו בשדותיו. הפועלים טענו "אנו עובדים כשאר האיכרים ואין לך רשות לפטר אותנו", עד שבאו לדין-תורה אל הרב מבערזאן. אמר הרב מבערזאן בדרך בדיחותא: טענתו של בעל-האחוזה כי אינו רוצה בפועלים איסטניסים יש לה על מה לסמוך. ישנה גמרא

מפורשת (שבת נד) "כיון דעתירי ומפנקי לא עבדי עבודתא", היינו, אם הם עשירים ומפונקים אינם עושים את עבודתם¹³. מענין עד כמה היה מדייק הרב מברזאן בהלכות טרפות עד שרש דבר. לצורך זה היה מחפש בקונקורדאנץ ובמילונים לועזיים (בצרפתית, אנגלית, איטלקית גרמנית ופולנית ורוסית) לדעת את שמות החיות הדורסות וכן הוא כותב: "הנה ראיתי בערוך הנדפס ביוזעפף בשנת תרכ"ט עם העתקות פירוש המלות בלשון אשכנז, ובתיבת חולדה כתב שהוא מארדור וויזל מויל ווארף ובערך נמיה פי' מארדור וגם בתשובות חתם סופר סי' נ"ח הביא בשם לועזים דחלד היינו וויזעל (ואני מצאתי כן בקאנקורדאנציא דחולדה היינו וויזעל וגם מויל ווארף) וכו' ועיינתי בהעתקת מלשון צרפת לאשכנז ופולין והוא אילטיז בלשון אשכנז וטחורש בלשון פולין וכו' ומה שכתב בדין קאנא ראיתי בספרי העתקות כי הנקרא קאנא בלשון פולין ובלשון רוסיא קאניצא הוא נקרא בלשון אשכנז מארדיר וכו' ובלשון צרפת החדשה הוא מארטערע והוא המארדער בלשון אשכנז ובלשון פולין קאנא וכו' והנה בדקתי בספרי העתקות לשונות העמים ומבואר שם דוויזעל היינו לאסיצע ובלשון צרפת בעלעטטע וגם מבואר שם וכו' ודע שיש חיה קטנה דורסת ושמה בלשון אשכנז דאבעל ובלשון פולין סאבאל והוא גם כן מין מארדר ומעורו עושין כובעים יקרים וגם בגדים וכו' ובלשון צרפת מארטערע דיבעלינע וכו' ושם הוויזעל הגדול בלשון רוסיא הארנאסטיי ובלטיין מערמינעא ושם האילטיס בלשון רוסיא לארייך ובלטיין מ־פ־אטאריסש (ויען כי תורה

היא יגעתי בזה לבאר שמותם לזכות את הרבים) ¹⁵.

ובמקום אחר: יען כי תורה היא יגעתי לדעת מי המה המינים הנ"ל ובדקתי בלשון לע"ז שהוא לשון צרפת עוף דורס אויטור ובלשון איטליה אסטור ואולי בימים הראשונים היה נקרא גם בלשון צרפת כי ידוע שנשתנה קצת הלשון ובלשון אשכנז שמו הביוט אוהינער גייער ובלשון פולין יאסטרועמב ונקרא אצלנו יאסטרעב וכן הוא בלשון רוסיא ובלטיין נקרא עלטור פאלומבאריום ¹⁶.

בשנת תרנ"ט פנה הרב חיים יהושע קאסאווסקי במכתב גלוי שנתפרסם ב"אור תורה" חוברת ב' אל הרב מבערזאן שיואיל לפייס את הרב הגאון ר' שמואל סלאנט שבירושלים על אשר יצא נגדו ברבים בחוברת "המאסף" של חודש שבט בגלל שעשה גירסאות בש"ס וכתב שם "שחושש מאד שמא יטעו אחרים לשבש גירסא בטעות". הרב קוסובסקי כותב אליו: "ומה זה יפעם רוחו בקרבה שמא יטעו אחרים לשבש גירסא בטעות אתפלא? כל כך חשש לכבוד התורה ולא חש ולא מידי לכבוד רבינו אביר לומדיה ומי זה ידמה לרבינו ויסמוך על דעתו לשבש גירסא בתלמוד ומי ישוה להגאון אמיתי איש אשר רוח אלקים בו ותורת אמת על לשונו וכו' לא לי להפליג בשבח רבינו שליט"א העובד במשרת הרבנות פעה"ק זה כששים שנה ושמו נודע לתהלה בכל קצוי תבל וכל המהרהר אחריו כמהרהר אחר רבו. אין מן הצורך להורות דרך למעלת כת"ר איך לרצות

פני רבינו וחכמי ירושלים שהגם היום כמתלהמים על דבריו כי מסוגל רבינו במדת הענוה ונוח לרצות".

על הפניה הזאת ענה הרב מבערזאן והמערכת "אור תורה" בחוברת ג' מודיעה: "כבוד ירושלים! שמח נשמח מאוד כי הגאון החריף אבד"ק ברעזאן שיחי' חש לתקן את אשר נכשל ב"המאסף" ויאמר גלוי מה שידענו מכבר כי לא הודיעוהו את מי הם מריבים ועתה כאשר נתודע על מי ירמזו דבריו שדיבר בשגיאה הואיל לשלוח שני מכתבים הבאים כאחד. האחד לידידנו החריף המפורסם הרב ר' חיים יהושע קאסאווסקי נ"י והשני לרב אחד מידידינו ואחד מהם נותנים לפני קוראי "אור תורה" וז"ל המכתב:

...לא ידעתי במה אדמהו אכנהו והנני לתשובת מכתבו כי עד בשחק נאמן כי לא ראיתי מעולם קונטרס "תורה מציון" ולאשר בייתי פתוחה להשיב לכל שואל דבר ה' השבתי גם להשואל הלז לתומי. ולאשר הזכיר כי רב אחד כתב שטעות סופר הוא בש"ס ורמב"ם, חרד לבי פן ינתן חס ושלום על ידי זה יד להמחדשים, ולאשר לא ידעתי מבטן מי יצא הדבר כתבתי מה שכתבתי שם. אבל חלילה לי לנגוע גם בקצה כבוד גאון מהולל בישראל שליט"א וכמוהו ירבו בישראל. ואחרי שכתב רו"מ כי הגאון נ"י אמר "רק לולי יראתי הייתי אומר כן" א"כ אפס מקום למצא ח"ו תלונה. וגם מבלעדי זאת לוא אף קצת שגגה יוצאת מלפני השליט בכ"ז כבודו במקומו מונח וחלילה להרהר אחריו וחייבים לדונו לזכות. אכן לבי בטוח כי כמוני כמוהו ידין אותי לזכות כי באמת לשם שמים נתכוונתי ובטובו יענה סלחתי אבל בגוף הדבר האמת עד לעצמו

כי חלילה לנו לחדש גרסאות שונות לבל ירקדו הצעירים לפשוט ידיהם בגדוד ויהיו נתלין באילן גדול ואקוה כי הגאון המהולל שליט"א יודה כי כנים דברי בזה ואם ירצה רו"מ להדפיס מכתבי זה הרשות בידו להפיס דעת ידיד ישראל וידי"נ הגאון הגדול שליט"א.

בשנת תרס"ב י' באייר בשבת נפטרה אשת נעוריו הרבנית מרת יענטא ובי"א אייר ביום ראשון היתה הקבורה והספיד אותה הרב מבערזאן וביום ל"ג בעומר הציבו מצבה על קברה והרב מבערזאן דרש ואמר: ואחרי כי זוגתי הרבנית ע"ה הרבתה לעסוק בצדקה והכנסת אורחים עד להפליא כאשר ידוע ומפורסם לכל וכן אני מעיד על זוגתי הרבנית תנצב"ה שלא הי' דרכה לקנאות זולת קנאה של מצות ומעשים טובים" ¹⁷.

בשנת תרס"ד, שבע שנים לפני פטירתו הציעו לפניו לבא לאמריקה כדי להקים מחדש את משרת רב הכולל בניו יורק. אבל הוא השיב בסירוב כי היה קרוב לשבעים שנה וקשיש מדי לתפקיד זה. הוא הציע להם שיקבלו אדם צעיר תלמיד חכם מתאים למשרה נכבדה זו ¹⁸.

פרק ז'

הרב מבערזאן כחסיד

בהיותו נצר ממשפחה חסידית נין ונכד של הצדיק ר' יצחק מדרוהוביטש שהיה מפורסם כצדיק בדורו של

17 שו"ת מהרש"ם ח"ב בהקדמה מאת בנו ר' יצחק.

18 אור המזרח תשרי תשכ"ד.

הבעש"ט וצ"ל, היה ר' שלום מרדכי משנות ילדותו המוקדמות מסתופף בחצרות צדיקי הדור כמו: ר' מאיר מפרימישלאן, ר' שלום מבעלז, ר' צבי יהודה מסטרעטין, ר' אברהם מסטרעטין, ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב, ר' דוד משה מצורטקוב, ר' ישראל מהוסאטין, ועוד.

וכך מנעוריו גדל ר' שלום מרדכי והתחנך בסביבה חסידית. אביו שהיה חסיד היה לוקחו עמו מדי נסעו אל אחד מרבותיו. בהיות ר' שלום מרדכי בן שש לקחו אביו אל הצדיק ר' מאיר מפרימישלאן כמובא בפרק ב', ובהיותו בן תשע נסע עם אביו אל הצדיק ר' צבי יהודה מסטרעטין. גם חותנו של ר' שלום מרדכי, ר' אברהם יקיר מבילקאמין, היה מחסידי סטרעטין. אחרי שירד מעל שלחן חותנו וחזר לעיר מולדתו זלוטשוב היה ר' שלום מרדכי מתפלל בבית החסידים של בעלז ונעשה מחסידי בעלז והיה מוקיר מאד ומעריץ את הרבי מבעלז, וכך הוא כותב: "ועתה בא לידי העתק תשובה בכת"י ממורי ורבי הגאון הקדוש מוהר"ש וצ"ל אבד"ק בעלז וכו' ומרוב חיבת הקודש אעתיקה"¹. או בתשובה אחרת: "ודבר זה לא ממני יצא אלא ממורי ורבי הגאון הקדוש מוהר"ש אבד"ק בעלז וצ"ל"². וכל מה שראה אצל רבו מבעלז או שמע היה בעיניו בבחינת הוראת דין שאין להרהר אחריו. וכך הוא כותב: "ושמעתי שהגאון הצדיק אבד"ק בעלז וצ"ל משך בעצמו זייגר (שעון) גדול שלו המשמיע קול בליל ב' של ראש השנה"³. ומביא עובדה מן הצדיק מבעלז באחת מתשובותיו: "ועובדא ידענא

1 "דעת תורה טרפות לט, ט. 2 שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קלו.

3 דעת תורה אי"ח שבת סי' שלח.

ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך

בעיר מולדתי בזלאטשוב שהיה חולה מסוכן ובאותו זמן היה מורי ורבי הגאון הקדוש מוהר"ש אבד"ק בעלז זצ"ל משובתי שבת בבראד והתיר דיין אחד לכתוב ע"י עכו"ם בשבת קודש שם החולה ואמו ושלח לבראד והרעיש הגאון מה"ר שלמה קלוגר ז"ל ופסל את הדיין מלהורות עוד וכבוד מורי ורבי הגאון הקדוש הנ"ל נתרעם גם כן על הכותב ואמר "עכשיו אני מחויב להתאמץ שישגי החולה רפואה שלא יוגרם על ידי חילול שבת קודש. וכן היה שנתרפא"⁴. ושוב הוא כותב: "כבר נתבארו דינים אלו בחיבורי דעת תורה סי' ל"ח ס"ק י"ח ושם הבאתי המקובל בידי ממו"ר הגאון הקדוש מהר"ש זצ"ל אבד"ק בעלז"⁵. אולם לא רק את רבו מבעלז הוא מצטט בתשובותיו אלא גם עובדות מגדולי החסידות של הדורות הקודמים. וכך הוא כותב: "כתב לי רב אחד ששמע בבירור בשם הגאון הצדיק ר' שמואל מקאמינקא תלמיד הבעש"ט ז"ל דכמו שמוחו של תינוק רופף כן הוא גם בעוף ועד י"ב חודש הוא פתוח והורה כן למעשה וזהו כמו שכתבתי בקונטרס אחרון אות ה'"⁶. ובמקום אחר: "ויאמרו כל תהלים בלי הפסק כלל וכו' כי כן מקובל מרבינו הבעש"ט כמו שכתוב בספר עטרת צבי שלזה רמז מה שכתוב "מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו"⁷. וכן בענין מיעוד הסרכא הוא כותב: "והורה הגאון הקדוש אבד"ק ברדיטשוב זצ"ל להתיר לתלות הבצבוצ' במשמוש יד הטבח"⁸. ושוב במקום

4 שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רכה. 5 שם ח"ו יו"ד סי' ע.

6 שם ח"ב בסוף הערות ותקונים. 7 שם, ח"ב סי' רסד.

8 דעת תורה טרפות לט, סח.

אחר הוא כותב: "ואני מצאתי בין כתבי הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות כתב אחד בתקנה גדולה שעשו גדולי הדור וחתומים עליה הגאון בעל ישועות יעקב ובעל תשובת גא"י ובעל בית אפרים ובעל משנת חכמים והגאון ר' יוזפא מזאלקיווא והגאון הצדיק אבד"ק אפטא והרב הצדיק מו"ה ר' צבי מזדיטשוב והגאון הצדיק אבד"ק בעלזא ועוד כמה וכמה גאונים וצדיקים, שלא יעמוד בעל השור או קרוביו בשעת בדיקת הריאה ולא יועיל שום התנצלות" ⁹.

וכן בענין שעור הכוס של קדוש היום בשבת כותב הרב מבערזאן: "אבל העיד לפני ת"ח זקן שהיה בעצמו במעמד בפני הגאון הקדוש אבד"ק ראפשיץ זצ"ל שצוה לתלמידיו לקדש ביום על יין שרף על צלוחית קטנה כדרך שתייתו ואין צריך שיעור כוס והגם שהיה לפניו יין על השלחן אמר שמכבדהו ביין שרף כדי להורות הלכה לתלמידים וכן הועד לפני בשם הגאון החסיד אבד"ק קמינקא זצ"ל שנהג כן תמיד וכו' וכן הועד לפני בשם הרבי הקדוש מלובלין זצ"ל וכדאי הם לסמוך עליהם בקידוש היום" ¹⁰.

האם מותר בשעת נטילת צפרנים לענות אמן? משיב הרב מבערזאן: "ושמעתי מהגאון אבד"ק זלאטשוב בעל שו"ת מהר"י אשכנזי ז"ל שראה בעיניו מבעל "השיב משה" (הוא הצדיק ר' משה טייטלבוים מאוהעל בעל "ישמח משה" על התורה ושו"ת "השיב משה") שהיה נושא ונותן בדברי תורה בעודו נוטל צפרניו ואף שהיה שומע מפיו שצוה לו לומר השיטה לפניו בשעת נטילת צפרניו הרי שומע כעונה" ¹¹.
וכן בדג הנקרא "תשיתשאהע" אם מותר לאכלו או לא.

כותב הרב מבערזאן: "והוגד לי שלא נהגו פה לאכלו מאז היה פה לרב הגאון הקדוש מו"ה ר' אברהם זצ"ל אבד"ק בוטשאטץ"¹¹ אולם הוא לא סמך על השמועה בלבד, עד שהשיג את ספרו של הגאון הנ"ל לכמה ימים לעיון וכותב: "באו לידי כתבי הגאון הצדיק אבד"ק בוטשאטץ (בעל המחבר "דעת קדושים") על כמה ימים וראיתי שחקר בדבר זה"¹².

אחרי החלום שחלם בשנת תרכ"ב המובא לעיל בפרק ג' נעשה לחסידו של הצדיק ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב. ובענין שמו של החתן שהוא כשם חותנו שנזכר בצואת ר' יהודה החסיד להקפיד על זה, כותב הרב מבערזאן: "וזה כמה שנים שמעתי מהרב הגדול הצדיק מו"ה יצחק אייזיק מזדיטשוב ששמע מפי דודו הרב הגדול הקדוש מו"ה צבי הירש מזדיטשוב זצ"ל שאמר דבכהאי גוונא ליכא קפידא כלל כיון דאחד מהם נקרא בב' שמות"¹³.

כשנתקבל לרב בפוטוק בשנת תרכ"ו שהיתה נחלתו של הצדיק ר' דוד משה מטשורטקוב התקרב אליו כמובא לעיל בפרק ד', והיה נוסע אליו. ובתשובה אחת הוא מזכיר את הצדיק מרוזין: "והרבי הקדוש מרוזין ז"ל הסכים לעשות כן למעשה"¹⁴.

גם גדולי החסידות שבזמנו כמו הצדיק ר' יהושע מבלז (נפטר בשנת תרנ"ד), והצדיק ר' יחזקאל משינאוה (נפטר בשנת תרנ"ט) מובאים בתשובותיו להלכה למעשה.

11 א שם, ח"ד, סי' צד. 12 שם ח"ו או"ח סי' מה.

13 שם ח"ה סי' כח. 14 השמטות לשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קמא.

כמו בשאלה: כשרואים הקשת בלילה, האם חייבים לברך ברכת הקשת? כותב הרב מברזאן: "וכן שמעתי שהגאון הקדוש ר' יהושע אבד"ק בעלז' זצ"ל בירך על הקשת בלילה"¹⁵. וכן בשאלה אם מותר לישא אלמנה שנתאלמנה פעמיים, מחשש סכנה כותב הרב מברזאן: "העיד לפני אחד ששמע מהגאון הצדיק אבד"ק שינאווא ז"ל שקבלה בידו מגדולים להתיר אחר י"ב חודש"¹⁶.

ובהלכות טריפות הוא כותב "שבהיות הרב הגאון הצדיק מו"ה צבי אלימלך זצ"ל מדינוב רב במונקאטש היה שכיח מאד דבר זה וכו' והרב ר' צבי אלימלך לא רצה להחמיר כנגדם וכו' ששמע מהרב הצדיק ר' יצחק אייזיק מקמארנא ז"ל גם כן להקל בזה"¹⁷.

ובמקום אחר כותב הרב מברזאן: "והרב הגאון הצדיק ר' אייזיק מקמארנא ז"ל פסק כן להלכה למעשה בכל עת מצוא באמרו שהוראות האדמו"ר ממעזריטש זי"ע מכריע אצלינו. ולא רציתי לכתבו בחיבורי לבל ינתן יד וכו' אבל עכ"פ מאז נגמר בדעתי שהגם שאי אפשר להורות כן מכל מקום חזו לאצטרופי"¹⁸.

ואף שהיה חסיד והתחשב עם דעתם ומנהגיהם של צדיקים אבל בעניני הלכה לא נשא פנים גם לצדיקים. כך אנו מוצאים אצלו: "היות שנהגו שם כמה אנשים ע"פ הנהגת אחד המכונה בשם הצדיק שישב שם איזה זמן לברך כל ז' ימים פסח על אכילת מצה וכו' ולכן צדיק וחסידי

16 שם ח"ב סי' קמא.

15 שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קכד.

17 דעת תורה טרפות לט, ק"ה.

18 שו"ת מהרש"ם ח"ב בסוף הערות ותקונים נז, קיז.

אין רוח חכמים נוחה מהם ויש לבטל המנהג" ¹⁹.

אחרי פטירת רבו ר' יצחק אייזיק מזדיטשוב בשנת תרל"ג התחיל לנסוע להצדיק ר' דוד משה מטשורטקוב ואחר פטירתו בשנת תרס"ד נסע להצדיק ר' ישראל פרידמן מהוסאטין ²⁰.

מלבד ספריו ההלכתיים שבהם מצטט בכל פעם עובדות מצדיקים ועל פיהן הוא פוסק להלכה, חיבר ספר "תכלת מרדכי" על התורה ספר חסידי מובהק שנתקבל בכל תפוצות ישראל. נדפס לאחר פטירתו בשנת תרע"ג ע"י בנו ר' יצחק הכהן אבד"ק קאצעמור ²¹.

מענין הוא ספרו "תכלת מרדכי" על התורה שבכל סדרה וסדרה, יחד עם רעיונות מן ה"מורה נבוכים" וה"עקידה" הוא מרבה להביא רעיונות של גדולי החסידות מדורות שקדמו וגם רעיונותיו הוא.

מספרים: פעם אחת שבת הרב מבערזאן בטשורטקוב וכשישב ליד שולחנו של הצדיק ר' דוד משה בדוחק גדול מפני החסידים שעמדו סמוך אליו ולחצו עליו מכל צד ונשענו עליו, גער אחד מן החסידים בחבריו: "הלא אתם דוחקים את הרב מבערזאן?" שמע הצדיק ר' דוד משה ואמר בבת צחוק על שפתיו: "כדאי הרב מבערזאן לסמוך עליו בשעת הדחק".

19 שם, ח"א, סי' רט.

20 נפטר בא"י בשנת תש"ט בהיותו למעלה מתשעים.

21 נדפס מחדש בא"י תשכ"ד בהוצ' פרדס בהשתדלות ר' אליעזר לביא נ"י בעמ"ח "אוצר מאמרים על התורה שבתות ומועדים" ומנהל המדרשה לחסידות במוסד הרב קוק בירושלים.

הוא היה מקובל על כל אדמו"רי גליציה ובאספה הגדולה שהיתה בשנת תרס"ה בענין קופת רבי מאיר בעל הנס בעיירה הקטנה סאדאווע-ווישניע שבגאליציה השתדלו כל הצדיקים לשמש את הרב מברזאן בשעת הסעודה. האדמו"ר מטששענוב הביא לו מים ליטול ידיו, הצדיק מדולינה הביא לו אלונטית לנגב ידיו, אחד האדמו"רים החזיק לו את הספל אשר ממנו רחץ את ידיו. בתחלה התנגד הרב מברזאן לכבוד הזה שחלקו לו אבל כשאמרו לו שכל ימיהם השתוקקו לשמש תלמיד חכם אמיתי ועכשיו שבאה המצוה לידם אינם רוצים להחמיצה — הסכים להם. הוא היה מתנהג בחסידות כל ימי חדש אלול: היה יושב בבית המדרש מוכתר בטלית ותפילין ועוסק בקבלה ובכתבי האר"י.

פרק ח'

הפוסק של הדור

בין המון השאלות שבכרכי שו"ת מהרש"ם אנו מוצאים שאלות שרוח הזמן החדש גרמן ומענין כיצד הרב מברזאן פותר אותן.

מעשה באשה אחת מהונגריה שנדבה מכסה של משי לבית הכנסת שיהא מונח על עמוד הש"ץ לתפלה וכתבה בהונגרית בשולי המכסה שמה באותיות לועזית, ושאלו את הרב מברזאן אם כשרה היא. והנה מה שהוא כותב: "ושינתה את שמה והציגה אותו בכינוי כפי שקורין הגוים כנהוג בזמן הזה וכו' הרי יש בזה פוקה ומכשול להיות בכלל מעכבי הגאולה, שהרי חז"ל מנו זאת בין זכיות ישראל

במצרים שנגאלו בשביל שלא שינו את שמם והיא שעמדה לאבותינו". והוא פוסק: "לארוג עוד יריעה קטנה ככף איש משובצת בתפירות אותיות של שמה בלשון הקודש ולתפרו מסביב על המקום של שמה בלשון הונגרית באופן שיהי חופה תמיד ובוזה יהיה לכסות עינים גם נגד שרי המדינה אם יודע להם לבל יקצפו עלינו, כי הלא נודע גם להם אשר לשון הקודש היא החביבה לנו והיא עולה על כולנה וכו' ולמען ידעו הרואים כי תועבה הם לנו לשונות אחרים במקום קדשינו וכו' ולגדור גדר להלאה בל יוסיפו בני עולה לעשות כהנה וכהנה וכרם שנפרצה בזמנינו אומרים לה גדור, ולמען דעת כל עמי הארץ הוד והדר כתבי לשונות העבריות כי חיות הנה ולהם משפט הבכורה להיות ראשים וראשונים לכל דבר שבקדושה"¹.

והנה מעשה בשוחט אחד שהיה חזן-ש"ץ בקאהר-שוהל משך זמן המסופר בשו"ת מהר"ם שיק סי' י"ט ואח"כ חזר בתשובה ורוצה להמשיך להיות שו"ב כותב המהר"ם שיק שם על הקאהר-שוהל "שכל מנהגם ע"י חקות עכו"ם" והשוחט הזה אף שנכנס לשם רק מפני דוחק פרנסה דמי לכהנים ששמשו בבית חוניו דלא ישמשו במקדש (מנחות ק"ט ע"א) ואדם צריך לבזוז כל ממונו שלא יעשה ככה ואפילו שנאמר שהיה אונס — מאוס לגביה". ומביא ראיה מדברי רש"י (ע"ז נ"ד ע"א ד"ה אי נימא מכהנים) "שאנסום מלכי ישראל להעשות כומרים לע"ז וכתוב ולא יגשו אלי לכהן לי (יחזקאל מד) ובכל זאת אע"פ שאנסום אומרת הגמרא שקנסו אותם, ומביא תשובה אחרת במי שנכנס לבית הכנסת כזה אם

מותר לו להיות שוחט אח"כ. שאף שאסור להכנס מכל מקום לא משמע לאינשי איסורא ומותר להיות שו"ב. והרב מביא את הגמרא בשבת קט"ז ע"א גבי צדוקים ומינים "שאפילו אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו, נכנס לבית ע"א ואין נכנס לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין" ולהכנס לבית הכנסת של הקראים או של המתחדשים הנקרא רעפארם בודאי כן הוא שאסור ורבים נכשלים בזה והשם הטוב יכפר" ².

בשנת תרנ"ו שואל הרב מנחם מענדיל דמשק מקראקא את הרב מבערזאן: "כמה מקרים באנשים רמי המעלה אשר בכדי להפטר מצער ויסורים ועוני ובזיון איבדו את עצמם לדעת, ר"ל אם דינם לכל דבר כמתו על מיטתם ואין מונעים מהם כל דבר?" והרב מבערזאן משיב ומביא את שו"ת "בית אפרים" ובתוכם דברי הרמב"ן שסובר כש"ך (יו"ד סי' שמ"ה ס"ק ו) שמבאר את הדין שם סעיף ג' "המאבד עצמו לדעת והוא אנוס כשואל המלך אין מונעין ממנו כל דבר". ומבאר הש"ך "כשואל המלך שהרג את עצמו לפי שראה שהפלשתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו". והרמב"ן מבאר "ששואל ידע מפי הנביא שיהרגוהו", ו"בית אפרים" מסיק להלכה שאם עשה כן מפני יסורים וכדומה איננו בכלל מאבד עצמו לדעת. וכן מצטט הרב מבערזאן את שו"ת "פרשת מרדכי" שאומר: "אע"פ שאסור ע"פ הדין מכל מקום זה נחשב כאומר מותר דלאו כולי עלמא דינא גמירי ושוגג הוא". וגומר שאין דינו כמאבד את עצמו לדעת.

מענינת התשובה שכתב הרב מבערזאן בענין נאמנות

הרופאים בקביעת המחלה. כיסוד לדבריו הוא מביא את הגמרא נדה כ"ב ע"ב "א"ר אלעזר ב"ר צדוק שני מעשים העלה אבא מטבעין ליבנה מעשה באשה שהיתה מפלת כמין קליפות אדומות ובאו ושאלו את אבא ואבא שאל לחכמים וחכמים שאלו לרופאים ואמרו להם אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין קליפות, תטיל למים אם נמוחו טמאה. ושוב מעשה באשה שהיתה מפלת כמין שערות אדומות ובאה ושאלה את אבא ואבא שאל לחכמים וחכמים לרופאים ואמרו להם שומא יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין שערות אדומות, תטיל למים אם נמוחו טמאה. אמר ריש לקיש בפושרין". בביאור הגמרא ישנן כמה שיטות. החתם סופר בתשובותיו סי' קנ"ה וסי' קע"ה מבאר שהרופאים אמרו רק השערה מאין באות הקליפות ושערות אדומות וחכמינו ז"ל לא סמכו עליהם ובחנו את דברי הרופאים ע"י זה שאמרו "תטיל למים אם נמוחו טמאה". שיטה אחרת היא של ה"כנסת יחזקאל" סי' ל"ב שסובר כי המלים "תטיל למים אם נמוחו טמאה" הם דברי הרופאים שהיו מסופקים בדבר*, אבל במקום שאין הרופאים מסופקים אלא קובעים בודאות סומכים עליהם. וכן שיטת מהרי"ק שרש קנ"ח שסומכים על הרופאים, ומביא ראיה מלשון הגמרא בנדה

* עיין בתוספות הרא"ש נדה כאן : אמרו אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה כו' לא שהיה ברור לרופאים שהיה לה מכה בתוך מעיה, דא"כ אפילו אם נמוחו טהורה כדאמרינן לעיל, הרואה דם מחמת מכה אפילו בתוך ימי נדתה טהורה. אלא אמרו הרופאים אולי אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה ויבדק הדבר ע"י הטלת המים אם נימוחו — דם נדה הוא ולא בא מחמת מכה".

"שאלו לרופאים" משמע שסומכים עליהם וגם מצינו לענין אכילת חולה ביום כפורים ששומעים לרופא, אפילו חולה אומר איני צריך והרופא אומר צריך, מאכילים אותו. שיטה מיוחדת יש לו לבעל "דמשק אליעזר" שמביא ראיה מן הגמרא חולין ע"ז ע"א "דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים" מזה ראיה מוכיח הנ"ל שבכל דבר התלוי באיסור והיתר אע"פ שהיא מהלכות הרופאים אין סומכים עליהם לבד, עד שישאל לחכמי תורה. ושיטה אחרת יש לו להגאון ר' חיים מוולוז'ין ולתלמידו הגאון ר' יעקב מקרלין בעל "משכנות יעקב". ר' חיים מבאר את הגמרא בנדה הנ"ל "ששאלו לרופאים" ומה שאמרו הרופאים "אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין קליפות" סומכים עליהם ומאמינים להם, והמלים "תטיל למים אם נמוחו טמאה" נכנסו בטעות ע"י המדפיס אחרי שתי המעשיות של הגמרא, ובאמת מלים אלו הן לשון המשנה בראש פרק המפלת "אם נמוחו טמאה ואם לאו טהורה" וריש לקיש מפרש משנה זו "ובפושרין". אבל אם שואלים לרופאים והם קובעים סומכים עליהם ואין צריכים להטיל במים, ור' חיים מוולוז'ין מביא ראיה לדבריו מתוספתא נדה פ"ד ומירושלמי נדה פ"ג ה"ג ששתי מעשיות אלו נזכרות בלי התוספת "תטיל למים אם נמוחו טמאה"³.

3 שו"ת מהרש"ם ח"א סי' יג ועיין בכת"י מינכן כאן הגירסא, שממנה מפלת כעין קליפות תטיל למים ונימוחו" וטהורה היא כי מאמינים לרופאים, ואח"כ הגירסא "שממנה מפלת כמין שערות אדומות תטיל למים אם נמוחו טמאה" וכאן אפשר לפרש שאלו הן דברי המשנה "תטיל למים אם נמוחו טמאה".

אולם לא בכל מקרה ומקרה סמך על דעת הרופאים כפי שרואים מתשובותיו: "הנה בכל המקומות הרופאים הם קלי הדעת" ⁴ — כותב הוא. ובתשובה אחרת "ובפרט שלא הובחן גם דבר זה ע"י ישראל אלא ע"י הרופאים ומי יודע" ⁵. ושוב בתשובה אחרת: "וזאת אודיעהו ששאלתי היום להאפטעקיר דפה ואמר לי כי אמנם נמצאים חכמים בכל מקום, בכל זה לידע המבחן אם השמן כולו של שומן בשר או של מיני פרחי אילנות וכן אם אין בו תערובת שומן לא כל חעמיקער יוכל להעיד על זה עדות נאמנה לסמוך עליה, זולת שפעציעללער כעמיקער "פיר נעהרונגסמיטטעל אונטער-זוכונג" וזה לא נמצא בגאליציא וגם בלבוב רק בויען וכדומה. לכן ידע כת"ר את אשר לפניו לעשות" ⁶. את שני הרופאים הידועים בבערזאן ד"ר פאלק וד"ר שטצל היה מזמין לביתו כדי לברר אתם בשאלות הנוגעות לרפואה והיה שואל אותם אם הדבר נוגע לסכנת נפשות או לספק סכנת נפשות ⁶א.

מי שמעיין בתשובותיו רואה שכל ההיתרים שלו בנויים על יסודות מוצקים בתורה שבעל פה. על ידי בקיאותו הגדולה והנפלאה שאין כדוגמתה בספרי גדולי דורות האחרונים, היה יכול לפסוק ולהורות בענינים מסובכים שאחרים לא ידעו למצא להן מקורות מאחר שלא נמצאו במפורש בשלחן ערוך ומפרשיו, וכך כותב הוא עצמו בספרו: "וכשיעיין בכל המקורות ימצא דברים נפלאים שנעלמו

4 שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ד. 5 שם ח"ג סי' ט"ז.

6 שם סי' רט"ו. 6א בלוח: הפוסק האחרון.

מהאחרונים בענין זה במחילת כבוד תורתם הקדושה" ⁷.
ובתשובה אחרת הוא כותב "והנה בנידון זה כבר הארכתי
בתשובה והבאתי דברי האור זרוע בשו"ת סי' תשמ"ה דמפורש
דאין צריך בית דין ולשון של הרא"מ בתשובה הוא
לשון האור זרוע בעצמו ואי הוה ידע ה"נודע ביהודה" מזה.
הוי הדר דכל חילו של "הנודע ביהודה" הוא רק לשיטת
האור זרוע ובאור זרוע בעצמו מפורש להיפוך" ⁸.

הוא היה מחונן בזכרון נפלא וידע תמיד למצא סמוכין לכל
ענין ושאלה שבאו לידו. לדוגמא נביא כמה מתשובותיו
כיצד הוא מוצא סמוכין לפסקיו בשאלות שונות.

לשאלה ששלח אליו האדמו"ר ר' יוסף מאיר ווייס
מספינקא בהונגריה בדבר מעות שנדר להלביש צרומים אם
מותר לקנות מהם תפילין בשביל עניים, מאחר שבתקוני
זהר יש "היא שמלתו לעורו דא משכא דתפילין", משיב
הרב מבערוזאן שאסור לקנות תפילין מכסף זה מפני שבשו"ת
הרשב"א ח"ב סי' קפ"ג נמצא "אין תפילין וציץ בכלל, שאין
לשון בני אדם לכללם בלשון מלבושים ולא בכלל בגדים" ⁹.
מאלפת היא גם תשובתו על שאלה בדבר בחור אחד
שהלך עם בחורה זמן רב וכתבו תנאים ולפני החתונה
חזר בו החתן בטענו שנודע לו עכשיו שהכלה חיגרת ברגלה
האחת ושתקנו לה רגל של עץ. ועוד טוען החתן שיש לכלה
מצח צר וגם זה נודע לו רק עכשיו כי תמיד ראה אותה
בכובע ורדיד על ראשה שכסה על מצחה ולכן לא הכיר.
והכלה טוענת לעומתו שאת כל זה ידע בודאי קודם התנאים.

7 שם ח"א סי' קנ"ו. 8 שם ח"ג סי' מ"ו.

9 שם ח"א סי' קמ"ח.

כי טייל עמה פעמים רבות. ועל זה משיב הרב מבערזאן:
אפשר לקבל את טענתו של החתן שלא הבחין ברגל העץ
אצל הכלה אף על פי שהלך עמה פעמים רבות, ומביא
ראיה מתוספות תענית ד' ע"א על מאמר חז"ל "שלשה
שאלו שלא כהוגן ואחד מהם הוא אליעזר עבד אברהם
דכתיב והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' יכול אפילו
חיגרת אפילו סומא" ועל זה מקשים בעלי התוספות: "ואם
תאמר היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן והא לא אמר
אלא „אשר אומר אליה הטי נא כדך" ואם יראה שהיא
חיגרת או סומא לא יאמר לה, ויש לאמר דהכי פירושא
יכול אפילו חיגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא לא
יהא רואה" ובכן מכאן הראיה שהחתן דנן יכול היה שלא
לראות כי הכלה היא חיגרת ויש לה רגל של עץ. ועל
טענתו של החתן שיש לכלה מצח צר הוא מביא ראיה מתוס'
סוכה ה' ע"א ד"ה ואל יוכיח: "שסתם מצח של אדם
הוא רחב ב' אצבעות" וכיון שהכלה יש לה מצח רחב
שתי אצבעות אין טענתו של החתן טענה כיון שאין זה מום¹⁰.
וכן בדבר השאלה באחד שהיו לו בנות ומתה אשתו
ונשא אחרת ונולדה לו ממנה בת ומת האיש. עמדה האשה
לשדך את בתה, אבל הבת הבכירה מעכבת בטענה: "לא
יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה". והשואל
מביע את דעתו שהאיסור לתת את הצעירה לפני הבכירה
חל רק על האב ומכיון שבמקרה זה האב איננו בחיים
על כן אין בזה איסור להשיא את הצעירה לפני הבכירה.
ועל כך משיב הרב מבערזאן שהאיסור חל גם אם האב

איננו בחיים ומביא ראיה מן הרשב"ם מסכת בבא בתרא ק"ב ע"א ד"ה להלן: "כשנישאו בנות צלפחד מנאן הכתוב דרך גדולתן דכתיב ותהיינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד לבני דודיהן לנשים ומסתבר דכך נולדו כדכתיב לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה גם אם מת האב¹¹.

רק גאון ובקי נפלא כמוהו יכול היה למצא לו סמוכין בשאלות הנ"ל שאין דין מפורש לגביהן בשלחן ערוך. מאלפת וגם אקטואלית היא תשובתו על השאלה: "אם מותר להשכיר בית ליהודי ספר שמגלח ביום שבת קודש בפרהסיא אם עובר משום מסייע לדבר עבירה? ועל שאלה זו הוא משיב: "הנה עד שהוא שואל להשכיר לספר הרי בכל השכרת בית ליהודים מחללי שבת קודש בבישול ואפיה ורחיצת הרצפה וכד' יהיה איסור בזה ופוק חזי מה עמא דבר". ומביא ראיות מן האחרונים להיתר שאין זה בכלל מסייע לדבר עבירה¹².

פעמים הוא מהסס בלבם ואינו מחליט לא לאיסור ולא להיתר כמו בשאלת החשמל בשבת אם הדלקתו הוא איסור דאורייתא או דרבנן והוא כותב: "ולא אכחד כי אני חוכך בלבי אם ההבערה וכבוי של העלעקטריציטעט יש בו מלאכה דאורייתא כיון שלא היה כמוהו במשכן וכו' ויהי מה כי אמנם לא אוכל להחליט אבל אני חוכך מאד בזה"¹³.

ומענינת תשובתו לאחד ששאל אותו מדוע השמיטו הפוסקים את הדין "תלמיד חכם צריך שילמוד ג' דברים כתב שחיטה

ומילה, (חולין ט, ע"א). והרב עונה לו שבפירוש המשנה להרמב"ם גיטין פ"ו ע"ב "אף אנו מקובלין שאפי' אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו" אומר הרמב"ם "אינו מן הנמנע שבית דין הגדול לא יהיו בקיאין בכתיבה לפי שהתנאי בבית דין שיהיו חכמים לא שיהיו סופרים". והרב מבערזאן מוסיף ואומר: "ומוכיח כן מן המשנה שם וכו' ובעל כרחך דהיינו רק מדת חסידות לבד ולכן לא כתבוהו הפוסקים"¹⁴.

פעמים רבות מבאר הרב מבערזאן בתשובותיו באופן נפלא בדרך אגב את הגמרא הקשה כמו במנחות דף ע' ע"א "אמרו ליה רבנן לאביי אם כן מצינו תרומה במחובר לקרקע ותנן לא מצינו תרומה במחובר לקרקע" ובעל מסורת הש"ס שם כותב "לקוצר דעתי לא ידעתי לציין מקומו במשנה או בברייתא שיהא מפורש דבר זה". והרב מבערזאן אומר שכן נמצא משנה מפורשת בבכורים פ"ב מ"ד "ויש בבכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר שהבכורים נקנין במחובר לקרקע". ומה שהגמרא אומרת במנחות "ותנן לא מצינו תרומה במחובר לקרקע" לשון זה ממש אין במשנה אבל הכונה הוא כך¹⁵.

על השאלה אם יש כח ביד הרב לפסול קידושין שסידר איזה מסדר בהשגת גבול של שכר הרח"ש השייך להרב ואף שהרב התרה בו לא שמע לו, משיב הרב מבערזאן: "הנה המסדר הזה לא טוב עשה בעמיו כי דבר זה שייך להרב כו' אבל מכל מקום אין הקידושין מתבטלין שהרי כל הברכות אינן מעכבות ובפרט דהחתן בעצמו יכול לברכם.

ומביא ראיה ממהר"ם שיף על הגמרא בגיטין (נז.) "מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין עובדי כוכבים והשיאום זה לזה. אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך ולא נגע בה עד יום מותו". מפרש מהר"ם שיף שם "אבל משום כלה בלא ברכה אין לאסרה, היה יכול בעצמו לברך" ¹⁶.

מנעוריו עסק ר' שלום מרדכי בעיקר בהלכה למעשה ולא בפלפולא ועוד הרבה שנים לפני שנעשה לרב בפוטוק נתן ר' שלום מרדכי את דעתו על שאלות הלכה למעשה שהתעוררו במקומות מגוריו כגון בעיר מולדתו זלוטשוב כמו שרואים בתשובות שכתב אליו הגאון ר' יואל אשכנזי אב"ד זלוטשוב. בתשובה אחת הוא משיב בענין בנין שהוקם בעירו ומצאו בשעת חפירת הבנין עצמות של מתים והבונים הם כהנים ¹⁶א. בתשובת אחרת משיב בענין סוחר של זפת שנחוצ לו להחזיק בחנות שלו גם שומן חזיר כדי למכרו לגוים הקונים אצלו ¹⁶ב.

אינו נרתע מלהשיג על דעתו של הגאון ר' שלמה קלוגר בענין הלכה למעשה וכותב אליו: "ואם כי אין דרכי להשיג על דרך פלפול שאינו נוגע למעשה מרוב טרדות" ¹⁷. וכן בתשובה אחרת: "וכל דבריו במחילת כבודו לא נראו בעיני ואין עת להאריך בדברי פלפול שאין נ"מ למעשה" ¹⁸.

במקום אחר הוא מסביר על מי מן האחרונים הוא סומך בתשובותיו: "וידע רז"מ כי במקומות רבים סמכתי על

16 א שו"ת מהר"י אשכנזי סי' לח.

16 שם ח"א סי' קס.

17 שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' כו.

16 שם סי' לט.

18 שם ח"ג סי' נח.

הדמשק אליעזר כעל עמוד ברזל יותר מעל שאר האחרונים כמ"ש בדעת תורה סי' ל"ה סקל"א מהסכמת כל הגדולים שנדפסו שם שהעידו עליו שהיה כאחד מן הראשונים ויותר ממה שכתבתי בדע"ת¹⁹ שם העידו עליו בהסכמותיהם הגאון ר' העשיל והתוי"ט ושאר גאונים בדברים מבהילים על גדלו וגם היה איש קדוש כמבואר בהקדמה שם במחזה הנוראה שהראו לו מן השמים ורבים אשר לא ידעו טעמי ונימוקי יתפלאו עלי בזה והשי"ת הוא היודע. ות"ל שבא הספר לידי בהתחלת סידור חיבורי מעיר רחוקה וממש ביום שגמרתי באו לקבלו בחזרה בהשגחה נפלאה כמ"ש התוי"ט בהקדמתו על טהרות בכת"י ממהר"ם "וראיתי כי הוא מן השמים"²⁰.

שלא כשאר הפוסקים בדורו השתמש הרב מבערזאן לצורך תשובותיו בכל ספר מהראשונים שנדפס בימיו בפעם הראשונה וסומך עליהם את פסקיו. כמו שו"ת מהר"ח אור זרוע שנדפס בפעם הראשונה בשנת תר"כ והרב מבערזאן מרבה להשתמש בו: "ואני מצאתי בשו"ת מהר"ח אור זרוע סי' קי"ז²¹. וכן "ועיין בתשובה מהר"ח אור זרוע"²². "והבאתי מתשו" מהר"ח אור זרוע סי' ע"ו²³, ועוד מקומות.

בשנת תרכ"ב נדפס בפעם הראשונה ספר "אור זרוע" מרבינו יצחק בר' משה מווינא מכת"י הנמצא באמשטרדם אצל הנגיד ר' עקיבא לעהרן. והרב מבערזאן מצטט אותו

19 דעת תורה.

20 שו"ת מהרש"ם ח"ב הערות ותקונים ל"גלוי דעת" ס"ק כז.

21 שם ח"א סי' סח. 22 שם, שם, סי' קסז.

23 שם ח"ב סי' לו.

פעמים רבות בספריו ובתשובותיו. כמו: "ואני מצאתי באור זרוע הלכות טרפות סי' תל"ד"²⁴. וכן "וגם באור זרוע הלכות ערב שבת סוף כ"ג וכו' ועיין באור זרוע הלכות בית הכנסת"²⁵. ובתשובה אחרת "וכן הוא באור זרוע הלכות חליצה סי' תר"סט אות ט"²⁶. ובתשובה אחת מצטט הרב מבערזאן את דברי האור זרוע ובסוף הוא כותב: "ומי יגלה עפר מעיני הגאונים מליסא ורע"א ולנוכח יביטו שכדבריהם מפורש באור זרוע בשם רבותיו"²⁷, ועוד מקומות. בשנת תרכ"ח נדפס בפעם הראשונה האשכול מתוך כת"י והרב מבערזאן מרבה להשתמש בו וכותב: "ואני מצאתי בספר האשכול פ' אותו ואת בנו סוף סי' ל"ז"²⁸ או במקום אחר "ואני מצאתי בספר האשכול הלכות הערובות סי' ל"ג"²⁹. ובמקום אחר כותב הרב מבערזאן: וכיון שמצאתי באשכול ורשב"ץ שחולקים על הרשב"א בדין טחול והבית יוסף לא הביאם, כי לא נדפס האשכול בימיו א"כ הוי ספק ספיקא"³⁰, ועוד מקומות רבים.

הרב מבערזאן הראה בתשובותיו דרך חדשה להוציא הלכה גם מן המדרשים וכותב "ואף שאין למדין הלכה ממדרש היינו במקום שיש סתירה בש"ס"³¹.

וגם מפירושי רש"י לנ"ך הוציא הרב מבערזאן בירור הלכות בטריפות כמו בדיני הגרמה וכותב: "ועיין ברש"י מלכים ב' קפיטאל ט' פסוק י"ג שכתב וזו לשונו "גרם

24 דעת תורה שחיטה סי' טו.

25 שו"ת מהרש"ם ח"א סי' י.

26 שם, שם, סי' מא.

27 שם ח"ב סי' קס.

28 דעת תורה שחיטה טז, יא.

29 שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קלג.

30 שם, ח"ב הערות ותקונים.

31 שם, שם, סי' קי.

הוא לשון פגם והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה ששוחט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה עכ"ל³².
וכן במקום אחר בענין טריפות הכליות כותב הרב מבערזאן:
"ומה שכתב בפלתי דמאן דמטריף בנבקעה לשנים גם בלא חרב אלא ע"י חולי שהרי למדוהו מאיוב דכתיב יפלח כליותי ולא היה השטן דוקרו בחרב, במחילת כבוד תורתו נעלם ממנו דברי רש"י ביחזקאל י"ד פסוק י"ד בשם ב"ר שגם איוב נמלט בערב וחיה וחרב ומסיק מן החרב מנין דכתיב יפלח כליותי ולא יחמול"³³.

וכן במקום אחר הוא כותב: "יש לדון על פי מה שכתב רש"י איוב ל"ט פסוק י"ח "במרום המריא כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממדתו ומגידולו"³⁴.
וכן בשיעור הפגימה של החלף לשחיטה מדגיש הרב מבערזאן: "ואני מצאתי ברש"י תהלים ע"ו י"א "תחגור לשון עכבה בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון ב"ר יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה"³⁵.

מענינים ומיוחדים במינם הם פירושו על רש"י בש"ס המפוזרים בספריו כמו גמרא ברכות י"ד ע"א "ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם" והרב מבערזאן מביא את רש"י בעובדיה א, יד "ואל תעמוד על הפרק, מכאן שאסור להפסיק בקריאת שמע בין פרק לפרק הג"ה דר"ע"³⁶.
ברכות י"ז ע"א "כי הווי מפטרי רבנן מבי ר' אמי וכו'".

33 שם טרפות מד, יב.

32 דעת תורה שחיטה כד, ט.

35 שם שחיטה יח, ד.

34 שם, שם, מא, יט.

36 שם, או"ח סא, סו.

אמרי ליה הכי עולמך תראה בחיך ואחריתך לחיי עולם
 הבא ותקוטך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר
 חכמות וברש"י שם ד"ה פיך "בלשון ברכה היו אומרים"
 מדוע דוקא כאן פירש רש"י "בלשון ברכה" ולא בראשית
 דבריהם "עולמך תראה בחיך"? אלא בתהלים מ"ט, ד', נאמר
 "פי ידבר חכמות" וכידוע שאסור לשנות פסוק מלשון רבים
 ליחיד וגם מלשון הכתוב לנוכח כמבואר בשלחן ערוך או"ח
 סי' קט"ז סעיף א' ולכן מדגיש רש"י "בלשון ברכה היו אומרים"
 זאת אומרת בדרך תפלה ובקשה מותר כמבואר באורח
 חיים שם "הני מילי בזמן שנתכוון לקרות אבל כשאומר
 אותו דרך תפלה ובקשה מותר"³⁷.

שבת קט"ו ע"א "אמר להו אתא איגרתא ממערבא משמיה
 דרבי יוחנן דאסור" וברש"י ד"ה אתא "כי היכי דלקבלו
 מיניה" הרב מבערזאן מביא מקור לדברי רש"י ממסכת
 עירובין נ"א ע"א "לא תנא ליה כרבי יוסי אלא כי היכי?
 דליקבל לה מינה משום דרבי יוסי נימוקו עמו" וכן במגן
 אברהם סימן קנ"ו סעיף א' "אם שמע דין ונראה לו שהלכה
 כך מותר לאמרם בשם אדם גדול כי היכי דליקבל מניה"³⁸.
 כתובות ט"ו ע"ב "גופא מצא בה תינוק מושלך" וברש"י
 ד"ה מצא בה תינוק "משנה היא בסדר טהרות" מה מתכון
 רש"י בהדגשה זו "משנה היא בסדר טהרות"? אלא רש"י
 בסוכה י"ד ע"א ד"ה משום הכי, אומר "שאלתי את מורי
 מגופה דמשנה דמייתי אגב גררא בשמעתין מי שייך למתני
 "גופא" כדגריס במימרות האמוראים, ואמר לי רבי משום
 דהך משנה מן הטהרות שאין מהם שום גמרא בעולם ולא

מפורשת כשאר המשניות לפיכך נוהג הש"ס לומר גופא כדי לפרש" ואם כן כאן "גופא" על משנה רש"י מבאר "משנה היא בסדר טהרות" ועל משנה בסדר טהרות אפשר לאמר "גופא"³⁹.

חולין ו' ע"א "אשכחי ההוא סבא, א"ל ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה וברש"י ד"ה" ושמת "פסוק הוא בספר משלי" מה מתכון רש"י בהדגשה זו שזה פסוק בספר משלי? אלא קשה לו לרש"י הלא "הסבא" אמר הפסוק בעל פה והדין הוא דברים שבכתב אסור לאמרם בעל פה? ומתרץ שרש"י ס"ל כשיטת התוספות בתמורה י"ד, ע"ב ד"ה דברים שבכתב "ואם תאמר היכי קאמרינן מזמורים בעל פה? ויש לומר דאין להקפיד רק מה שכתוב בחומש" ולכן מדגיש כאן "פסוק הוא בספר משלי" ובמשלי דברים שבכתב מותר לאמרם בעל פה⁴⁰.

הוא נותן כללים בדברי הראשונים, שואל אחד על רש"י מכות י"ג ע"א ד"ה ומעשר שני "והוא אוכלו חוץ לירושלים" שהוא נגד מסקנת הש"ס שם י"ט ע"ב דמפרש דקאכיל ליה בירושלים ועל זה עונה הרב מבערזאן: "דרכו של רש"י לפרש במשנה לפי הסלקא דעתך דהש"ס כמ"ש התויו"ט פ"ב דפאה מ"ב ופי"א דשבת מ"ב וכן בשו"ת רע"א סי' רכ"ב אות ח' דגם שלא במקומו מפרש במ"ק ט"ו ע"ב ד"ה ורחיצה בכלל סיכה דכתיב ותבוא כמים בקרבו והוא נגד מסקנת הש"ס יומא ע"ו ע"ב דדחי להך ילפותא ודייק מקרא אחרינא⁴¹.

39 אור המזרח תשרי, תשכ"ד. 40 דעת תורה אור"ח מט.

41 שו"ת מהרש"ם ח"ו יו"ד סי' נט.

על ידו התרגלו גם רבנים אחרים לחפש אסמכתות להלכה בכל האוצרות היקרים שלנו החל מש"ס בבלי וירושלמי מדרשים וזוהר, ראשונים ואחרונים וגם מפרשנות הראשונים שעל התנ"ך. הוא היה המורה דרך לדורות בענין זה.

אף שהיה הרב מבערזאן תקיף בפסקיו וסמך על דעתו ברוב המקרים, לפעמים בקש לצרף אליו עוד רבנים שיסכימו עמו: "ובכל זאת מפני חומר הנושא — כותב הוא — ירא אנכי לסמוך עלי להקל רק אם יסכימו עוד ב' רבנים מובהקים, גם אני מצטרף עמהם"⁴². וכן בתשובה אחרת: "ובכל זאת מפני חומר הענין אין רצוני שיסמוך עלי לבד עד שיסכים עוד רב מובהק בתורה ויראה וגם ר"מ יסכים אז אצטרף גם אנכי"⁴³. ושוב: "ובכ"ז כתבתי בתשובותי הנ"ל שאין רצוני לקבל עלי הוראה זו זולת באופן שיציע הדבר עוד לפני רבנים מובהקים שבמדינתכם המפורסמים בתורה ויראה ואז יפרסמו דרך ההיתר וגם אני אצטרף עמהם"⁴⁴. וכן: "והוא מקום עיגון גלע"ד דיש להתיר ליתן הגט ובלבד שיסכים עמנו עוד רב מובהק"⁴⁵. וכן: "ובכ"ז מפני חומר הענין אני ירא להקל זולת אם יסכים עוד גדול אחד"⁴⁶.

ומענין הדבר שבענין "חליצה ע"י שליח" שהרב מבערזאן הביא ראיות רבות להיתר וכתב בענין זה כמה תשובות להגאון ר' אברהם מסוכטשוב ולתלמידו הגאון ר' יואב יהושע מקינצק ובכל זאת כשהגיע לפסוק הלכה למעשה הוא גומר תשובה אחת במילים אלו: "סוף דבר כי לענ"ד

44 שם ח"א, נה.

43 שם ח"ג סי' טז.

42 שם ח"ד סי' צו.

46 שם, שם, ריא.

45 שם ח"א, קלח.

יש מקום לצדד בזה להקל בשעת הדחק ועיגון גדול כזה, אבל בכל זאת לא ימלאני לבי להורות קולא בדבר חדש כזה אם לא בהסכמת כמה גדולים בתורה ויראה וגם לא נאמרו כל דברי רק לפלפולא להלכה ולא למעשה ואחרי שהודיעני כת"ר ששמע מהגאון האדיר הצדיק בעל חי' הרי"ם ז"ל לאסור בזה וגם דעת הדר"ג כן הוא חלילה להקל"⁴⁷. וכן במקום אחר: "לא שלחתי תשובתו הנ"ל להגאון מסאכטשוב יען כי אין נ"מ לדינא שגם אני הסכמתי בזה לאיסור"⁴⁸.

ובמקום אחר: "ובכ"ז אינני אומר קבלו דעתי וכבר כתבתי במכתבי הראשון כי רק באופן אם יסכימו גדולי רבני מדינתכם יראי ה' להיתר גם אני מצטרף עמהם ואם לאו בטלה דעתי ואינני תוקע את עצמי לדבר הלכה ובפרט להקל בדבר הנוגע לרבים ורק מפני שהציע לפני הרב מטערצאל גודל העניות ודלדול נכסים הנוגע לנפשות רבות המו מעי בקרבי כי התורה חסה על ממונם של ישראל וכתבתי הנלע"ד להלכה באופן אם יסכימו גדולי מדינתכם"⁴⁹. וכן בתשובה אחרת "ובכ"ז לחומר הנושא אין רצוני לסמוך עלי בהיתרא זולת אם ידרוש עוד מרב מובהק ויסכים ג"כ להקל אצטרף עמו"^{49א}.

וכן בענין עגונה "ולכן הנני מסכים להתיר את העגונה באופן שיסכים עוד רב אחד מובהק בתורה ויראת שמים"⁵⁰. לפעמים מפרט את שם הרב שהוא רוצה שיסכים אותו וכותב: "אז גם אני מצטרף עם רו"מ ועם הרב הגאבד"ק

47 שם, שם, י"ד. 48 שם, שם, קלח. 49 שם, שם, נו.

49א שם, ח"ג, עה. 50 שם ח"ג יו"ד, רב.

הרימלוב להתיר האשה הזאת רחל בת רח"צ ממעזריטש מכבלי העיגון" 51-52.

"ובכל זאת אין רצוני להיות כמסכים רק באופן שיסכימו עמנו עוד רבנים דפקיע שמיי' ואם לאו בטלה דעתי וחלילה לעשות מעשה להקל בדבר תמוה לרבים בלא הסכמת כמה גדולי הדור ובפרט בדור הזה הפרוץ מרובה על העומד וגם אחרי שיסכימו בזה גדולים לא יעשו מעשה עד שיודיעני מי ומי המסכימים ועל איזה אופן כי יפחד לבי בקרבי להורות היתר בזה ולא נאמרו דברי אלא להלכה ולפלפולא" 53 ואף שהיה מיראי הוראה ידע את ערכו ובמקום אחד הוא כותב "זולת זה מה שכתב במה שראה בתשובת מהרי"א הלוי מובא בשמי בענין כלי זהב וכסף שקבועים בהם אבנים טובות אם הם בכלל זהב וכסף ידע ר"מ כי הגאון המחבר ז"ל לא ראה גוף תשובתי רק מה שהביא לו השואל סניף מדברי ואני בתשובתי הבאתי מתוס' נזיר (ד' נ"ד) ותשובת רשב"א שהביא ר"מ וגם הבאתי מהרש"א ב"ב (ד' כ) שכתב ג"כ כן וגם מתשוב' הרשב"א הנ"ל וכו' וגם הבאתי מדברי אבן עזרא ובעל הטורים פ' תצוה שהוכיחו מדלא נקט בקרא ציץ דלא מקרי בגד" 54.

כמשיב הדור היה פותר את השאלות ללא הסוס ופקפוקים, מתוך בטחון בכחו התלמודי ובקיאותו העצומה. כשנשאל פעם קושיא על הר"ן בחידושיו למסכת שבת, דף ק"ב על המשנה טמא שאכל חלב והוא נותר מן המוקדשין ביוהכ"פ שחייב ד' הטאות ואשם אחד מכריתות דף י"ג וכתב הר"ן

דמשום נותר לא מחייב דליכא חיוב חטאת בנותר שהרי אין באכילתו כרת" והלא מפורש במשנה כריתות פ"א מ"א דבנותר חייב כרת וחטאת. השיב הרב מבערזאן בפשטות מבלי להתפלפל מתוך הבנה עמוקה שטעות נפלה בעטיו של המעתיק: "ולכן אין מקום ליישב דברי הר"ן התמוהים ומרפסן איגרי ובודאי תלמיד טועה כתבו בשמו ולא יצאו מפה קדוש" ⁵⁵.

אחת התכונות היסודיות שלו היתה ברוב הכרעותיו להקל ולא להחמיר להתיר ולא לאסור כמו בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קפ"ג קצ"ב קצ"ח קצ"ט, כ"א — כ"ג שני"ז ועוד, בהסתמכו על תשובת רש"י פרדס סי' רל"ג "כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר שהתורה חסה על ממונם של ישראל" ⁵⁶. וכן כותב "אלא שהתנהג להחמיר אם כן אין להוסיף חומרות שלא נזכרו בש"ס, ופוסקים" ⁵⁷. ולאמתו של דבר הרב מבערזאן לא היה מיקל יותר מדאי נגד דעת רבותינו גדולי האחרונים ובתשובה אחת הוא כותב: "מכל מקום כבר נודע שקיימו וקבלו עליהם מנהגים שהובאו ברמ"א וכל בני ישראל יוצאים ביד רמ"א ומי יערב לבו להקל" ⁵⁸.

הרב מרדכי גימפל בארג ז"ל מיקירי ירושלים כותב על הרב מבערזאן: "השתמש בכחא דהתירא עדיף, וכו' והצליח להשפיע על ר' יצחק שמעלקיש להוכיחו על נטיתו קו להקל. בראש מכתבו של הג' ר' יצחק שמעלקיש רשום "לסדר ומדוע תתנשאו". והרב מבערזאן עונה לו ורושם

56 אור המזרח תשרי תשכ"ד.

55 שו"ת מהרש"ם ח"ו או"ח, יב.

58 שו"ת מהרש"ם ח"א קע.

57 דעת תורה שחיטה יו"ד יא.

את התאריך "לסדר כי לא מלבי" ובתשובתו מדגיש "כי התלונה היא מופשטה ומרחפת באויר בלי כל יסוד ואחת משתי אלה אם ישנם בהוראתי דברים שהוא חולק עליהם בבקשה להצביע ונדון עליהם ואם לאו אסור לנו להפסיד ממונם של ישראל אם יש אפשרות להקל מצד הדין". אחרי תשובה זו שוב לא החליפו מכתבים ורק אחרי זמן בבקורו של הרב מברזאן בלבוב נכנס לבקר בביתו של הג' ר' יצחק שמעלקיש. אמר לו הרב מלבוב: "ברצוני לספר לו ספור ששמעתי מהגאון ר' יוסף שאול נתנון אשר יניח את דעתו. וזהו הספור: הגאון ר' חיים כהן ראפפורט צוה לפני פטירתו את יורשיו להוציא מתוך צרור כתביו כת"י שעליו רשום "ופקד עליהם" וצוה כי כת"י זה ידפיסו לראשונה לפני כל חדושו. על תמיהתם מדוע בחר בכת"י צנוע זה מכל ספריו האחרים רבי הכמות והאיכות ענה להם כי בכת"י זה יש כמאה תשובות שבכלם הצליח ה' דרכו להקל לכחא דהיתרא עדיף. על כן הוא רוצה שתשובות אלו יתפרסמו לזכותו לראשונה". הדברים הפיקו רצון הגרי"ש ובמאור פנים שמחים קבלם הרב מברזאן⁵⁹.

פרק ט'

המשיב של הדור

כשפרסם הרב מברזאן חלק ראשון משו"ת מהרש"ם בשנת תרס"ב פנה אל הרבנים בהתנצלות בהקדמתו: "אחלה פני הרבנים וכו' ולא הדפסתי שמותיהם בתואר הוד והדר

כפי ערכם וכו' ובל ירע הדבר בעיניהם כי הלא תיבת
 "וכו'" כולל כל מיני שבחים, ודרכי לשנות דרך קצרה
 ובעקבות הגאון האדיר ר' עקיבא איגר ז"ל בתשובותיו
 הלכתי בפרט זה" 60.

בין השו"ת שלו ישנן גם תשובות בנוגע לשובי"ם
 ששרתו בבתי כנסת ריפורמיים כחזנים ובקשו אח"כ לחזור.
 הרב מבערזאן מביע ספק אם מותר לקבלם חזרה כשו"ב
 והוא סומך על הנאמר במסכת שבת דף קט"ז ע"א גבי
 בתי צדוקים ומינים "אפילו אדם רודף אחריו להרגו, נכנס
 לבית עבודה זרה ואין נכנס לבתיהם של אלו שהללו
 מכירים וכופרים והללו אין מכירין וכופרין". והוא מוסיף:
 "ולהכנס לבית הכנסת של הקראים או של המתחדשים
 הנקרא רעפארם בודאי כן הוא", זאת אומרת שאסור להכנס
 שמה מפני "שכל מנהגם על פי חקות עכו"ם". ואפילו
 כשאדם עושה זאת מפני דוחק פרנסה — אומר הרב מבערזאן
 דומה הוא ל"כהנים ששמשו לבית חוניו לא ישמשו במקדש"
 (מנחות ק"ט ע"א) ואין לאמר שהאדם היה אנוס מפני מצב
 פרנסתו כי גם באנוס גמור מאוס לגבוה, ומביא ראיה מכהנים
 שאנסום מלכי ישראל לעבוד ע"ז ובכל זאת קנסו אותם
 כמבואר ברש"י עבודה זרה נ"ד ע"א ד"ה" 61.

בשנת תר"ע יצא חלק ג' משו"ת מהרש"ם ושם בסי'
 שמ"ז כותב הרב מבערזאן: "ואני מצאתי ברוקח סי' ר"פ
 שכתב מפורש "דפוס אינו כתב". כשהגיע הספר להרב
 ד"ר דוב ריטטער מרוטרדאם, העיר במכתב להרב מבערזאן

שטעה בהבנת הדברים כי מחבר הספר רוקח רבינו אליעזר מגרמיזא חי כמה מאות שנה לפני המצאת הדפוס ע"י גוטנברג ועל כן לא יתכן שיתכון למעשה הדפוס. כשהגיע המכתב להרב מברזאן היה נוכח אצלו רב שבא לקבל סמיכה ממנו ויעץ להרב מברזאן להסביר את טעותו כי נשמטו בדפוס כמה שורות ממה שכתב, השיב לו הרב מברזאן: "עלי להודות כי טעיתי וחלילה להציל את כבודי ע"י שקר, מי שאינו מודה על האמת אינו מאמין באלקים אמת". ולהרב ד"ר ריטטער כתב מכתב תודה על הערתו והשתמש בפתגם שטעות הוא דבר אנושי" כי האדם עלול לטעות. ומה שכתב הרוקח סי' ר"פ "יש שחוקקין עץ אחד בחקיקה מצה או עוף אחת חקוק לסימן אע"ג דמשמע בפ' המביא גט תניינא וכתב ולא חקק מה שנדחקות בדפוס אינה כתיבה דוקא לגבי גט אבל ביום טוב אסור לסמן בו" מכאן שכונתו לדפוס שבתקופת התלמוד כמאמר במשנה דמאי פ"ה מ"ג "הלוקח מן הנחתום וכו' ואפילו מדפוסים הרבה" ז. א. תבניות של אופים.

ומענינת תשובתו שכתב להגאון ר' אליהו דוד תאומים אבד"ק מיר משנת תרנ"ח, ובה מביא ראייה לדין מפירוש רד"ק "ובדבר צימוקים הקטנים שאין בהם חרצנים ובמדינתנו נקראים "פעסטיג" שעושים מהם יין שנסתפק אם יש לו דין יין הוה זה כמה שנים באו לידי כתבי הגה"צ אבד"ק בוטשאטש (בעהמ"ח דעת קדושים) על כמה ימים וראיתי שחקר בדבר זה והביא מהרד"ק ישעיה ה' בפסוק ויטעהו שורק שהענבים שאין בהם חרצנים הם המשובחים בגפנים וקרויים שורק ומבואר שם בקרא ויקו לעשות ענבים וגו'

הרי שקרוים ענבים ועפי"ז פסק שיש לו דין יין לכל הדברים וכדאי הוא לסמוך עליו" 62.

מענינת היא גם תשובה שלו משנת תרמ"ז שהשיב לשאלת הרב פישל זליגר היות והקראים ברוסיה ובאוסטריה נהנו מזכויות מיוחדות כגון היו פטורים מעבודת הצבא וכן רשאים היו לגור בכל מקום ולצאת ולבא לארצות שונות. האם מותר ליהודי להשתמש בתעודת מסע בשם קראי בשעת הדחק למען הציל את נפשו. הרב מבערזאן משיב בחיוב. ומביא סמוכין ממקורות שונים "וגם במקום מראית עין דעבודה זרה דעת הר"ן דאין צריך למסור נפש וכן הוא באשכול ה' ע"ז סימן ח"ג ועל כל פנים לדינא בג"ד שאינו כותב ולא חותם בעצמו רק שמקבל מיד הכותב לידו, כבר כתבתי דליכא בזה הודאה כלל ובפרט דזה לישנא דמשתמע לתרי אפי ואם כן אם יבטל בלבו ובפרט שיאמר בפה מלא שמכוין רק שקורא תנ"ך אבל מאמין גם בתורה שבע"פ יש להקל בפשיטות עיו"ד רל"ב סעיף י"ד בהג"ה ובאחרונים כה"ג לענין שבועה. ומסיים: "והשם ברחמיו יראה בעני עמו ויחוס על שארית הפליטה להטות לב מלכים ושרים לטובה ובימיהם ובימינו יושע יהודה וישראל ובקרוב תחזינה עינינו בשוב ד' ציון כנפש כל הנאנחים ומחכים במר נפשם להרמת קרן ישראל ומצפים לישועה" 63.

וכן במגן אברהם או"ח הלכות נשיאות כפים סי' קכ"ח סעיף מ"א ברמ"א "ויש אומרים דמי שיש לו בת שהמירה

62 שו"ת מהרש"ם או"ח, מה.

63 אור המנחה תשרי תשכ"ד ע' 16.

לעבודה זרה או שזנתה אין מחוייבין עוד לקדשו כי אביה היא מחללת" (מרדכי). והרב מברזאן מביא ראיה לדינו של המרדכי מאגדה בש"ס (בסוף סוכה נו:): מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאה לסרדיוט אחד ממלכי יוונים וכו' וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה וכו' משום ברתיא קנסינן ליה לדידי? אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאמיה" משמע שקונסין את האב מפני שהמירה הבת את דתה.⁶⁴

ועל שאלה אם צריכים בשבת למול בניהם של פורקי עול מצות ומחללי שבתות בפרהסיא — משיב הרב מברזאן בחיוב ומביא סמוכין מ"בדק הבית" שמתיר ומביא גם ראיה מהתוספות במסכת עבודה זרה כו' ע"ב ד"ה אני שונה דגם במומר אמרי' ד"למא נפיק מיניה ברא מעליא" (אפילו במומר אומרים שמא יצא ממנו בן טוב) וביחוד בנידון דידן שאינם מומרים לגמרי ועודם מחזיקים בדת ישראל אף שדינם כעכו"ם מכל מקום יש לומר שמא יצא מהם זרע טוב. והתינוק הזה שלא חטא עוד מי יאמר שיהיה מומר כאבותיו? ולמה יבטל ממנו מצות מילה בזמנה?⁶⁵ בשנת תרס"ה במלחמה שבין רוסיא ליפאן נקראו לצבא הרבה יהודים וגם נהרגו בקרבות, והיו שאלות של עגונות שהגיעו אל הרב מברזאן והוא טפל הרבה בהתרת העגונות ההן כמו בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' צב וכן "בדבר העגונה שנלקח בעלה למלחמת יאפאן"⁶⁶.

65 שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קנו.

64 דעת תורה או"ח סי' קכח.

66 שם, שם, סי' ש"ג.

נהל ישיבה בכל מקומות כהונתו. בבערזאן יסד ישיבה "דעת תורה" שממנה יצאו במשך שנות קיומה הרבה תלמידי חכמים מורי הוראה בישראל⁶⁷.

בענין מינוי רב ושו"ב במקום ששני המועמדים שוים במעלות ומדות מביא הרב מברזאן ראייה ממהרש"א מחדושי אגדות לסוטה מ' ע"א: "רבי אבהו אימנו רבנן עליה לממניה ברישא" במהרש"א "אבל ראיתי גדול הסיבה בזה שהבעלי בתים הם הם הממנין ומבררים להם ראש כפי רצונם לפי הנאת כל אחד מהם וביותר בממון, אבל מן הראוי שהלומדים והרבנים בעצמם יבררו להם ראש כמו שהיו בדורות הראשונים"⁶⁸.

וכן בשאלה אם האב יוכל למנות את בנו בחייו למלא משרתו או רק אחר מותו בנו קודם בתור יורש, משיב הרב מבערזאן "ומה שהאריך בדין אם יוכל למנות את בנו בחייו או דדוקא אחר מותו בנו קודם בתורת ירושה והביא מתשובת רשב"א שבמגן אברהם סוף סי' נ"ג וכו' ובאמת שהמגן אברהם קיצר בהעתקת דברי הרשב"א ושם כתוב וז"ל ועוד שאפילו לא היה האב יכול לעמוד בשימושם אם הבן ראוי לכך וכו' שורת הדין שיהא הוא קודם לכל אדם וכו' וכ"ש עכשיו שהאב קיים ומשמש בשימושם אלא שצריך עזר לקצת ימים שהדין נותן שיהא בנו קודם לכל אדם עכ"ל, הרי שגם בחייו דינא הכי"⁶⁹.

ופלא בדבר איך איש חולני כמו הרב מבערזאן שמתנצל

67 אור המזרח תשרי תשכ"ד הרב לייטר.

68 דעת תורה שחיטה סי' א, סב.

69 שו"ת מהרש"ם ח"א, קצח.

על חולשתו הרבה פעמים בתשובותיו יכול היה לכתוב כל כך הרבה תשובות.

בשנת תרנ"ג כותב המהרש"ם ב' ד' קרח "זה יותר משני ירחים אשר בעוה"ר אני עצור בחדר המטה וכוחי חלוש ולא אוכל להשיב בד"ת ובכ"ז נתאמצתי להשיבו".⁷⁰

בשנת תרנ"ז כותב "כי זה כמה שבועות הנני עצור בחדר המטה ובימים האלה אסע אי"ה למרחץ קארלס-באד וכו' ומפני חולשת גופי ורפיון ידי אקצר".⁷¹

בשנת תרס"ג א' נשא הוא כותב "לתשובת יקרתו אשר בא יום א' אחרי הנני בזה להודיע כי בעוה"ר נחליתי אז והייתי עצור בחדר המטה עד עתה וכעת הוטב לי מעט ועודני חלוש מאד ונאלץ לנסוע אחר יו"ט למרחץ ומהרתי להשיב היום בקצרה".⁷²

בשנת תרס"ה "כי לדאבון לבי נחליתי ל"ע וגם עתה עודני חלש כח".⁷³

ובשנת תרס"ז כותב משמש שלו לד"ר מאיר יונג (אבי הרב אליהו יונג שליט"א באמריקה) "לתשובת מכתבו הנני בזה לאשר כבוד דודי הרב הגאון המפורסם שליט"א זה איזו שבועות איננו בבריאות השלימות לזאת פקד עלי להשיב לכ"ת מפני הכבוד כי מפני חלישת מזגו כעת לא יוכל להתערב בענין רב כזה שצריך עבודה ויגיעה רבה".⁷⁴

ואלה הם הרבנים הגדולים אשר עמדו עמו בקשרי מכתבים: ר' שלמה קלוגר מבראדי (שו"ת האלף לך שלמה יו"ד סי' ע"ו).

70 שם ח"ד, ק"כ. 71 שם ח"ד, קעב. 72 שם, ח"ד, קכה.

73 שם, ח"ד, קמה. 74 אור המזרח תשרי תשכ"ד ע' 14.

הרב הגאון ר' שלום מרדכי שבדרון זצ"ל, מבערזאן

ר' יוסף שאול נתנזון מלבוב (שו"ת שואל ומשיב מהד' תנינא ח"ד סי' פ"ד, מהד' תליתאה ח"ג סי' קי"ג, מהד' רביעאה ח"ג סי' קל"ז).

ר' יואל אשכנזי מזלוטשוב (שו"ת מהר"י אשכנזי יו"ד סי' ל"ח, ל"ט, מ).

האדמו"ר ר' אברהם בורנשטיין מסוכטשוב (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' י"ד, קל"ה).

ר' יצחק אהרן איטינגא מלבוב (שו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' ס"ה, ס"ח, ח"ב סי' א', ט"ו, צ"ג).

ר' אליהו דוד רבינוביץ תאומים מירושלים (שו"ת ח"א, סי' א).

האדמו"ר ר' יוסף מאיר ווייס מספינקא (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רי"ח, רכ"ו, ח"ה סי' קע"ח).

ר' יואב יהושע מקינצק בעל "חלקת יואב" (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קמ"ח, שמ"ח).

ר' שמואל ענגל מראדאמישלא (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קי"ד, ק"ס, ח"ג סי' שע"ד).

ר' נחום וויידנפלד מדומברובה (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קי"ז, ח"ג סי' צ"ה, שנ"ג).

ר' אברהם מענדיל שטיינברג מברודי (שו"ת מהרש"ם ח"א, סי' ט"ז).

ר' משה גרינוואלד מחוסט (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כ"א).

ר' מאיר אריק מיאזלאוויץ (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ"ה).

ר' יחזקאל הלוי מאוסטרובצה (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' צ"ד).

ר' שמעון סופר מערלוי (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' נ"ב).

ר' צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' ל"ה, ח"ו סי' י', ס"ו).

ר' יקותיאל אריה קאמלהר מסטאניסלב (הסכמה לספר פירוש וחידושי הרמב"ם למסכת ר"ה).

ר' שמעון שלמה ווערטהיים מבענדער (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' ע"ט, רנ"ה).

ר' אברהם יעקב הלוי הורוויץ מפראביזנא (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קס"ג).

ר' יעקב יוסף רבינוביץ מקלובוצק (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רל"ח).

ר' אברהם נתן איילברג מזגערזש (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' כ"ז).

ר' משה נחום ירושלמסקי מקעלץ (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' ז).

ר' אריה לייבוש הלברשטם מצאנז (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קל"ב).

ר' אברהם חיים ראובן ראטנברג מוואדיסלאב (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' של"ה).

ר' שמואל דוד זאוולאדאווער מווארשא (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קמ"א).

מלבד זאת הוא מצטט בתשובותיו דעות ושיטות של רבנים גדולים בימיו כמו הגאון הצדיק ר' חיים מצאנז (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' ר"ז) הגאון ר' יצחק אלחנן מקוונא (שו"ת מהרש"ם ח"ב בסוף סקנ"ב), הגאון ר' יעקב מהרימלוב (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רכ"ד), ועוד.

פרק י

אחרית ימיו

בשנת תר"ע כשנה לפני פטירתו פרצה מחלוקת גדולה בהונגריה שכמעט כל גדולי הדור השתתפו בה. רב גדול אחד בהונגריה הוציא איסור על שו"ב מטעם שאבד הרגשתו. אבל השו"ב מצא לו תומכים בין הרבנים שאמרו שיש לו הרגשה והכשירו אותו. וגם הרב מברזאן הכשיר אותו והוציא פסק דין שכל מי ששיג גבול של השו"ב הזה, שחיתתו אסורה כנבילה וטריפה. כל גדולי רבני גאליציה הסכימו עם הרב מברזאן. אבל שאר הרבנים שאסרו את השו"ב יצאו נגד הרב מברזאן בחרופים והוציאו ספר מיוחד בשם "כתב יושר ודברי אמת". ולעומתם אלה שהכשירו את השו"ב גם הם הוציאו ספר בשם "משפט לעשוקים". הרב מברזאן שנפשו סלדה מכל הפולמוס הזה חלה מרב צער ובמכתב אחד להרב משה שמואל גלזנר מקלויזנברג, נכד החתם סופר הוא כותב: "ויען כי אינני במזג הבריאות ונצטויתי מפי הרופאים להיות בהשקט ומנוחה ולהרגיע אותי כי בכל ענין המעורר רגש פנימי נתעורר בי מחלת העצבים אשר ע"כ לדבר הזה יסלח לי כה"ר כי קצרתי בזה ודברי לעו ומעטים" (משפט לעשוקים, עקד הסלעים דף י').

האוסרים את השו"ב פנו להרב מברזאן בבקשה שיחזור בו מהכשירו, ואחד מהם כותב: "וידעתי בטח כי אם היה הגאון בבריאות השלימות היה חוזר בטח ממכתבו שכתב להצדיק את השו"ב, אך בעוה"ר הגאון שליט"א

איננו בשלימות הבריאות השי"ת ירחם עליו בקרוב" (כתב יושר ודברי אמת). אבל הרב מברזאן לא חזר בו וכותב "הנני להודיע בקצרה ששקר הדבר אשר הוציאו שחזרתי בי כי מעולם לא חזרתי ממה שכתבתי מקודם"¹⁹.

באותה שנה תר"ע כ"ד סיון נפטרה זוגתו השניה הרבנית מרת גיטל שנשא אותה כשבע שנים קדם לכן. היא היתה ממשפחה מיוחסת, בת הרב ר' שמאי מרגליות תלמיד חכם ויקר רוח. בעלה הראשון היה הגאון ר' שמואל יצחק שור בעל שו"ת "מנחת שי".

אחרי פטירת אשתו חלה הרב מברזאן במחלה אנושה והרופאים התיאשו ממנו. בשבת קודש כששכב במטתו ומצבו היה רע מאד באו הרבה אנשים לבקרו. לא כולם הורשו להכנס פנימה ונשארו בחדר הסמוך. נתעוררה שאלה בין אלה שבאו לבקר את הרב בענין ברכת המזון, והתחילו להתוכח בקול רם על זה. קולותיהם הגיעו לחדרו של החולה והוא שאל את נכדו שעמד על יד מטתו במה הם מתוכחים. וכששמע את תשובת הנכד העיר לו תיכף ומיד: "תעיין בסוף שו"ת ר' עקיבא איגר בתוך המפתחות מובאה השאלה הזאת".

כעבור כמה ימים הוטב להחולה והרופאים יעצו לו לנסע לכפר מארשין הסמוך לעיר סטריא. במארשין בא לבקרו רב אחד מרוסיא. מתחלה לא רצו בני המשפחה להרשות לו לדבר עם החולה אבל כששמעו מפיו שהוא במיוחד בא מרוסיא לבקר את הרב וגם הביא תעודות מרבני רוסיא שהוא תלמיד חכם גדול הרשו לו להכנס אל

החולה.²⁰

כגאון אמיתי היתה דעתו צלולה עליו עד יומו האחרון והיה משיב על שאלות עד שיצאה נשמתו. ביומו האחרון לפני פטירתו בקשו לתת לו קצת יין כדי שיתחזק אמר: "לא אוכל לשתות כי עלי להכין דרשה שאצטרך לדרוש בבואי לפני בית דין של מעלה". בט"ז שבט שנת תרע"א נפטר הגאון מבערזאן ומנוחתו כבוד בעיר בערזאן, שבה כהן בתור רב קרוב לשלשים שנה.

פרק יא

ספריו

הספר הראשון שהוציא הגאון מבערזאן היה "משפט שלום" על חושן משפט הלכות מצרנות שותפין ושלוחין. הוא כתב את ספרו זה תוך זמן קצר במשך שנה אחת כפי שהוא מעיד בעצמו בהקדמתו. הספר היה רב הכמות ומפני דחקותו שלא היה לו כסף להדפסת כולו, הדפיס רק חלק ממנו בהלכות מצרנות שותפין ושלוחין. הדבר היה בשנת תר"ל בהיותו רב בפוטוק. בראש הספר ישנה הסכמה מאת גדול הדור ר' יוסף שאול נתנזון מלבוב.

בהקדמתו לספר כותב ר' שלום מרדכי:

"ראיתי את עניי בעת גשתי אל דבר חק ומשפט ואהי כמתעתע כי זה הים הגדול לא יעברנו צי אדיר וכו' כי פרטי הדינים נפוצו על פני כל הראשונים והאחרונים וכמה החמירו בזה חז"ל באמרם "כל דין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין, הקב"ה נוטל ממנו נפשו" (סנהדרין ז', ע"א) ועיין בסנהדרין ז' כמה מאמרים מבהילים וכו' אין

דמיון משפט בית דין שלמטה למשפט עליון כי הוא, יתברך שמו, עובר על פשע וכו' ולא כן בבית דין של מטה אין רשות לדיין לותר נגד אחד מהבעלי דינים במשפטו בלא רצון חבריו וכו' לזאת אמרתי אני עם לבי עת לעשות וכו' ומה גם כי בזמן קצר כערך שנה עסקתי בכל החיבור הלז ובצרוף טרדות רבות אשר חלפו עלי משך הזמן זולת מה שהיו מצוין אצלי בגליון איזה דברים וקצת ענינים שהיה בזכרוני וכו' ואולם אין לכסף מוצא ודפסתי מועט ובחרתי להסתופף בהלכות מצרנות שותפין ושלוחין וכו' וכן אני אומר כי לא תנוח עלי רוחי בצאת חיבורי לאור כי אין זה תכלית יגיעתי כי אם בזאת אאות אם ישגו חכמי הדור בעין החמלה וחסד עלי לעיין לפעמים בספרי ואולי אזכה להיות עכ"פ בבחי' דלית להו חספא כו' כי אז יגל לבי ואודה לה' מקימי מעפר דל כנפש המחכה עבד לעובדי ד' אסקופה הנדרסת לפני רבנן ותלמידיהון הקטן שלום מרדכי הכהן מזלוטשוב וכעת מתגורר פה פאטק".

ו"בקונטרס תיקון עולם" (בסוף ספר "משפט שלום") כותב הרב מבערזאן: "יען כי דיני תקנות הצבור לא נתבארו היטב בשולחן ערוך ורבים נבוכו בהם, לזאת אני בעניי הכינותי את לבי וקבצתי הרבה דברים משאלות ותשובות ושאר ספרים וגם ביארתי בעזרת השם יתברך כמה דברים מדברי הראשונים והאחרונים".

ספר ב: „דעת תורה" ו"גלוי דעת" על יורה דעה

ספר זה של הרב מבערזאן נדפס בשנת תרנ"ב והוא כותב בהקדמתו על הלכות שחיטה וטרפות: "להתוודע ולהתגלות

כי את אשר קראתי שם חיבורי זה "גילוי דעת" יען כי הוא רק גילוי דעת לבד וחלילה לשום מורה לסמוך עלי במקום שצדדתי להקל נגד איזו מחבר יהיה מי שיהיה עד אשר ישים עינו בטעמי הלכה ב"דעת תורה" ואם ימצא חן בעיניו אז הוא יורה ובפרט שחלילה לשום שו"ב לסמוך עלי להקל זולת בהסכמת הרב או המורה שבעיר כי לא בי הוא ואין עמדי זאת אשר נטיתי בו להקל לא בגין רמות רוחי אלא מפני שהתורה חסה על ממונם של ישראל ועוד טעם הכמוס בלבי המקובל בידי מעמודי עולם אדירי התורה ולא אוכל לכתוב מפני פריצי עמנו. אולם רק לישא וליתן באתי ולהציע דברים לפני חכמי ישראל יראי ד' והם יבחרו בטוב בעיניהם וכתורה יעשו ומי אשר יסמוך עלי בלא עיון במקום אשר לא יעלו חס ושלום דברי לרצון, לא בי האשם ואני את נפשי הצלתי".

ספר זה עורר רעש וסערה גדולה בעולם הרבני, היו כאלה שהעריכו את הספר הזה מאד וכתבו אל הרב מבערזאן שהספר מצא חן בעיניהם ובראש וראשונה הגאון מסוכוטשוב בעל שו"ת "אבני נזר". הרב מבערזאן בתשובתו אליו כותב: "ואשר הודיעני שמחבב חיבורי "דעת תורה" תנוח דעתו והגדולה שהניח דעתי".

אבל אחד מגדולי הרבנים בדורו הגאון ר' צבי הירש שפירא ממונקאטש יצא נגדו בספרו "דרכי תשובה" על שחיטה וטרפות שנדפס בוילנא תרנ"ג וזו לשונו: "צריכין למודעין הנה לא נמנעתי בחיבורי "דרכי תשובה" אף דברי המקילין וכגון ס' "דעת תורה וגילוי דעת" אשר במחילת

כבוד תורתו הקדושה דרכו להקל יותר מדאי בהוראה נגד דעת רבותינו גדולי האחרונים אשר מפיהן אנו חיינ ומתם תצא תורה והוראה ונגד הוראות שנתפשטו לאיסור, אמנם המעיין בחיבורי יראה אשר במקומות שהקילו מאוד כתבתי שחלילה לסמוך ע"ז למעשה או שהבאתי באחרונה דעת פוסקים להחמיר בזה וממילא נדחו דבריהם ואשר הבאתי דבריהם הוא למען לא יבא שום מורה להקל כאשר ימצא בספר הנ"ל וכיוצא ע"כ הבאתי דבריהם אלו בחיבורי עם סיומא דפסקא שאין לסמוך ע"ז למעשה כלל וכהאי דארו"ל (עדיות פ"א, מ"ה) למה מזכירים דברי היחיד בין המרובין וכו' גם כמה פעמים שאין דבריהם מובנים או שלא היה נראה לי לפסוק כן ולא רציתי להאריך כתבתי רק עיין בס' פלוני סי' פלוני ודי בזה".

מעשה בשאלת ריאה שבאה לפני מרן הרב קוק זצ"ל בירושלים בנוכחותם של ראשי השוחטים ר' אלי רום והשי"ב ר' יעקב מנדלבוים. העיר הרב ר' יעקב מנדלבוים ששאלה כזאת עוד לא באה לפניו. נזכר הרב קוק ששאלה זו נזכרת בספר "דעת תורה" להרב מבערזאן. הביאו את הספר ואחר עיון בו הסכים מרן הרב קוק לדעת הרב מבערזאן והכשיר את הריאה. קם ואמר הרב מנדלבוים שהרב ממונקאטש בעל "דרכי תשובה" מדגיש בספרו שלא לסמוך על פסקיו של הרב מבערזאן כיון שהוא מיקל יותר מדי. נענה הרב קוק זצ"ל ואמר: "ישנם שני סוגי גאונים: גאון יוצר וגאון מאסף, מי משניהם עדיף? הוי אומר גאון יוצר! ולכן אנו נפסוק כהרב מבערזאן שהוא גאון יוצר, ולא כהרב ממונקאטש שהוא רק גאון מאסף*.

והיו גם כאלה שבאו אל הרב מבערזאן לקחת הסכמה על ספריהם אבל הראו לו קצת מן הספר ולא כולו והוא נתן

* מפי הרב ר' רפאל הכהן קוק שליט"א אבד"ק טבריה.

להם הסכמתו ונדפסה הסכמתו ובפנים הספר הם התנפלו עליו ואח"כ כשהגיע הספר אל הרב מבערזאן הוא מגיב על זה: "הנה נשלח אלי ס' "נפש האדם" שחיבר המו"ץ דק' זגארש נ"י על ה"חכמת אדם" וגם אני הסכמתי עליו בראותי אפס קצתו וראיתי בכלל ז' סקנ"ז שהשיג על דברי שבדעת תורה סימן כ"ד סק"ו בלשון מדברת גדולות וכאשר עיינתי ראיתי כי כל רוח דעת אין בקרבו וקורא אני עליו גם בלא דע"ת נפש לא טוב וראשית תמה על שהבאתי מלשון הפוסקים וכו' וכתב שלא ידע מה חידש בזה וכו' ובוזה עשה את עצמו כאלו לא ידע כי התבואות שור הביא רק דעת בה"ג ואני הבאתי שכן הוא גם בספר האשכול וכו' ואתה תחזה כי מה שכתב ה"נפש אדם" "ומאוד התפלא על ה"דעת תורה" האיך מלאו לבו לדחות דברי רבינו ה"תבואות שור" מכח לשון הפוסקים שה"תבואות שור" עצמו מביאם" הם דברים בדוים, כי רבינו התבואות שור לא היה לפניו הספרים הקדמונים שהבאתי ולא הביאם, וגם בהבנת דברי בה"ג ורמב"ם שהביא גם התבואות שור ניתן רשות לכל תלמיד לפרש דבריהם היפוך דעתו ז"ל במקום שנראה פירושו דחוק וכבר הבאתי ב"דעת תורה" סימן ל"ה סק"י בשם רשב"ם שכתב בזה הלשון "לפי שהקב"ה חותמו אמת צריך לקיים האמת במה שהוא אמת אפילו לקולא ע"ש עכ"ל וכו' ועל זה הטיח דברים שלא כדת ומה אעשה שלא הבין שיחתי כלל ולא סגי דלא גמיר ולא הבין הפשט בדברי מימחא נמי מחי וכו' ועתה מה לו כי יזעק אחרי וטעות טעות יקרא ותולה בוקי סריקי בדעת תורה מחפצו להשיג מחסרון הבנת הפשט", ובסוף הוא גומר את התשובה

במלים אלו "וכתבתי פרט אחד לדוגמא: ממנו יוקש על השאר אשר ראיתי ושמעתי כי כל אשר לו סנפיר וקשקשת ימצא להשיג מחסרון דעת ומיעוט העיון. והמעין בצדק ישפוט מישרים ועלינו יערה רוח הבורא ויראנו בתורתנו נפלאות"².

ומענינים דברי הרב מערזאן על בעל "דרכי תשובה" וזמנה שכתב שדקדק וחפש בכמה מקומות ומצא שבעל "דרכי תשובה" העתיק בשם מחברים שלא כדת ואין לסמוך על העתקותיו בלא עיון, כבר כתבו לי רבים ומצוה לפרסם להסיר המכשלה" (שו"ת מהרש"ם ח"ב הערות ותיקונים לחיבורי גי"ד וקצת תשובות אות ז).

ספר ג: תכלת מרדכי על התורה

הספר "תכלת מרדכי" יצא לאור בדפוס בשנת תרע"ג, שנתים אחר פטירתו, הרב מבערזאן רצה להוציאו בדפוס עוד בחייו ודבר על כך עם חתן בנו הרב ישראל משה פלדמן הי"ד, המו"ל של רוב הספרים שלו, אבל הרב פלדמן בקש ממנו שיחבר פירוש בכל סדרה וסדרה על המצות הנמצאות בה, בירורי הלכות חקירות וספקות. הרב מבערזאן התחיל לסדר את פירושו זה בשם "נר מצוה" על שלש הפרשיות הראשונות: בראשית, נח, לך, וכשהגיע לסדרה הרביעית נפל למשכב שממנו לא קם עוד, ולכן ב"תכלת מרדכי" הפירוש "נר מצוה" הוא רק על שלש הסדרות הראשונות שבספר בראשית.

בכל שבת לאחר תפלת מנחה היה נוהג לדרוש, ויסוד

הדרשה היתה ב"מורה נבוכים" להרמב"ם וכן בספרו "תכלת מרדכי" הוא מצטט כמעט בכל סדרה "מורה נבוכים".

פרק יב

מתורותיו של הרב מבערזאן

מלוקטים מספרו „תכלת מרדכי“

בראשית ו, ה: "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" בנידון זה מביא הרב מבערזאן את דברי חז"ל במסכת חגיגה ט"ז ע"א "אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא" הגמרא מדגישה "ויעשה מה שלבו חפץ" ואת דברי הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ב, ה"כ "לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו" — ומסביר הרב מבערזאן מהרמב"ם את הגמרא דלעיל כי הלב הישראלי רוצה לעשות מצוות ולכן אם ילבש שחורין ויתעטף שחורין ויכניע את היצר ממילא יעשה מצות מה שלבו רוצה, אבל בדור המבול נתהפך גם לבם לרע "וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" ולכן "וינחם ה' כי עשה את האדם".

בראשית יח, כא: "אדמה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשן כלה" כי בחטא יש ב' בחינות שאם חוטא אדם מחמת תאוה יכול הוא לחזור בתשובה. אבל אם מתכוין להכעיס להש"י אזי קשה לתקן את החטא, והנה חטאת סדום היתה שגזלו

כל אחד פחות משהו פרוטה ולא היה להם שום הנאה מזה ונתכוננו רק להקניט להשי"ת וזהו שהתורה מדגישה "וחטאתם כי כבדה מאד".

בראשית כב, ג: "וישכס אברהם בבקר ויחבוש את חמורו" לו היה אברהם אבינו מתפשט לגמרי מחומריותו — מגשמיותו והיה רק רוחני היה יכול בקלות להעלות את בנו על גבי המזבח אבל בורא העולם רצה שאברהם אבינו ילבוש את חומריותו — גשמיותו ולעורר את אהבתו לבנו יחידה, ובכל זאת להעלות את בנו לעולה.

בראשית ויצא כב, טז: "ולא חשכת את בנך את יחידך" מדוע לעיל פסוק י"ב כתוב "ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" וכאן לא כתוב "ממני? ונראה על פי מה שכתב הישועות יעקב על התורה שלכן בפסוק ז' אברהם אמר "הנני בני" זאת אומרת אברהם נגש לעקוד את בנו לא באכזריות אלא הגביר אהבתו לבנו ואמר "הנני בני" ובכל זאת נתגבר באהבת ה' לעקוד את בנו יחידו אע"פ שאהב אותו מאד וזה שאמר "ולא חשכת את בנך את יחידך" — לא השלכת בנגד אהבתך לבנך יחידך.

בראשית תולדות כה, כז: "ויעקב איש תם" למה נקרא יעקב "איש תם"? מפני שאמר "אחיו אני ברמאות" (ב"ב קכ"ג.) ובכל זאת התנהג בתמימות בכל דרכיו, אבל מי שאיבנו חריף לרמות נקרא "תם" בלבד ולא "איש תם". (תכלת מרדכי שלח בשם הגאון הקדוש מבוטשאטש).

בראשית וישלח לב, יב: "הצילני נא מיד אחי מיד עשו". ידוע מה שפירש הגאון ר' עקיבא איגר את המשנה

בברכות "ואפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו" יש באומות העולם מלך שמקרב את ישראל ושואל בשלומם כאלו הם אחים ועי"ז מתמוטטת הדת "ולפני שבר גאון", כמו שהיה בספרד וכך פירש גם החתם סופר "ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו" ופי' רש"י לשון חיבוק רצה לומר שאם עשו מחבק את יעקב ומקרבו אז תקע כף ירך יעקב, וזה מה שביקש יעקב אבינו "הצילני נא מיד אחי" — אם ירצה להתנהג עמי באחווה אזי יהיה רע מאד.

בראשית ויגש מו, ד: "ואנכי אעלך גם עלה" ולכן אנו מזכירים תמיד יציאת מצרים כי גאולת מצרים היתה השורש לכל הגאולות העתידות כמו שכתוב "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". והר"ן בדרשותיו מפרש מה שאמרו חז"ל "בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל" כמו המים אם הוחמו פעם אחת אף שנתקררו אח"כ קל יותר לחממם, כן לאחר שהיתה בניסן גאולה יותר קל לעורר גאולה שניה בחודש זה וזה שאמר "ואנכי אעלך גם עלה" — העליה תהיה תמידית מוכנה לעלות כעין רגילות.

שמות ג, יא: "ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וגו' וזה לך האות כי אנכי שלחתיך" אפשר לבאר על פי מה שכתב השל"ה על הפסוק בפרשת קרח (במדבר טז כט) "אם כמות כל האדם ימתון אלה וגו' לא ה' שלחני" כי משה רבינו עליו השלום בגודל ענותנותו היה מסופק אם רוח השם התנוססה בו, אולי חס ושלום רוח שקר הוא כמו בנביאי שקר, וזהו שאמר כאן "מי אנכי כי אלך" שבגודל ענותנותו אמר שאינו הגון לכך, ועל כך קבל תשובה

מאת הקב"ה "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך" ולא תחוש לרוח אחרת כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" כמו שאמר הצדיק ר' יהודה צבי מסטרעטין על הפסוק (שמות י"ד לא) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה" כל זמן שראו רק מופתים חששו אולי זה כישוף אבל כשראו התגלות אלהות בקריעת ים סוף והשיגו מדת הרוממות אזי האמינו כי מידו יתברך שמו הדבר. אם מיציאת מצרים הולכים לעבוד את ה' זה סימן שאין כאן רוח שקר. אלא רוח נבואה וקדושה.

שמות בשלח טו, א: כי גאה גאה ובאונקלוס "ארי אתגאי על גיותניא" מדוע הדגיש הכתוב רק הגאווה של פרעה ולא הזכיר שהיה רשע? וכבר שאלו הקדמונים מדוע נענשו מצריים על גלות ישראל, הלא נגזר על בני ישראל "ועבדום וענו אותם" והמצריים קיימו את הפסוק? אלא כיון שאמר פרעה "מי ה' אשר אשמע בקולו" זאת אומרת לא האמין בהקב"ה, וממילא לא עשה כדי לקיים גזירתו ולכן נענש. ובש"ס חולין פ"ט ע"א "לא מרובכם וכו' שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני וכו' אבל אומות העולם אינן כן, נתתי גדולה לפרעה אמר "מי ה' אשר אשמע בקולו" (שמות ה) אם כן נקרא גאה בשביל דיבור זה, וזהו שאונקלוס מבאר "ארי אתגאי על גיותניא" ומפני זה נענש ולכן הורשו ישראל לאמר שירה על מפלתו.

במדבר בהעלותך יא, י: "וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו" וברש"י "על עסקי משפחות על עריות הנאסרות

להם" כיון שאכלו המן שהוא "לחם אבירים, לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו" (יומא ע"ו ע"ב) בטל אצלם יצר הרע של עריות פחדו שלא יקבלו את התורה, כי התורה נתנה לבני ישראל ולא למלאכים רק מפני היצר הרע המצוי ביניהם כמו שאומרים חז"ל: "בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו תנה הודך על השמים, אמר לפניו רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה וכו' לא תרצה, לא תנאף, לא תגנוב, קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם" (שבת פ"ח ע"ב) זאת אומרת שהמלאכים לא קבלו את התורה מפני שאין להם יצר הרע ואין להם צורך בתורה, ולכן בכו בני ישראל "על עריות הנאסרות להם" ואין להם יצר הרע.

לא נזכרה בתורה מצוה מיוחדת להיות עניו כי אם ינהג בענוה מחמת שהיא מצוה אינה ענוה אמיתית, אלא צריך שיחשוב את עצמו באמת לגרוע מכל אדם". (תכלת מרדכי שלח בשם המגיד מזלוטשוב).

במדבר בהעלותך יא, כו: "וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד וכו' והמה בכתבים וכו' ויתנבאו במחנה" מביא בשם הגאון מליסא, מי שדבק בתורה היינו תלמיד חכם שרשו באותיות התורה ומי שאין לו דביקות בתורה כלומר עם הארץ שרשו במקום הריק בתורה דהיינו בקלף וזה שאומר הכתוב "כי לא דבר ריק הוא מכם" גם ריק היא מכם וזה שמדגיש הכתוב כאן "והמה בכתובים" הם אחוזים באותיות הכתובות בתורה ולכן זכו ל"ויתנבאו במחנה".

במדבר שלח יד, לה: "אני ה' דברי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימותו" מביא הרב מברזאן דברי האלשיך על הפסוק "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שמות לב, יד) כי ע"י הדיבור משתכך לפעמים הכעס וזה שהפסוק מדגיש "אשר דבר לעשות לעמו" הסתפק בדבור ולכן וינחם ה' על הרעה". אבל מוסיף הרב מברזאן — זה רק אם הדיבור בא להעניש בכעס ולהנקם, אבל אם הוא לטובת הנענש כדי שיתכפר בעונש הזה א"א להסתפק בדבור אלא צריכים גם מעשה. ומביא דברי הרלב"ג "שלא להתעכבו בני ישראל במדבר ארבעים שנה ומת כל הדור שיצא ממצרים כי הדור שעבד את מצרים לא יכול היה להיות מושל באומות ולכן קם דור חדש שלא היה עבד והוא היה מוכשר להיות מושל בעמים. ומסיים הרב מברזאן — וזה שאומר הפסוק "אני ה' דברתי" במדת הרחמים, אם לא זאת אעשה" כי יש הכרח לעשות דוקא ולא להסתפק בדבור ולכן "במדבר הזה יתמו ושם ימותו".

במדבר שלח טו, לב: "ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת" כבר באר המדרש למה נסמכה פ' ציצית לפרשת מקושש אמר משה רבש"ע בימי החול מלובשים בתפילין וע"י זה נזכרים לקיים מצות השי"ת אבל בשבת אין לובשים תפילין לכן נצטוו במצות ציצית שגם בשבת יזכרו מצות ה' ומוסיף הרב מברזאן אף ששבת בעצמה נקראת אות הוא רק בשב ואל תעשה ולא מינכר. ואף שגם מילה הוא אות כמו שזכר בש"ס מנחות ע"ד שנסתכל דוד במילה בהיות ערום במרחץ. אבל במדבר הלא לא היו נימולים מפני שלא נשבה להם רוח צפונית

כדאיתא בש"ס יבמות ע"א ע"א ולכן התורה מדגישה כאן
 "במדבר" שלא היתה מילה אשר תשמש להם לאות וזכרון
 לכן נסמכה פ' ציצית לפ' מקושש.

דברים ואתחנן ד, ז: "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים
 קרובים אליו" לכאורה תמוה הדבר מה הוא השבח שישראל
 "גוי גדול" הלא שאר העמים גדולים מעם ישראל? אלא
 הפירוש הוא כך: בקהלת (יב, יג) "סוף דבר הכל נשמע
 את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם".
 הפילוסופים אומרים ששלימות הנפש תלויה בהשכלה ואין
 זוכים בה אלא יחידי סגולה בלבד אבל בתורה ומצות הכל
 זוכים, וזהו שאמר קהלת "סוף דבר הכל נשמע" מה "שהכל"
 יכולים לשמוע ולא רק יחידי סגולה הוא שמירת המצות
 ויראת ה' "כי זה כל האדם" — זאת אומרת כל אדם יזכה
 בזה ועתה יובן הכתוב "כי גוי גדול כי בשאר האומות יכולים
 לזכות לשלימות רק יחידים, אבל בעם ישראל הכל זוכים
 לשלימות ולכן הוא גוי גדול".

דברים ואתחנן ד, ט: "וידעת היום והשבת אל
 לבבך". פירושו אם לא תתן את לבך לדאג ליום המחרת
 ותודה להשי"ת בעד היום — אז "והשבת אל לבבך" — זאת
 היא תשובה. כמו שאמרו חז"ל (סוטה מח:) כל מי שיש לו
 פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמונה".

דברים הפטרה לפרשת ראה (ישעיה נד, יא):
 "עניה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך
 ויסדתיך בספירים", פירוש, לו היית עניה באמת לא נוחמה,
 אבל לאמיתו של דבר הנך עשירה: "הנה אנכי מרביץ בפוך

אבניך ויסדתיך בספירים". ואלו הם דברי חז"ל "יאה עניותא ליהודאי כברזא סומקא לסוסיא חורא" (חגיגה ט:). אימתי מקשטים את הסוס? כשהוא יוצא לרחוב ולא כשהוא עומד בארוה. כך בני ישראל כשיוצאים בין הגוים. צריכים "להתקשט" בעניות כדי שלא לעורר קנאת הגוים בהם אבל באמת צריכים בני ישראל להיות עשירים.

דברים תצא כב, ו: "כי יקרא קן צפור לפניך וכו' לא תקח האם על הבנים" ובדברים רבה פ' ו "אם קיימת המצוה הזאת אתה ממהר את אליהו הנביא שיבא שכתוב בו שילוח שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא והוא יבוא וינחם אתכם מנין שנאמר (שם) והשיב לב אבות על בנים". טעם מצות קן צפור היא כדי להרגיל את עצמנו במצות הרחמים כמו שכותב הרמב"ם "בעבור שלא נתאכזר" (ברמב"ן כאן בשם הרמב"ם) וזה מה שהגמרא אומרת בחולין (ס"ג ע"א) "רחם זו שרקק וכו' למה נקרא שמו רחם כיון שבא רחם באו רחמים לעולם וכו' דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא — אם הוא יושב על הארץ ומצפצף בא משיח" פירוש שיתעוררו רחמים למטה על הארץ בבני אדם שירחמו זה על זה אז תהיה הגאולה ויבא משיח וזה גם כן פירוש המדרש "אם קיימת המצוה הזאת" ויש רחמים למטה בין בני אדם "אתה ממהר את אליהו הנביא שיבא" ותבא הגאולה.

דברים כט, יז: "פן יש בכס שרש פורה ראש ולענה וכו' כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. לא יאבה ה' סלוח לו" הד קול מן המצב בזמנו אנו מוצאים

בתורותיו שרבים מן החרדים שלחו את בניהם לבתי ספר ממשלתיים ושם התרגלו לחילול שבת. על הפסוק הזה — אומר הרב מבערזאן — כמו בזמננו שישנם אנשים רבים שהם בעצמם שומרי תורה ומצות אבל מפני דוחק פרנסתם הם מחנכים את בניהם בשפות זרות ומרגילים את בניהם בבתי ספר ממשלתיים לכתיבה בשבת וכל זה כדי להבטיח שבניהם ירויחו פרנסתם, מוסיף הרב מבערזאן ברתחה, האבות עתידים לתת את הדין על הבנים שיצאו מהם והם כתינוק הנשבה בין הגוים והוא שרש פורה ראש ולענה וכל כונתם הוא "למען ספות הרוה את הצמאה" שתהיה להם פרנסה אבל "לא יאבה ה' סלוח לו". ותפקיד האבות הוא שלא רק שהם ישמרו את התורה והמסורה אלא "והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת" שגם הבנים ילכו בדרך התורה הסלולה מדורות.

הושע ב' כא—כב: "וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'" אפשר לבאר על פי מה שביאר מהר"ם אלבילדא את הפסוק בתורה (בראשית וירא יח, יט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" שאפילו צדקה ומשפט שהם ע"פ השכל לא יעשו רק מפני שנצטוו מהשי"ת וזה שאמר כאן "וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים" רק בתנאי אם עושים זאת ע"פ "אמונה וידעת את ה'" (תכלת מרדכי הפטרת במדבר).

חולין קלט ע"ב: "משה מן התורה מנין? בשגם הוא בשר" אומר הרב מבערזאן הרמב"ם ציין את ההבדל בין משה

רבינו לשאר הנביאים שמשם רבינו היה תמיד מוכן להשיג הנבואה לפי שהיה גופו מזוכך כנשמה, אבל שאר הנביאים היו צריכים להתקדש ולהכין את עצמם להפשיט את עצמם מן החומר כדי להשיג נבואה. ומכאן אפשר להבין את שאלת הגמרא "משה מן התורה מנין?" כלומר במה גודל מעלתו של משה רבינו משאר הנביאים וכן מתבאר התירוץ של הגמרא "בשגם הוא בשר" גם בשעה שמשם היה בחושיו החמריים, בשעה שהיה בבשר גם אז היה מתנבא. (תכלת מרדכי פ' ואתחנן).
